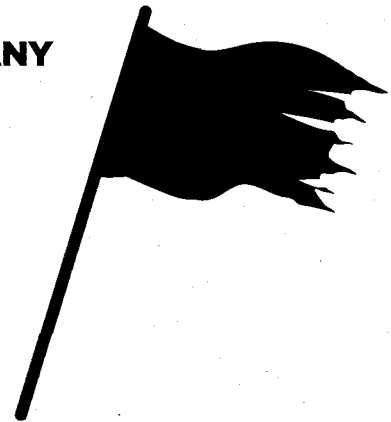

SLAVOJ ŽIŽEK

**A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY
MEGKÉSETT AKTUALITÁSA**

**MARX-ENGELS
KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY**

FORDÍTOTTA

Reich Vilmos

Rudas László

SLAVOJ ŽIŽEK

A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY MEGKÉSETT AKTUALITÁSA

**MARX-ENGELS
KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY**

EURÓPA
KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2019

Kötetünk az alábbi kiadások alapján készült:
Slavoj Žižek: Die verspätete Aktualität des Kommunistischen
Manifest

© S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2018

Hungarian translation © Reich Vilmos, 2019

Karl Marx, Friedrich Engels: Historisch-kritische
Gesamtausgabe. Werke, Schriften, Briefe / Manifest der
Kommunistischen Partei. D. Rjazanov - V. Adoratskij (Hrsg.)
Berlin 1927–1932, Moskau 1935

Hungarian translation © Rudas László jogutóda

A fordítást az eredetivel egybevetette és sajtó alá rendezte
Ábrahám Zoltán

2

329
757

SLAVOJ ŽIŽEKTŐL AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓNÁL MEGJELENT:

Zúr a Paradicsomban

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000678570

SLAVOJ ŽIŽEK

A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY MEGKÉSETT AKTUALITÁSA

A VÉG KÖZEL – CSAK NEM ÚGY,
AHOGYAN ELKÉPZELTÜK

Egy szakállas szovjet viccben egy hallgató azt kérdezi a jereváni rádiótól: – Igaz-e, hogy Rabinovics új autót nyert a lottón? – Mire a válasz: – Elvileg igen, de nem új autót, hanem új biciklit, és nem nyerte, hanem ellopták tőle. – Nem ugyanez érvényes a *Kommunista kiáltvány*-ra is? Kérdezzük meg a jereváni rádiót: – Aktuális-e még ez a szöveg? Nem nehéz kitalálni a választ: elvileg igen, hiszen kiválóan írja le a kapitalizmus őrült táncát, melynek dinamikája csak most, több mint másfél évszázaddal később bontakozik ki teljes egészében, de... A klasszikus marxi felfogás szerint Gerald A. Cohen értelmezésében a munkásosztály (1) a társadalom többségét alkotja; (2) megtermeli a társadalom jólétét biztosító vagyont; (3) a társadalom által kizsákmányoltakból áll; (4) tagjai a társadalom nincstelenjei. E négy jellemző összekapcsolásából további kettő adódik: a munkásosztály nem veszíthet semmit a forradalommal (5); képes és részt is akar venni a társadalom for-

radalmi átalakításában (6).¹ Az első négy jellemző egyike sem érvényes azonban a mai munkásosztályra: ezért nem fogalmazható meg érvényesen az 5. és a 6. sem. (De ha az egyes jellemzők alkalmazhatók is részben a mai társadalomra, azok nem egyesülnek többé egyetlen cselekvőben: a társadalom nincstelenjei már nem a munkások stb.) – Bármilyen korrekt legyen is a lista önmagában, szisztematikus dedukciót alkalmazva kiegészítésre szorul: Marx nyomán ezek a jellemzők olyan munkások alaphelyzetét írják le, akiknek a munkaerejükön kívül nincs mit áruba bocsátaniuk. A munkások definíciójuk szerint azok, akiket kizsákmányolnak: a kapitalizmus fokozatos térhódításával ők alkotják a többséget, amely a gazdagságot és a jólétet is megteremti stb. Hogyan lehet újradefiniálni a mai feltételek között a forradalmi perspektívát? Vajon a sokféle antagonizmus *kombinálása*, potenciális átfedésük jelentené a kiutat a nehéz helyzetből? De hogyan képezzünk – Laclau fogalmaival élve – „ekvivalencialáncot” a klasszikus proletárokból, a prekariátusból, a munkanélküliek-

¹ Cohen, G. A.: *If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich?* Harvard University Press, 2001, 107.

ből, a menekültekből, az elnyomott szexuális és etnikai csoportokból stb.?

Alkalmas kiindulópontként kínálkozik erre, a jól bevált marxista utat követve, hogy a politikai felhőregiója helyett a posztkapitalizmus jeleire irányítsuk a figyelmet, amelyek már ma is kivehetők magán a globális kapitalizmuson belül. Ehhez pedig nem is kell túl messze tekintenünk, hiszen itt vannak a szemünk előtt, megannyi intő jelként, a közjavaink privatizálását megtestesítő figurák, mindnyájan „társadalmilag tudatos milliárdosok”: Elon Musk, Bill Gates, Jeff Bezos vagy Mark Zuckerberg. Ők képviselik a globális tőke legcsábítóbb és „legprogreszszívebb” – röviden: legveszedelmesebb – változatát. (Egy 2017 májusában tartott előadásában Zuckerberg így fogalmazott a Harvard végzősei előtt: „Feladatunk megteremteni azt az érzést, hogy van cél.” Ez a mondat egy olyan férfi szájából hangzott el, aki a Facebookkal megalkotta az idő elfecsérlésének leg-sokoldalúbb eszközét! Zuckerberg, Gates és Musk arra figyelmeztetnek, hogy a „kapitalizmus az általunk ismert formájában” fokozatosan a végéhez közelít, és ellenintézkedéseket javasolnak a helyzet orvoslására (például feltétel nélküli alapjövedelmet). Itt óhatatlanul eszünkbe jut a Freud által idézett neve-

zetes zsidó vicc: – Miért mondod nekem azt, hogy Lembergbe mész, amikor csakugyan Lembergbe mész? – A viccben ugyanis tényszerű igazság alakját ölti a hazugság: a két barát által közösen kialakított implicit szabály szerint, ha Lembergbe készül valamelyikük, akkor azt mondja, hogy Krakóba megy, s *vice versa* – márpedig ebben a kontextusban a betű szerinti igazságot mondani hazugsággal egyenlő. S nem épp ugyanez érvényes-e Zuckerbergre, Muskra és a kapitalizmus végét hirdető összes prófétára? Egyszerűen ezt a kérdést kellene nekik szegezniük: Miért mondjátok nekünk, hogy közel a kapitalizmus vége, amikor csakugyan közel a kapitalizmus vége? Vagyis: a kapitalizmus végéről alkotott felfogásuk a kapitalizmus végéről alkotott kapitalista felfogás, amelynek megfelelően minden úgy változik, hogy ugyanaz marad az uralom alapszerkezete...

Jóval komolyabb fejlemény a Jeremy Rifkin által „collaborative commons”-nek (CC) nevezett jelenség felbukkanása: a termelésnek és a cserének ez az új módja túllép a magántulajdonon és a piaci cserén – az egyének önként és ingyen bocsátják körforgásba termékeiket. A CC-nek ez az emancipatorikus dimenziója természetesen kontextusba helyezendő, s e kontextust az „Internet of Things” (IoT) felbukkanása

jelentí. E fejlemény pedig a termelőerők mai fejlődésének egy másik eredményével kapcsolódik össze: a zéró marginális költséggel előállított javak rohamos elterjedésével (immár nemcsak az információ, hanem más javak is sokszorosíthatók pótlólagos költségek nélkül). A dolgok internetét (IoT) a beágyazott elektronikával, szoftverrel, szenzorokkal, auktorokkal és hálózati kapcsolattal ellátott fizikai eszközök, járművek, épületek és más tárgyak hálózata jelentí. Ezek az eszközök képesek ily módon adatot gyűjteni és cserélni, illetve a meglévő hálózati infrastruktúra által lefedett térben érzékelhetők és távirányíthatók: mindez lehetőséget teremt a fizikai világ közvetlenebb integrálására a számítógép-alapú rendszerekbe, amelynek következtében javul a hatékonyság és a pontosság, s növekszik a gazdasági haszon is. Ha a szenzorok és az auktorok is az IoT eszköztárába tartoznak, akkor az ott alkalmazott technológia miatt a kiberfizikai rendszerek olyan általánosabb osztályáról beszélhetünk, amelybe az okos hálózat, az okos otthon, az okos személy- és áruszállítás és az okos város is beleértendő: mindegyik dolog egyedileg azonosítható a beágyazott számítógépes rendszer révén, és képes másokkal együttműködni a meglévő internetes infrastruktúrán belül.

E beágyazott eszközök (s az okos tárgyak is idetartoznak) a várakozások szerint csaknem minden területen automatizáláshoz vezetnek, miközben azt is lehetővé teszik, hogy fejlett alkalmazások – pl. az okos hálózatok – lassanként egész városokra kiterjedjenek („okos városok”). A „dolgok” különféle eszközöként jelenthetnek – vonatkozhatnak beültethető szívmonitorra, háziállatok vagy (a partközeli vizekben) a diszkókagyló esetében alkalmazott biochip transzponderre, beépített szenzorokkal rendelkező autókra csak úgy, mint a környezetet, az ételt és a patogéneket monitorozó DNS-analizáló készülékekre: mindezen készülékek hasznos adatokat gyűjtenek különféle létező technikák segítségével, majd pedig autonóm módon áramlanak az adatok a készülékek között. Az emberi egyedek is „dolgok”, akiknek állapotai és tevékenységei folyamatosan rögzülnek és továbbítódnak a tudtuk nélkül: testmozgásuk, pénzügyi tranzakcióik, egészségük, étkezési szokásaik (az italfogyasztást is beleértve), hogy mit adnak és mit vesznek, mit olvasnak, milyen zenét hallgatnak és milyen filmet néznek – mindez digitális hálózatokban gyűlik össze, mely hálózatok jobban ismerik őket, mint ők saját magukat.

Az „Internet of Things” kilátása mintha Friedrich Hölderlin nevezetes sorainak – „De ahol veszély fenyeget, / fölmagaslik a menedék is”² – a kifordítására sarkallna minket, éspedig ekképp: „Aber wo das Rettende ist, wächst die Gefahr auch.”³ Az IoT „megmentő” aspektusát részletesen kifejtő Jeremy Rifkin szerint az emberi történelemben először jelenik meg kézzelfoghatóan a társadalmi termelésben és cserében érvényesülő valódi tendenciaként a kapitalizmus meghaladásához vezető út (az együttműködéssel előállított közjavak formájában), s feldereng a látóhatáron a kapitalizmus vége. Mintha a legnyersebb marxista hipotézis fogalmazódott volna meg újból: az új termelőerők fejlődése elavulttá teszi a kapitalista viszonyokat. A dolog felülmúlhatatlan iróniája az, hogy míg ma a kommunisták a kapitalizmus legjobb ügyintézői (lásd Kína, Vietnam), addig a fejlett kapitalista országok mennek a legmesszebb a kollektív vagy kooperatív közjavak előállítására, vagyis a kapitalizmus meghaladása irányában.

2 Kálnoky László fordítása.

3 De ahol felbukkan a megmentő, / ott a veszély is növekszik.

Ez azonban új veszélyeket szül – s itt nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk azt a hamis gondolatot, hogy az IoT munkanélküliséget gerjeszt. (Vajon nem jó indok ez a „fenyegetés” a termelés újraszervezésére, ahol a munkásoknak jóval kevesebbet kell majd dolgozniuk? Vagyis: nem kínál-e rögtön megoldást is ez a „probléma”?) A társadalomszerveződés konkrét szintjén a fenyegetést az állam és a magán-szektor világosan kitapintható törekvése jelenti az együttműködéssel előállított közjavak fölötti ellenőrzés megszerzésére: a személyes érintkezést privatizálja a Facebook, a szoftvert a Microsoft, a keresést a Google... A privatizáció új formáinak a megértéséhez döntően át kell alakítanunk Marx fogalmi apparátusát: mivel nem ismerte az „általános értelem” (valamely társadalom kollektív intelligenciája) társadalmi dimenzióját, ezért Marx nem számolt *magának az „általános értelem” privatizációjának* a lehetőségével – márpedig ez jelenti a „szellemi tulajdon” körül vívott harc magvát. Negrinek itt igaza van: ebben a keretben nem lehetséges többé a klasszikus, marxi értelemben vett kizsákmányolás, ezért kell azt egyre inkább nem gazdasági erővel, hanem közvetlen jogi intézkedésekkel kikényszeríteni. A kizsák-

mányolás ezért ölti ma egyre inkább a járadék formáját. Carlo Vercellone megfogalmazása szerint az jellemzi a posztindusztriális kapitalizmust, hogy „járadékká válik a profit”,⁴ s ezért van szükség közvetlen hatalomra: a járadék kipréselését lehetővé tevő (önkéntes) jogi, azaz nem a piac által, nem „spontán” módon előidézett feltételek érvényesítésének a kikényszerítése miatt. Talán ebben rejlik a mai, „posztmodern” kapitalizmus alapvető „ellentmondása”: miközben a logikája „deregulációs”, „antietatista”, nomád/deterritorizáló stb., addig a benne érvényesülő legfőbb kitapintható tendencia, „a profit járadékká válása”, az állam erősödő szerepét jelzi, azt, hogy egyre inkább mindenütt jelenvalóan és mindent áthatóan érvényesül a (nem csak) szabályozó funkciója. A dinamikus deterritorizáció egyszerre létezik az állam (illetve annak jogi és egyéb apparátusai) által végrehajtott autoritárius beavatkozásokkal, és támaszkodik is rájuk. Folyamatos történelmi keletkezésünk horizontján tehát olyan társadalom rajzolódik ki élesen, amelyben a személyi libertarizmus és

4 Vercellone, Carlo: *Capitalismo Cognitivo: Conoscenza e finanza nell'epoca postfordista*. Manifestolibri, 2006.

hedonizmus együtt létezik a szabályozó állami mechanizmusok komplex hálójával (amely fenn is tartja őket). Az állam messze nem eltűnően van napjaiban, hanem egyre inkább erősödik.

Noha az „általános értelem” (a tudás és a társadalmi együttműködés) által a jólét és a gazdagság előteremtésében játszott döntő szerepnek köszönhetően egyre inkább elmondható, hogy „a valóságos gazdagság megteremtése... nem áll semmilyen arányban a közvetlen munkaidővel, amelybe termelésük kerül...”,⁵ ez nem a kapitalizmus felbomlásához vezet (mint Marx láthatólag várta), hanem fokozatos relatív átalakulás megy végbe: a munka kizsákmányolásából származó profit az „általános értelem” privatizálásával elsajátított járadékká transzformálódik. Vegyük Bill Gates esetét, s nézzük meg, hogyan lett a világ leggazdagabb embere. Vagyonának semmi köze a Microsoft által eladott termékek termelési költségeihez (még amellet is érvelhetünk, hogy a Microsoft viszonylag magas fizetést kínál szellemi munkásainak), vagyis Gates nem annak köszönheti a vagyonát, hogy jó szoftvert termel a versenytársai-

5 Marx, Karl: *A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai*. MEM 46/2, 168, 170.

nál alacsonyabb áron, vagy mert magasabb „kizsákmányolási rátát”-t alkalmaz szellemi munkásai foglalkoztatása során. Ha valóban így volna, a Microsoft réges-rég csődbe ment volna: az emberek tömegesen választották volna inkább a szabad és ingyenes Linux-programokat, amelyek szakértők szerint minőségben felül is múlják a Microsoft programjait. Miért vásárolnák tehát milliók mégis Microsoft termékeket? Azért, mert a Microsoft csaknem egyetemes mércévé tette meg magát: (szinte) monopolizálva a terepet, az „általános értelem” valamiféle közvetlen megtestesítőjévé vált. Gatesből annak köszönhetően lett néhány évtized alatt a világ leggazdagabb embere, hogy kisajátította az őt megillető járadékot, mivel szellemi munkások milliói számára engedte, hogy részesedjenek az „általános értelem” új, általa privatizált és ellenőrzése alatt tartott formájában. Marx leírása szerint a kapitalista „elidegendés”-t az jelenti, hogy a munkások el vannak választva munkaeszközektől. Igaz-e, hogy a mai szellemi munkások nincsenek többé elválasztva objektív munkafeltételeiktől (van saját személyi számítógépük stb.)? Igaz, de a válasz alapján véve mégis NEM: el vannak ugyanis vágva munkájuk társadalmi terepétől, a nem magántőke által közvetített „általános értelem”-től.

Milyen kísértetek riogatnak bennünket manapság?

A mai globális kapitalizmus mindeme paradoxonai miatt új módon kell szembenéznünk a spektralitás⁶ régi kérdésével, azzal, mit is jelent, hogy szellemek kísértik a mi különleges történelmi helyzetünket. A legnevezetesebb szellem, amely az elmúlt 150 évben körülöttünk bolyongott, nem a múlt árnya, hanem a (forradalmi) jövő kísértete, amelyet természetesen a *Kommunista kiáltvány* első mondata idéz meg. A mai felvilágosult liberális olvasóban automatikusan a következő kérdés fogalmazódik meg: nem lehet, hogy – az oly sok empirikus elemzés fényében – egyszerűen téved a szöveg, ami a társadalmi szituációról alkotott képet, valamint az általa vázolt és propagált forradalmi perspektívát illeti? Létezett-e valaha is politikai kiáltvány, amelyet világosabban falszifikált volna utóbb a történelmi valóság? Nem a XIX. század bizonyos kitapintható tendenciáinak

6 A 'spektralitás' Derridának a Marx-könyvében használt (jelentését tekintve a látás, nézés képzetkörére visszavezethető) fogalma; a 'kísért' (haunt) ige pedig ontológiai dimenziót rejt magában (lásd 'hauntology') – *A ford.*

eltúlzott extrapolációját jeleníti-e meg a *Kiáltvány*, amikor a legjobb formáját hozza? Közelítsük meg hát az ellenkező véglet felől a *Kiáltvány*-t: hol élünk MA, a globális „poszt-” (posztmodern, posztindusztriális) társadalmunkban? A magának egyre nagyobb teret követelő szó a „globalizáció”, amely a minden helyi etnikai tradíciót, így magát a nemzetállami formát is fenyegető, egyesített világpiac hatalmának könyörtelen érvényesítését jelenti. E szituáció fényében viszont nem aktuálisabb-e, mint valaha a burzsoázia társadalmi befolyásáról a *Kiáltvány*-ban adott leírás?

„A burzsoázia nem létezhet anélkül, hogy ne forradalmasítsa folyton a termelési szerszámokat, tehát a termelési viszonyokat, tehát a társadalmi viszonyokat a maguk összességében. Ezzel szemben minden korábbi ipari osztály első létezésfeltétele a régi termelési mód változatlan fenntartása volt. A burzsoá korszakot a termelés szüntelen gyökeres átalakítása, az összes társadalmi állapot szakadatlan megrendítése, az örökös bizonytalanság és mozgás különbözteti meg minden más korszaktól. A szilárd, beroszdásodott viszonyok a kísé-

retüket alkotó, régtől tisztelt képzetekkel és nézetekkel együtt semmivé foszlanak, az újonnan képződő viszonyok pedig elavulnak, mielőtt még megcsontosodhatnának. Minden, ami rendi jelleű és szilárdan fennálló, elpárolog, minden, ami szent, megszentégteleníttetik, és az emberek végűl arra kényszerűnek, hogy hűvös-józan szemmel vizsgálják élethelyzetüket és egymáshoz fűződő kapcsolataikat. Termékei eladásához szűntelenűl terjeszkedű piacra van szüksége, s ez az egész földgolyón végighajszolja a burzsoáziát. Mindenűvé be kell magát fészkelnie, mindenűtt be kell rendezkednie, mindenűtt kötelékeket kell létesítenie.

A burzsoázia a világpiac kiaknázása által valamennyi ország termelését és fogyasztását kozmopolitává formálta. A reakciók nagy bánatára kihúzta az ipar lába alól a nemzeti talajt. Az ősrégi nemzeti iparok megsemmisűltek, és még mindig, napról napra folyik tovább a megsemmisűlésűk. Új iparok szorítják ki őket, melyek meghonosítása minden civilizált nemzet életkérdésűvé válik, olyan iparok, amelyek már nem hazai nyersanyagot dolgoznak fel, hanem a legtávobabbi égűvekéit, s a belőlűk készűlt termékeket nemcsak az

adott országban, hanem a világ minden részén egyszerre fogyasztják. A régi, belföldi termékekkel kielégített szükségletek helyébe újak lépnek, amelyek kielégítése a legtávobibb országok és égűhajlatok termékeit követeli meg. A régi helyi és nemzeti önellátás és bezárkózás helyébe a nemzetek sokoldalű érintkezése, átfogóan érvényesűlű kölcsönös függése lép. És a szellemi termelésben is ugyanaz játszódik le, mint az anyagiban. Az egyes nemzetek szellemi termékei közkinccsé válnak. A nemzeti egyoldalúság és korlátoltság mindinkább lehetetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.”

Nem ez-e a valóság napjainkban, sokkal inkább, mint eddig bármikor? A Toyota gépkocsik 60%-át az Egyesűlt Államokban gyártják, a hollywoodi kultúra a földteke legeldugottabb vidékeire is elhatol... Nem ugyanez érvényes-e továbbá az etnikai és szexuális identitás minden formájára is? Nem kellene-e ebből a szempontból kiegészítenűnk a marxi leírást, ilyenformán: a szexuális „egyoldalúság és korlátoltság mindinkább lehetetlenné válik”, s a szexuális gyakorlatok tekintetében is igaz, hogy „minden, ami ... állandó, elpárolog, minden, ami szent, megszent-

ségtelenítettik”, azaz a kapitalizmus egyre inkább az instabil, változékony identitások és/vagy orientációk” burjánzó sokaságával váltja föl a szokványos, normának számító heteroszexualitást? A manapság ünnepezt „kisebbségek” és „marginális elemek” vannak VALÓJÁBAN többségi pozícióban: még a liberális politikai korrektség (PC) terrorjára panaszkodó alternatív jobboldaliak is valamilyen fenyegetett kisebbség védelmezőiként tüntetik föl magukat. Vagy vegyük a patriarchalizmus bírálóit, akik úgy támadják ezt a beállítódást, mintha az még mindig az uralkodó pozíciót képviselné, figyelmen kívül hagyva, amit Marx és Engels több mint 150 éve írt a *Kommunista kiáltvány* I. fejezetében: „A burzsoázia, ahol uralomra jutott, szétrombolt minden hűbéri, patriarchális, idillikus viszonyt.”⁷ – Ezt még mindig nem veszik tudomásul a kultúraelméletnek azok a balos művelői, akik a patriarchális ideológiát és gyakorlatot állítják kritikájuk középpontjába. Nem kellene-e lassan rácsodálkozni arra, hogy a patriarchális „phallogocentrizmus” stb. pontosan abban a történelmi pillanatban – a miénkben – lett a kritika első

7 Uo. 38.

számú célpontja, amikor a patriarchalizmus végérvényesen elveszítette uralkodó szerepét, amikor fokozatosan félresöpri azt a Jogok piaci individualizmusa? Mi marad a patriarchális családi értékekből, amikor a gyerek beperelheti a szüleit elhanyagolás és bántalmazás miatt, azaz amikor a család és maga a szülői mivolt *de jure* független egyének által kötött időleges és bármikor felbontható szerződéssé redukálódik? (Mellesleg Freud ugyanígy tudatában volt ennek, hiszen úgy látta: a szocializáció ödipális módjának az alkonya volt a pszichoanalízis megszületésének történelmi feltétele.) Másképp fogalmazva: az a kritikai állítás, hogy a patriarchális ideológia továbbra is a mai hegemon ideológia, A mai hegemon ideológia; funkciója az, hogy képesek legyünk neki köszönhetően kikecmeregni a (ténylegesen hegemon) hedonista engedékenység zsákutcájából.

Maga Marx időnként alulértékelt a kapitalista univerzum ama képességét, hogy inkorporálja az őt fenyegetni látszó transzgresszív ösztönt. Az épp dülő amerikai polgárháborúról írott elemzésében például azt állította, hogy mivel az angol ipar gerincét jelentő textilipar nem maradhat fenn a déli államok olcsó gyapotja nélkül, amihez elengedhetetlen a rabszolgamunka, Anglia kénytelen lesz majd beavatkozni,

megakadályozandó a rabszolgatartás eltörlését. – Így hát igen, ez a globális dinamizmus, amelynek hatá-
sára – Marx szavaival – minden, ami állandó, elpáro-
log, a mi valóságunk – csak ez a *Kiáltvány*-ból vett
kép föltétlenül kiegészítendő annak inherens dia-
lektikus ellentétével, azaz magának a termelés na-
gyon is anyagi folyamatának a „spiritualizálódá-
sával”. A kapitalizmus valóban felfüggeszti a régi
szellemek hatalmát, ám létrehozza a maga rettentő
szellemeit. Azaz a kapitalizmus egyfelől a társada-
lom életének radikális szekularizációját eredményezi
– könyörtelenül szertefosztatva az autentikus ne-
messég, szentség, tisztelet stb. auráját:

„A jámbor rajongás, a lovagi lelkesedés, a nyárs-
polgári mélabú szent borzongását az önző számí-
tás jeges vizébe fojtotta. A személyi méltóságot
csereértékké oldotta fel, az oklevelekkel megerő-
sített és megszerzett számtalan szabadság helyébe
az egyetlen, a lelkiismeretet nem ismerő keres-
kedelmi szabadságot állította. Egyszóval, a vallási
és politikai illúziókba burkolt kizsákmányolás he-
lyébe a nyílt, szégyentelen, közvetlen, sivár ki-
zsákmányolást állította.”

Ezen a ponton érkezünk el a végletes ironiához,
ahogyan ma az ideológia működik: pontosan az el-
lenkezőjeként, az ideológiai utópiák radikális kriti-
kájaként jelenik meg. A mai uralkodó ideológia nem
valamilyen utópikus jövő pozitív víziója, hanem cini-
kus rezignáció, annak elfogadása, ahogyan „a világ
valóban van”, annak a figyelmeztetésnek a kíséreté-
ben, hogy ha (túlságosan) meg akarjuk változtatni,
az csak totalitárius rettenethez vezethet. Mint ideo-
lógia elvetendőnek számít egy másik világ minden
víziója. Alain Badiou csodálatos pontossággal így
fogalmazta ezt meg: az ideológiai cenzúra elsődle-
ges funkciója ma nem az ellenállás elnyomása – ez a
represszív államapparátusok feladata –, hanem meg-
törni a reményt: minden kritikai projektet hiteltele-
níteni, mondván, olyan utat nyit meg, amely valami
gulágféléhez vezet. Tony Blair erre gondolt, amikor
nemrégiben feltette a kérdést: „Lehetséges-e defi-
niálni olyan politikát, amelyet posztideológiaiinak
neveznék?”⁸ Hagyományos formájában tudniillik az
ideológia e jól ismert kifejezés körül forog: „Butának

8 <http://www.newyorker.com/culture/persons-of-interest/the-return-of-tony-blair>

kell lenned ahhoz, hogy ne lásd ezt-és-est!” – azaz: butának kell lenned ahhoz, hogy lásd – mit is? A ki-egészítő ideológiai elemet, amely jelentést kínál egy zavaros szituációhoz. Az antiszemitizmus esetében például „a Zsidó”-t kell látnod (ahhoz kell elég butának lenned, hogy „a Zsidó”-t lásd) a titkos cselekvőként, aki a háttérben mozgatja a társadalom életét irányító szálakat. Ma azonban, a meghatározóan cinikus működésében maga az uralkodó TINA ideológia⁹ állítja, hogy „butának kell lenned ahhoz, hogy lásd” – mit is? A radikális változás reményét.

Am a „politikai gazdaságtan kritikájá”-nak – melyet az érett Marx a *Kiáltvány*-t követő években dolgozott ki – alapvető tanulsága szerint a képzelt szüleményeknek ez a nyers, gazdasági valóságra redukálása saját kísértetséget generál: ebben keresendő Marx „ismeretelméleti törésének” a lényege: e törés kezdőpontját a *Grundrisse*-kéziratok jelölik, végső kifejeződése pedig *A tőké*-ben található. Vessük össze *A tőke* kiindulópontját a *Kiáltvány*-nyal egy időben írott *A német ideológia* első részében olvasható, a korábbi felfogását részletesebben bemutató elemzésé-

9 There is no alternative. (Margaret Theatcher) – *A ford.*

vel. Az úgymond nyilvánvalóan és közvetlenül „valóságos életfolyamat” ábrázolásában – ellentétben az ideológiai fantazmagóriákkal – ahistorikus ideológia uralkodik, annak vegytiszta formájában:

„Az előfeltételek, amelyekből kiindulunk, nem önkényesek, nem dogmák, hanem valóságos előfeltételek, amelyekről csak képzetben lehet elvonatkoztatni. Ezek az előfeltételek a valóságos egyének, cselekvésük és anyagi feltételeik, mind azok, amelyeket készen találtak, mind azok, amelyeket cselekvésükkel hoztak létre. Ezek az előfeltételek tehát tisztán tapasztalati úton megállapíthatók. (...) Az embereket az állatoktól megkülönböztethetjük a tudattal, a vallással, vagy amivel akarjuk. Ők maguk akkor kezdik magukat az állatoktól megkülönböztetni, amikor *termelni* kezdik létfenntartási eszközeiket; olyan lépés ez, melyet testi szervezetük szab meg. Azzal, hogy létfenntartási eszközeiket termelik, az emberek közvetlenül magát az anyagi életüket termelik.”¹⁰

10 Marx, Karl: *A német ideológia*. MEM, III/21.

Ezt követően e materialista megközelítést állítja szembe agresszíven az idealista misztifikációval:

„Szöges ellentétben a német filozófiával, amely az égből száll le a földre, itt a földről szállunk fel az égbe. Vagyis nem abból indulunk ki, amit az emberek mondanak, elképzelnek, beképzelnek, nem is a mondott, gondolt, elképzelt, beképzelt emberekből, hogy innen eljussunk a hús-vér emberekhez; a valóságosan tevékeny emberekből indulunk ki, és az ő valóságos életfolyamatukból ábrázoljuk az életfolyamat ideológiai tükröződéseinek és visszhangjainak fejlődését is. Az emberek agyában levő ködképződmények is az ő anyagi, empirikusan megállapítható és anyagi előfeltételekhez kötött életfolyamatuk szükségszerű párlatai. Az erkölcs, vallás, metafizika és egyéb ideológia és a nekik megfelelő tudatformák ilyenképpen nem tartják meg többé az önállóság látszatát. Nincsen történetük, nincsen fejlődésük, hanem az anyagi termelésüket és anyagi érintkezésüket kifejlesztő emberek ezzel a valóságukkal együtt gondolkodásukat és gondolkodásuk termékeit is megváltoztatják. Nem a tudat határozza

meg az életet, hanem az élet határozza meg a tudatot.”¹¹

Ez az attitűd az alábbi harsány-agresszív összehasonlításban kulminál: olyan a filozófia a valóságos élet tanulmányozásához képest, mint az igazi szex a maszturbációhoz képest... Itt kezdődik azonban a probléma: az „árufetisizmus” problémakörével olyan fantazmagóriát/illúziót fedezett fel Marx, amely nem söpörhető félre egyszerűen azzal, hogy másodlagos reflexió, mivel működése a „valóságos termelési folyamat” kellős közepén ragadható meg. Lássuk csak hogyan kezdődik *A tőke* árufetisizmusról szóló alfejezete:

„Egy áru az első pillantásra magától értetődő, hétköznapi dolognak látszik. Elemzése megmutatja, hogy nagyon szövevényes dolog, tele metafizikai szörszálhasogatással és teológiai bogarakkal.”¹²

11 Uo. 26.

12 Marx, Karl: *A tőke*. Kossuth, 1978, I/74.

Marx nem azt állítja *A német ideológiá*-ban megfogalmazott szokványos „marxista” módon, hogy a kritikai elemzésnek azt kellene megmutatnia, hogyan keletkezett valamely – titokzatos teológiai entitásnak látszó – áru a „hétköznapi”, valóságos életfolyamatokból; épp ellenkezőleg, a kritikai elemzés feladata felfedni az abban rejlő „metafizikai szőrszálhasogatást és teológiai bogarakat”, ami elsőre egyszerűen közönséges tárgyként jelenik meg. Az áru-fetizmus (az a hitünk, hogy az áruk varázserővel, inherens metafizikai képességgel bíró tárgyak) nem az elmében, vagyis nem abban gyökerezik, ahogyan a valóságot (tévesen) észleljük, hanem magában a társadalmi valóságban. (Figyeljük meg: ez az elképzelés szigorúan homológ Lacannak a fantáziáról mint minden „valóságos” szexuális aktus konstitutív eleméről alkotott felfogásával: Lacan szerint a „normális” szexuális aktus pontosan a „maszturbálás valóságos partnerrel végzett aktusa”, azaz benne nem a valóságos, hanem a fantáziatárggyá redukált Másikhoz viszonyulunk: annyiban kívánjuk a Másikat, amennyiben ő – legyen nő vagy férfi – illeszkedik a vágyunk struktúráját megszabó fantáziakoordinátákhoz. S ezzel be is zárult a kör: Marx abból a premisszából indult ki, hogy a valláskritika minden kri-

tika kezdete; ezt követően rátért a filozófia, az állam stb., végül pedig a politikai gazdaságtan bírálatára: innen pedig visszajutott a kiindulópontához, vagyis oda, hogy a „vallási”-metafizikai mozzanat munkál a „legföldhözragadtabb” gazdasági tevékenység leglényegében.

Fiktív tőke és a személyi uralom visszatérése

Ennek a spektrális dimenzióknak a segítségével – melynek jelentőségét Marx maga alábecsülte – tudunk magyarázatot adni a marxizmus történelmi zsákutcájára: nem egyszerűen az volt a tévedése, hogy távlatosan a kapitalizmus végső válságával számolt, s ezért képtelennek bizonyult megragadni, hogyan került ki mégis megerősödve minden egyes válságból. A marxizmus klasszikus korpuszában egy jóval tragikusabb tévedés munkál, melyet Wolfgang Streeck írt le fogalmilag rendkívül pontosan: a marxizmusnak igaza volt a kapitalizmus „végső krízisét” illetően – napjainkban nyilvánvalóan egyre inkább ehhez közelítünk, ám ez a krízis pontosan az, ami: a hanyatlás és a szétesés prolongált folyamata, s nem dereng a horizonton egyszerű megoldásként valami-

féle hegeli *Aufhebung*, nem látszik olyan szereplő, aki e hanyatlási folyamatba képes volna pozitív csavart vinni, s a társadalomszerveződés magasabb szintjére vezető szakasszá átformálni:

„Marxista – vagy pontosabban: modernista – előítélet az, hogy csak akkor szűnik meg a kapitalizmus mint történelmi korszak, amikor új, jobb társadalom képe dereng fel a horizonton, s megjelenik egy forradalmi szubjektum, amely kész meg is valósítani azt, az emberiség haladására. Ez olyan fokú ellenőrzést előfeltételez közös sorsunk fölött, amilyenről nem is álmodhatunk az után, hogy a neoliberalis-globalista forradalomban megsemmisítette a kollektív cselekvés képességét, sőt a reményét is szertefoszlatta.”¹³

Streeck felsorolja e hanyatlás különféle jeleit: alacsonyabb profitráta, a korrupció és az erőszak elharpódzása, finanszírozás (az értéktermelésen élősködő pénzügyletekből származó profit térhódítása). Az Egyesült Államok és az EU pénzügypolitikájának paradoxona, hogy az input, a gigantikus mennyiségű

13 Wolfgang Streeck: *How Will Capitalism End?* Verso, 2016, 57.

pénz nem generál termelést, mivel az összegek többnyire eltűnnek a fiktív tőkével végzett műveletek során. Ezért utasítandó el a „robbanó adósság” (a jóléti államra fordított költségek) szokványos liberális-hayeki értelmezése: világosan mutatják az adatok, hogy az input túlnyomórészt a pénztőkét és az általa generált profitot táplálja. Rebecca Carson¹⁴ nagyon hasonlóan írja le, hogyan vezet paradox módon közvetlen személyi uralmi viszonyokhoz a tőke finanszírozódása (amely során a legtöbb profit közvetlenül a P-P' folyamatban képződik, a munkaerő érték-többletet teremtő valorizációját kikerülve) – paradox módon, hiszen (mint Marx nyomtatékosan hangsúlyozta) a P-P' a tőke a legszemélytelenebb és legelvontabb formájában. Itt döntően fontos megragadni az alábbi három elem közti kapcsolatot: fiktív tőke, személyi uralom, (a munka) társadalmi újratermelés(e). Pénzügyi spekulációkra magát a tényt (a valorizációt) megelőzően kerül sor: többnyire hitelműveletekről és spekulatív befektetésekről van szó, vagyis még nem fordítódott pénz a termelésbe való befek-

14 Carson, Rebecca: *Fictitious Capital and the Re-emergence of Personal Forms of Domination. Continental Thought & Theory*, 2007, 1/4, 566–586.

tetésre: a hitel adósságot jelent, s ezért e művelet szubjektuma vagy hordozói (nem egyszerűen egyének, hanem a pénzt kezelő bankok és intézmények) nem csupán az értékformának rendelődnek alá, hanem mint hitelezők és adósok a hatalmi viszony másfajta, nem a kommodifikáció absztrakt uralmán alapuló formájának is:

„Ennélfogva a hitelműveletben megragadható konkrét hatalmi viszonyban benne rejlik a függésnek az absztrakt uralomtól elkülönülő személyi dimenziója (hitel-adósság). E személyi hatalmi viszony azonban épp a cserefolyamat által jön létre, melyet Marx teljesen személytelenként és formálisként írt le, mondván: a hitelműveletekben testet öltő társadalmi viszonyok az értékformában testet öltő társadalmi viszonyokon alapulnak. Ennélfogva az, hogy előtérbe kerül a függés személyi formáinak a fenoménja, mivel a fiktív tőkével felfüggesztődik a valorizáció, nem jelenti azt, hogy nincsenek jelen az uralom absztrakt formái is.”¹⁵

15 Uo. 569.

Úgy látszódhat, hogy a hatalomnak a fiktív tőkében testet öltő dinamikája nem a szereplők nyílt összeütkezéséből táplálkozik: míg a személyi uralom definíció szerint a közvetlen interakció szintjén bukkan fel, addig az adósok az esetek döntő többségében nem egyének, hanem a jövőbeli termelésre spekuláló bankok és fedezeti alapok. S valóban nem egyre inkább bármiféle közvetlen beavatkozás nélkül – azaz a saját programjaik szerint működő számítógépeken keresztül – zajlanak-e a fiktív tőkével végzett műveletek? Ezek a műveletek azonban lefordítandók valahogyan személyi viszonyokra, s EBBEN A SZFÉRÁBAN személyi uralomként jelenik meg az absztrakció.

Azokat is érinti a jövőbeli valorizációtól való egyre nagyobb, úgymond a fiktív tőke forgása által előidézett függés, akik bár nem vonódtak be közvetlenül a kommodifikáció folyamatába, de döntő szerepet játszanak a munkaerő újratermelésében: a fiktív tőkét az a várakozás tartja életben, hogy valorizáció következik be a jövőben, s így egyszerűen nyomás nehezedik a munkaerő újratermelésére avégett, hogy akik jelenleg nem dolgoznak vérrel-verejtéssel, legyenek készek erre a jövőben. Ezért olyan fontos szféra most az oktatás (illetve annak produktív-technokrata vál-

tozata: készen állni a munkaerőpiaci versenyre), és a hitellel is szétbogozhatatlanul összekapcsolódik (a hallgató eladósodik, hogy fizethesse tanulmányait, s adósságának visszafizetéséhez kénytelen áruba bocsátania önmagát, tudniillik amikor a diploma megszerzését követően elkezd dolgozni). A menekültek kezelése kapcsán is egyik fontos témaként bukkan fel az oktatás: hogyan lehet hasznos munkaerőt faragni belőlük?

Mivel a társadalmunkban legfőbb értékke magasztosul a szabad döntés, ezért a társadalmi ellenőrzés vagy uralom nem jelenhet meg a szubjektum szabadságát sértő tényezőként: az egyén szabadnak éli meg önmagát, s az ellenőrzésnek vagy uralomnak ezzel a tapasztalattal tökéletesen egybevágónak kell látszania, e látszatnak kell azt fenntartania.

Ez a szöges ellentétének színében tetszelgő nem-szabadság formák sokaságát öltheti magára: ha meg vagyunk fosztva az általános egészségbiztosítás lehetőségétől, azt mondják, a választás lehetőségével gazdagodtunk (megválaszthatjuk az egészségbiztosítónkat); amikor nem támaszkodhatunk többé a hosszú távú foglalkoztatásra, és szinte évenként kell új, rendkívül bizonytalan pozíciót szereznünk magunknak, azt mondják, lehetőséget kaptunk önma-

gunk újrafeltalálására, és arra, hogy felfedezzünk a személyiségünkben addig szunnyadó, kreatív képességeket, amelyekre nem is gondoltunk; amikor fizetnünk kell gyerekeink oktatásáért, azt mondják, „önmagunk vállalkozójává”¹⁶ leszünk, azaz úgy cselekszünk, mint a kapitalisták, akinek szabadon kell döntenie a tulajdonában lévő (vagy kölcsönzött) erőforrások befektetéséről oktatásba, egészségbe, utazásba... Mi pedig, akiket egyre inkább bombáznak a „választás” ránk erőltetett „szabadságával”, akik egyre inkább kénytelenek vagyunk olyan döntéseket hozni, amelyekhez nincs meg a megfelelő képzettségünk (vagy amelyről kevés az információ), egyre inkább akként éljük és tapasztaljuk meg a szabadságunkat, ami az valójában: a változtatás választásának igazi lehetőségétől megfosztó teherként.

A burzsoá társadalomra általában igaz, hogy eltőről kasztokat és egyéb hierarchiákat, egyenlőségjelet téve az egyének mint piaci szubjektumok közé (akiket csak osztálykülönbség választ el egymástól), ám napjaink késő kapitalizmusa a „spontaneitás” ideológiájával egyenesen az osztálykülönbséget próbálja

16 Entrepreneur de lui-même. Lásd Foucault, Michel: *Naissance de la biopolitique*. Seuil/Gallimard, 2004, 232. – A ford.

meg eltörölni azzal, hogy mindannyiunkat „önmagunk vállalkozóivá” nyilvánít, mondván, csak menynyiségi különbségek vannak köztünk (egy nagytőkés történetesen százmilliókat kölcsönöz befektetés céljából, a szegény munkás pedig néhány ezret kiegészítő képzésre). Ez, mint várható is volt, új megosztottságok és hierarchiák kialakulásához vezet: szakértők és nem szakértők, teljes jogú polgárok és a kirekesztettek, a vallási, szexuális és egyéb kisebbségek. A valorizáció folyamatában még részt nem vevő csoportokra – a menekültekkel és a „látor államok” polgáraival bezárólag – tehát egyre inkább kiterjesz-
tődnek a személyi uralom különböző formái, a szervezeten működő menekülttáboroktól a potenciális törvényszegőknek tartottak törvényi ellenőrzéséig: s ez az uralom igyekszik emberi arcot ölteni (például a menekültek sima „integrálását” megkönnyíteni szándékozó szociális szolgáltatások formájában).

A Verwertung határai

Mindezek a bonyodalmak az úgynevezett „munka-érték-elmélet” újragondolására kényszerítenek bennünket. Ez az elmélet semmiképp sem úgy értendő,

hogy szerinte el kellene tekintenünk a cserétől vagy annak az érték megképződésében játszott szerepétől, mondván, az csak merő látszat, amely homályba burkolja azt a kulcsfontosságú tény, hogy a munka az érték forrása. Ajánlatosabb közvetítési folyamatként felfognunk az érték kialakulását, amely révén az érték „levedli” a használat aspektusát: az érték a használati értéken fölüli többletérték. A használati értékek általános ekvivalensének a használati értéktől megfosztva, annak tiszta potencialitásaként kellett funkcionálnia. A lényeg a jelenség mint jelenség: az érték csereérték mint csereérték – vagy ahogyan Marx fogalmazott *A tőke* első kiadásához készült módosítások kéziratában:

„Csak a különböző munkák termékeinek tényleges összehasonlítását lehetővé tevő csere révén megy végbe a különböző konkrét magánmunkák-
nak erre az abstractumra (»egyformán emberi munka«) való redukálódása.”¹⁷

17 MEGA (Marx-Engels-Gesamtausgabe), Abteilung II, Band 6, Dietz Verlag 1976, 41.

Másképp fogalmazva: az „absztrakt munka” csakis a cserében létrejövő értékviszony, s nem valamely áru szubsztanciális, más árukhoz fűződő viszonyaitól független tulajdonsága. Az ortodox marxisták szemében az érték e „relációs” felfogása eleve a burzsoá politikai gazdaságtannal kötött kompromisszum, s elvetik mint „monetáris értékelméletet” – paradox módon azonban épp ezeknél az „ortodox marxistáknál” regresszió figyelhető meg, amennyiben visszatérnek az érték „burzsoá” fogalmához: úgy fogják fel az értéket, mint ami benne rejlik az áruban, azaz annak tulajdonságaként, így adva polgárjogot az áru „spektrális objektivitásának”, azaz társadalmi jellege fetisizálódott látszatának.

Itt nem merőben elméleti szörszálhasogatást végzünk: a pénz státusának pontos meghatározása döntően fontos gazdasági-politikai következményekkel jár. Ha a pénzt az érték másodlagos kifejeződési formájának tekintjük – vagyis ha úgy fogjuk föl, hogy az érték „önmagában”, még a kifejeződését megelőzően létezik az áruban –, azaz ha úgy gondoljuk, hogy a pénz pusztán másodlagos mozzanat, a cserét megkönnyítő gyakorlati eszköz, ezzel máris ajtót nyitottunk az előtt az illúzió előtt, hogy lehetséges volna egyszerű bankjegyekre cserélni a pénzt: e bankje-

gyek a birtokosuk által végzett munka mennyiségét tüntetnék fel, akit feljogosítanak a társadalmi termék e mennyiségének megfelelő hányadára – mint-ha bizony e „közvetlen munkapénz” segítségével elkerülhetnénk minden fetisizmust, és biztosíthatnánk minden munkás számára a „teljes értékű” fizetséget: ennek az illúzióknak esett áldozatul Ricardo, illetve balos követői. Marx elemzésének az a lényege, hogy ez a megközelítés a pénznek azokat a formai meghatározottságait hagyja figyelmen kívül, amelyek szükségszerű következménye a fetisizmus. Másképp fogalmazva: amikor Marx az érték megjelenési módjaként határozza meg a csereértéket, rögtön tanácsos mobilizálnunk a lényeg és a látszat szembeállításának teljes hegeli eszköztárát: a lényeg csakis annyiban létezik, amennyiben megjelenik, azaz nem létezik a látszatát megelőzően. Ugyanígy: valamely áru értéke nem annak belső, szubsztanciális tulajdonsága, amely a cserében való megjelenésétől függetlenül létezik.

Ez azt is megmagyarázza, miért tanácsos elvetnünk az érték fogalmának olyan mértékű kiterjesztésére irányuló próbálkozásokat, hogy mindenfajta munka értékforrásnak számítson – elegendő itt a hetvenes évek nagy horderejű feminista követelésére

emlékeztetni, hogy törvény ismerje el értéket termelőként a háztartásban végzett munkát (a főzéstől a ház rendben tartásán át a gyerekekről való gondoskodásig), de említhetünk bizonyos mai ökokapitalista követeléseket is, hogy a „természet ingyen ajándékai” számítsanak bele az értéktermelésbe (ehhez meg kell próbálni meghatározni a vízhez, a levegőhöz, erdőhöz és más közjavakhoz kapcsolódó költségeket): mindezek a javaslatok „semmi többet nem jelentenek, mint olyan tér zöldre mosását és áruvá tételét, ahonnan heves támadás indítható a kapitalista termelési mód hegemoniája és a természethez fűződő elidegenedett viszonya (illetve a mi természethez fűződő elidegenedett viszonyunk) ellen”¹⁸: az efféle törekvések azzal, hogy megpróbálnak „igazságosak” lenni vagy legalább korlátozni a kizsákmányolást, csak még erőteljesebb, mindent átfogó kommodifikációt kényszerítenek ki. A tartalom szintjén (azt illetően, hogy mi számít értéknek) „igazságosak” akarnak ugyan lenni, de nem problematizálják a kommodifikációnak magát a formáját. Így Harvey joggal javasolja, hogy inkább a nemértékkel való dialekti-

18 Harvey, David: *Marx, Capital and the Madness of Economic Reason*. Oxford University Press, 2018, 82.

kus feszültségében kezeljük az értéket, azaz erősítsük meg, s egyre határozottabban domborítsuk ki, hogy döntően fontos szerep illeti meg a (piaci) értéktermelésébe nem bevonódott szférákat (pl. a háztartási munkát vagy a „szabad” kulturális és tudományos munkát). Az értéktermelés csak akkor lehet sikeres, ha magában foglalja immanens tagadását, a (piaci) értéket nem termelő kreatív munkát is: definíció szerint elősködik rajta. Így tehát a kivételek kommodifikálása, a valorizáció folyamatába bekebelezésük helyett érdemes ezen kívül hagynunk őket, s lerombolni azt a keretet, amely a valorizáció tekintetében alacsonyabb rendűvé teszi a státusukat. Nem az a probléma a fiktív tőkével, hogy kívül esik a valorizáción, hanem az, hogy egy majdani valorizáció fikcióján elősködik.

A piacgazdaságot érintő további kihívás a pénz robbanásszerűen terjedő virtualizációja felől érkezik: ez az „eldologiasodás” és az „árufetisizmus” marxista témáinak alapos újrafogalmazására kényszerít bennünket, amennyiben még mindig a fétisnek mint valami szilárd tárgynak a képzetére támaszkodunk, amelynek a stabil jelenléte homályba burkolja a benne testet öltő társadalmi közvetítést. A fetisizmus azonban paradox módon épp akkor éri el a csúc-

pontját, amikor a fétis maga „dematerializálódik”, megfoghatatlan, „immateriális”, virtuális entitássá változik; a pénzfetisizmus az elektronikus pénzre való áttéréssel éri el majd a csúcspontját akkor, amikor anyagi voltának minden nyoma eltűnik majd. A „valóságos” pénzben közvetlenül testet ölt az értéke (arany, ezüst), s bár „puszta jel”, amelynek nincs belső értéke, de a papírpénz is kötődik még az anyagi létezéshez. S csak ebben a fázisban, tisztán virtuális vonatkoztatási ponttá válva ölti végül magára a pénz a megsemmisíthetetlen spektrális jelenlét formáját: tartozom neked 1000 \$-ral, s mindegy, mennyi bankjegyet égetek el, attól még tartozom neked 1000 \$-ral, s az adósság kitörölhetetlenül be van vésve valahol a digitális térben... E teljes „dematerializálódást” követően jóval betű szerintibb értelemben értendő Marx nevezetes, a *Kommunista kiáltvány*-ban megfogalmazott tézise, hogy „minden, ami rendi és állandó, elpárolog”, mint ő maga is álmódta volna, hiszen ma nemcsak anyagi, társadalmi realitásunkat tartja uralma alatt a Tőke spektrális/spekulatív mozgása, hanem maga ez a valóság is egyre inkább „spektralizálódik” (a régi, önmagával azonos szubjektumot a „próteuszi én” váltja fel, a birtokában levő, jól megragadható tárgyakat pedig a

megragadhatatlan élmények és tapasztalatok), röviden: amikor megfordul a szilárd, anyagi tárgyak és a megragadhatatlan eszmék szokásos viszonya (a tárgyak egyre inkább folyékony élményekké oldódnak, miközben a virtuális szimbolikus kötelezettségek az egyedüli szilárd dolgok) – nos, csak ekkor aktualizálódik teljesen a Derrida által a kapitalizmus spektrális aspektusának nevezett jelenség.

A fétis ilyen spektralizálódása azonban – megfelelően dialektikus folyamat esetében mindig tetten érhetően – magában rejti ellentétének, önmaga negációjának a csíráit: jelen esetben a személyi uralom közvetlen viszonyainak a váratlan visszatéréseit is. Miközben a kapitalizmus a személyes szabadságokat magától értetődőnek tekintő és támogató gazdasági rendszerként legitimálja magát (mondván, ez a piaci csere feltétele), addig a saját dinamikája a rabszolgaság reneszánszát idézte elő. Noha a középkor végén szinte megszűnt a rabszolgaság, az európai országok gyarmatain a kora modernitástól az amerikai polgárháborúig ismét virágkorát élte az intézmény. S nyugodtan megkockáztatható az a hipotézis, hogy ma, a globális kapitalizmus századával a rabszolgaság új korszaka is kibontakozóban van. Noha már nem a rabszolgaság a szolgasorban élők közvetlen jogi stá-

tusa, ám az sok új formát ölthet: bevándorló munkások milliói élnek az Arab-félszigeten, elemi polgári jogaiktól és szabadságaiktól megfosztva; ázsiai munkások milliói dolgoznak gyakran kifejezetten a koncentrációs táborok módjára megszervezett nyomortanyákon, s teljes ellenőrzés érvényesül fölöttük; sok közép-afrikai országban (Kongóban stb.) tömeges jelenség a kényszermunka alkalmazása a természeti erőforrások kitermelése céljából. De valójában nem szükséges ennyire távoli országokba kalandoznunk. 2013. december 1-jén leégett egy kínai tulajdonú ruhagyár az olaszországi Prato ipari övezetében, Firenze központjától mindössze 10 kilométerre: hét bennragadt munkás halt meg a tűzben, akik szinte rabszolgasorban éltek és dolgoztak ott. Nem engedhetjük meg tehát magunknak azt a fényűzést, hogy a messze távolban, Sanghaj (vagy teszem azt Dubai és Katar) külvárosaiban nyomorgó új rabszolgák életére irányítva figyelmünket, bíráljuk azokat az országokat, amelyek eltűrik ezeket a körülményeket. Könnyen lehet, hogy itt, a saját házunk táján is van rabszolgaság van, csak nem vesszük észre – vagy legalábbis úgy teszünk, mintha nem látnánk. Ez az új apartheid, az, hogy a *de facto* rabszolgaság számtalan formája burjánzik el szisztematikusan, nem saj-

nátos véletlen, hanem a mai globális kapitalizmus strukturális velejárója.

Nemszabadság a szabadság álarcában

A *Kommunista kiáltvány*-nak a hamis szocializmus különböző formáit előszámláló részei csengenek a legaktuálisabban: ha az, ami ma Kínában zajlik, jellemezhető „kapitalista szocializmusként”, akkor mit kezdjünk a Boko Haramhoz hasonló fundamentalista mozgalmakkal? A hagyományos közösségi élet perspektívájából a nők oktatása kulcsmozzanat a nyugati modernizáció megsemmisítő hatása tekintetében: a tanulás „megszabadítja” a nőket a családi kötelékektől: arra készíti fel őket, hogy bővítsék a harmadik világ olcsó munkaerő-kínálatát. A nők iskolázása ellen folytatott küzdelem tehát annak az új formája, amit a *Kommunista kiáltvány*-ban Marx és Engels „reakciós (feudális) szocializmusnak” nevezett: ez a kapitalista modernitás elutasítása a közösségi élet hagyományos formái nevében.

A *Kommunista kiáltvány* másik találó mozzanatát jelentik a burzsoák által a kommunistáknak tett szemrehányásokra („El akarjátok törölni a tulaj-

dont!”, „El akarjátok törölni a házasságot!”) adott, a dialektikus megfordítás hegeli logikáját hajszálpontosan követő válaszok. A *Kommunista kiáltvány*-t tanácsos két másik, ugyanebben a periódusban alkotó német művész egy-egy művével párhuzamosan olvasni: Heinrich Heinéével (akitől Marx és Engels sok stilisztikai fordulatot átvett) és Richard Wagnerével (a korai, a „forradalmi” periódusból). Ugyanezt a felismerést már Heinrich Heine megfogalmazta *A vallás és filozófia németországi történetéhez* című írásában (1834), jóllehet pozitív, csodálatra méltó tényként: „Ezt jegyezzétek meg magatoknak, ti büszke emberei a tettnek. Nem vagytok egyebek, mint öntudatlan segédei a gondolatok embereinek, akik sokszor alázatos csöndben, hajszálpontosan előírták cselekedeteiteket.”¹⁹ Ahogyan a mai kulturális konzervatívok fogalmaznának: a dekonstrukcionista filozófusok sokkal veszélyesebbek, mint a tényleges terroristák: míg az utóbbiak azért akarják megsemmisíteni a mi politikai-etikai rendünket, hogy a saját vallási-etikai rendjüket kényszerítsék ránk, addig

19 Heine, Heinrich: A vallás és filozófia németországi történetéhez. In: *Vallás és filozófia. Három tanulmány*. Magyar Helikon, 1967, 228.

a dekonstrukcionista magát a rendet akarják megsemmisíteni:

„Azt állítjuk, hogy ma a legveszélyesebb bűnöző a semmilyen törvényt nem tisztelő, modern filozófus. Hozzá képest a betörők és a bigámisták voltaképp erkölcsös emberek – kifejezetten kedvelem őket. Alapjában véve helyesen fogják fel, mi az ember hivatása, csak rosszul látnak a megvalósításhoz. A tolvajok tisztelik a tulajdont. Mindössze azt szeretnék, ha az az övék lehetne, hogy annál jobban tisztelhessék. A filozófusok azonban a tulajdont mint tulajdont gyűlölik, a személyes tulajdon fogalmát akarják eltörölni. A bigámisták tisztelik a házasságot, hiszen különben miért vetnék alá magukat annak a tömérdek formáságnak, annak a sok szertartásnak, sőt rítusnak, amelyek eredményeképp bigámistákká válnak. A filozófusok azonban a házasság intézményét vetik meg. A gyilkosok tisztelik az emberi életet, mindössze szeretnék ezt az életet teljesebben megélni önmagukban, és ezért feláldoznak más, számukra csekélyebb értékűnek tűnő életeket. A filozófusok ellenben magát az életet gyűlölik, a magukét csakúgy, mint a többi emberét. (...)

Az átlagos bűnöző rossz ember ugyan, de legalábbis, hogy úgy mondjam, feltételesen jó ember. Úgy gondolja, mindössze egy bizonyos akadályt – mondjuk, egy gazdag nagybácsit – kellene eltüntetni a világból, s ő már kész lenne elfogadni az univerzumot és dicsérni Istent. Reformátor, de nem anarchista. Kitakarítani akarja az épületet, nem lerombolni. A gonosz filozófus azonban nem megváltoztatni akarja a dolgokat... nem, ő meg akarja semmisíteni őket.”²⁰

Ez a provokatív elemzés jól bemutatja Chesterton korlátoltságát, azt, hogy nem eléggé hegelianus: azt nem érti meg, hogy az egyetemes (univerzalizált) bűn már nem is bűn: megszüntetve-megőrzi (negálja és meghaladja) önmagát mint bűnt, s így áthágásból új renddé válik. Joggal jelenti ki, hogy „a semmilyen törvényt nem tisztelő” filozófushoz képest lényegileg erkölcsösek a rablók, a bigámisták, sőt még a gyilkosok is: a tolvaj „feltételesen jó ember”, nem tagadja MAGÁT a tulajdont, csak épp többet akar

20 Chesterton, Gilbert Keith: Egy detektív története. (Ford. Rakovszky Zsuzsa) In: *Az ember, aki Csütörtök volt. – Rélmálom.* Helikon, 1987, 58.

belőle magának, s ha ez teljesül, akkor nagyon is kész tiszteletben tartani. Ebből azonban az a következtetés adódik, hogy MAGA A BŰN „LÉNYEGILEG ERKÖLCSÖS”, s csupán az egyébként megőrizendő globális erkölcsi rend egy konkrét, illegális újrendezésére törekszik. Igazi hegeli szellemben azonban a (bűn „lényegi erkölcsösségére” vonatkozó) tétel immanens megfordításához kell eljutnunk: nem arról van szó csupán, hogy a bűn „lényegileg erkölcsös” (Hegelül: ez a magában az erkölcsi rend fogalmában megragadható a belső antagonizmusok és „ellentmondások” szerves mozzanata, nem pedig olyasmi, ami kívülről, véletlenszerűen behatolva zavarja meg az erkölcsi rendet), hanem arról, hogy maga az erkölcsiség lényegileg bűnös – újfent nemcsak abban az értelemben, hogy az egyetemes erkölcsi rend szükségyszerűen „negálja magát” konkrét bűnökben, hanem radikálisabb értelemben: már maga az bűn, ahogyan az erkölcsiség (a rablás esetében a tulajdon) tételesen állítja magát: „a tulajdon: lopás”, a XIX. században divatos megfogalmazás szerint. Azaz: a rablástól mint a tulajdon univerzális formájának egy konkrét bűnös megsértésétől tovább kellene lép-nünk magához e formához mint bűnös jogsértés-hez: Chesterton azt nem érzékeli, hogy az általa a

„semmilyen törvényt nem tisztelő modern filozófiába” és politikai megfelelőjébe, a civilizált élet teljességét lerombolni akaró „anarchista” mozgalomba belévetített „univerzalizált bűn” ELEVE LÉTEZIK A JOG LÉTEZŐ URALMÁNAK AZ ÁLORCÁJÁBAN, s így tehát a törvény és a bűn antagonizmusa a bűn – ti. az egyetemes és a konkrét bűn antagonizmusa – szerves mozzanataként leplezi le magát. Ezt nem más fogalmazta meg világosan, mint Richard Wagner, aki az 1848 végén, 1849 elején írott, názareti Jézusról szóló színdarabjának vázlatában egy sor, a Parancsolatokhoz szóló kiegészítést ad Jézus szájába:

„A parancs ezt mondja: ne kövess el házasságtörést! én azonban ezt mondom nektek: ne nősüljtek szerelem nélkül! Szerelem nélkül a házasságtörés a házasságkötés pillanatában bekövetkezett, s aki szerelem nélkül nősült, az házasságot tört. Ha az én parancsomat követitek, hogyan követhetnétek el házasságtörést, hiszen az azt parancsolja tennetek, amire szívetek-lelketek vágyik? – De ha szerelem nélkül nősültök, akkor Isten parancsa ellenében létesítetek köteléket, s házasságot kötve Isten ellen vétkeztek, s e bűn azzal bosszulja

meg magát, hogy immár az emberi törvény ellen törekedtek azzal, hogy házasságot törtök.”²¹

Itt a Jézus szavaitól való eltérés a döntő. Jézus „internalizálja” a tiltást, amitől az sokkal szigorúbb lesz („Hallottátok, hogy megmondatott: »Ne paráználkodj!« Én pedig azt mondom nektek: aki kívánsággal tekint egy asszonyra, már paráznaságot követett el vele szívében” stb.²²). Wagner is internalizálja, de másképpen; ő ugyanis más belső dimenziót idéz meg: nem a tiltott tett elkövetésére irányuló szándékot, hanem a szerelmet, amelynek társulnia kellene a Törvényhez (a házassághoz). Az igazi házasságtörést nem a házasságon kívül, hanem a szerelem nélküli házasságban létesített szexuális kapcsolat jelenti: a szimpla házasságtörés ugyanis csak kívülről sérti meg a Törvényt, míg a szerelem nélküli házasság belülről rombolja le azt, a Törvény betűjét a Törvény szellemével szembefordítva. Így tehát, ismét Brechtet parafrázálva: mi egy szimpla házasságtörés a (szerelem nélküli) házassághoz (mint házasságtöréshez)

21 Wagner, Richard: *Jesus von Nazareth. Ein dichterischer Entwurf aus dem Jahre 1848*. Breitkopf & Härtel, 1887, 33.

22 Mt 5,27 sk.

képest!²³ Nem a véletlen műve, hogy a wagneri alapformula („A házasság: házasságtörés”) Proudhon nevezetes kijelentését idézi emlékezetünkbe („A tulajdon: lopás): akkoriban, amikor 1848 viharos eseményei zajlottak, Wagner nemcsak a szexuális szerelmet ünneplő Feuerbach-követő volt, hanem a magántulajdon megszüntetését követelő proudhonista forradalmár is; így nem csoda, hogy ugyanazon az oldalon, egy kicsit lejjebb a „Ne lopj!” parancshoz fűzött proudhonista kiegészítést ad Jézus szájába:

„Így az alábbi is jó törvény: ne lopj, s meg se kívánd másnak a tulajdonát. Aki e törvény ellen vét, bűnt követ el: én azonban megóvlak benneteket a bűntől azzal, hogy azt tanítom nektek: szeresd felebarátodat, mint önmagadat – ez azt is jelenti, hogy ne kincset igyekezz felhalmozni, hogy ezáltal felebarátodtól vegyél el, s ínségre ítélj őt: hiszen ha inkább emberi törvényhez folyamodsz javaid megvédésére, azzal arra ingerled felebarátodat, hogy vétsen a törvény ellen.”²⁴

23 „Mit számít egy bankrablás egy bankalapítással szemben?” Brecht, Bertolt: *Koldusopera*. (Ford. Vas István).

24 Wagner, uo. 34.

Nos, „a tagadás” igazi hegeli „tagadásaként” kellene felfogni a Könyv keresztény „kiegészítését”: ez a fogalom torzításáról az e fogalmat konstituáló torzításra, azaz e fogalomra mint „önmagában-vett-torzításra” való döntő jelentőségű váltásban rejlik. Idézzük csak fel újra Proudhon jó öreg dialektikus mottóját: „a tulajdon: lopás”. „A tagadás tagadása” itt a váltás a rablásról mint a tulajdon torzításáról („negációjáról”, megsértéséről) a magába a tulajdon fogalmába bevéssett rablásnak a dimenziójára (senkinek sincs joga kizárólagosan birtokolni a termelőeszközöket, hiszen azok természete inherensen kollektív, s így az „ez az enyém” megnyilatkozással kifejezett jogigény minden esetben illegitim). Mint az imént láttuk, ugyanez érvényes a bűn és a Törvény tekintetében, azaz a bűnről mint a törvény eltorzításáról („tagadásáról”) a bűnre mint magát a Törvényt fenntartó elemre, azaz arra az eszmére való váltást illetően, hogy a Törvény az univerzalizálódott bűn. Figyeljük meg, hogy a két ellentétes terminusnak „a tagadás tagadása” e fogalmában megvalósuló átfogó egysége a „legalacsonyabb szintű”, a „transzgresszív” egység: nem bűn az, ami a bűnnek mint a törvény önközzvetítésének egy mozzanata (s nem rablás az, ami a tulajdon önközzvetítéséé): a bűn és a törvény

ellentéte a bűn szerves része: a törvény a bűn alfaja, a bűn önmagára vonatkozó tagadása, ahogyan a tulajdon a lopásé). S nem ugyanez érvényes-e végső soron magára a természetre is? „A tagadás tagadása” itt a váltás arról a gondolatról, hogy megsértünk egy bizonyos természetes, kiegyensúlyozott rendet, arra a gondolatra, hogy a kiegyensúlyozott rend ilyen fogalmának a Valóságra kényszerítése önmagában a természet legnagyobb fokú megsértése... ezért az a premisszája, sőt az első axiómája minden radikális ökológiának, hogy „nincs természet”. Chesterton így fogalmazott: „Felejtük el a természetfölöttit, s nem marad más, mint a természetellenes!”²⁵ Érdemes volna elfogadnunk ezt a kijelentést, de a Chesterton szándékával ellentétes értelemben: azt kellene elfogadnunk, hogy a természet „természetellenes”: bármiféle belső koherenciát nélkülöző esetlegességek különös mutatványa. Ugyanez a dialektikus megfordítás jellemzi az erőszak fogalmát: nem csak arról van szó, hogy az erőszak (illetve az erőszakos dühkitörések) gyakran a megvalósításra való képtelenség (passage à l'acte), azaz az impotencia jele; azt az állí-

25 Chesterton, Gilbert Keith: A karácsony és az esztéták. (Ford. Lukácsi Huba) In: *Eretnekek*. Szent István Társulat, 1991, 58.

tást is megfogalmazhatnánk, hogy ez a megfordítás szervesen hozzátartozik magának az erőszaknak a fogalmához, s nem csupán az erőszak fogyatékos voltának a jellemzője és jele: MAGA az erőszak – az ellenfél erőszakos megtámadásának a szükséglete – az impotencia, vagyis annak a jele, hogy a cselekvő ki van zárva abból, ami ellen támadást intéz. Csak olyan dolgokkal bánok erőszakosan, amelyeket nem sikerül ellenőrzésem alá vonnom, amelyeket nem tudok szabályozni és belülről irányítani.

A Wagnertől imént idézett sorok óhatatlanul is felidézik a *Kommunista kiáltvány* nevezetes passzusait, amelyekben arra a burzsoá vádra felelnek a szerzők, hogy a kommunisták el akarják törölni a szabadságot, a tulajdont és a családot: maga a kapitalista szabadság, amely valójában a piacon való vétel és eladás szabadsága, s így pontosan a nemszabadság formája azok számára, akiknek nincs más portékájuk, mint a munkaerejük: maga a kapitalista tulajdon jelenti a tulajdon „eltörlését” mindazok számára, akiknek nincs tulajdonában termelőeszköz, maga a burzsoá házasság az univerzalizálódott prostitúció stb. ...mindezekben az esetekben internalizálódik a külső ellentét, s így az ellentétpár egyik tagja a másik megjelenési formája lesz (a burzsoá szabadság a több-

ség nemszabadságának a megjelenési formája stb.). S nem ugyanez érvényes-e napjaink törekeny helyzetű „önmaga vállalkozójára” is? Az ő nemszabadságuk (törekeny egzisztenciájuk, társadalombiztosítás nélkül) ellentétének álorkájában jelenik meg számukra: a szabadságként, hogy újra és újra megtárgyalják létezésük feltételeit. Immár közhely, hogy a bizonytalan feltételekhez kötött munkavégzés jelenségének az elburjánzása rendkívül mélyreható következményekkel jár a kollektív szolidaritás feltételeire. A bizonytalan feltételekhez kötött munka egy sor olyan jogtól megfosztja a munkást, amelyek a legutóbbi időkig maguktól értetődőknek számítottak a magukat jóléti államnak tekintő országokban: a munkásoknak maguknak kell gondoskodniuk az egészségbiztosításról és nyugdíjaséveik anyagi fedezetéről; nincs fizetett szabadságuk; a jövő sokkal bizonytalanabbá válik; a bizonytalan feltételek között végzett munka továbbá antagonizmust szül a munkásosztályon belül az állandó foglalkoztatottak és a bizonytalan feltételekkel dolgozók között (a szakszervezetek többnyire az állandóan foglalkoztatott munkásokat privilegizálják: a bizonytalan feltételekkel dolgozók számára még egyesületté szerveződniük vagy a kollektív önszerveződés más formáját lét-

rehozniuk is nagy nehézségbe ütközik). Arra számítottunk volna, hogy e fokozott kizsákmányolásnak a munkásellenállást is erősítenie kellett volna; azonban még inkább megnehezíti az ellenállást, s ennek elsődleges oka ideológiai: a bizonytalan feltételek között végzett munka a szabadság új formájaként prezentálódik (s bizonyos fokig az érintettek is eként élik át): nem egyetlen fogaskerék vagyok csupán egy összetett vállalkozásban, hanem önmagam vállalkozója vagyok – önmagamnak vagyok a főnöke, aki szabadon intézkedem a foglalkoztatásomról, szabadon választok új lehetőségeket, szabadon tárom föl kreatív potenciáljaim különböző aspektusait, s választom meg prioritásaimat...

A kommunista horizont

Összegzésképpen: a *Kommunista kiáltvány* alapjául a társadalom olyan víziója szolgál, amely szerint az lépésről lépésre közeledik a végső válságához, ahhoz az állapothoz, amelyben a társadalom életének összetettsége egyetlen nagyszabású antagonizmusra egyszerűsödik: a kapitalisták és a többséget alkotó proletariátus engesztelhetetlen ellentétévé. Azonban

a XX. századi kommunista forradalmakra vetett futópillantásból is világosan kitűnik, hogy sohasem következett be az effajta leegyszerűsödés: a radikális kommunista mozgalmak mindig kénytelenek voltak beérni azzal, hogy az élcspatot jelentik ugyan, de a kisebbséget alkotják, és mindig türelmesen kellett várakozniuk valamilyen válságra (rendszerint háborúra) ahhoz, hogy szűk cselekvési tér nyíljon előttük. Az ilyen pillanatokban a valódi élcspat ki tudja használni a lehetőséget, képes mobilizálni a népet (még ha nem képviseli is a tényleges többséget), és képes magához ragadni a hatalmat. A kommunisták e tekintetben mindig merőben „adogmatikusok” voltak, azaz készen álltak más ügyre rárepülni: a föld és a béke problémájára (Oroszországban) vagy a nemzeti felszabadítás és a korrupció ellen létrehozandó egység ügyére (Kínában) stb. Mindig nagyon is tudatában voltak annak, hogy a mobilizálódás hamarosan véget ér, és közben nagyon gondosan dolgoztak a hatalmi apparátus felkészítésén arra, hogy hatalomban tartsa őket, amikor bekövetkezik ez a pillanat. (Az októberi forradalommal ellentétben, amely explicite szövetségesként kezelte a parasztságot, a kínai forradalom még csak nem is színlelte

a proletár jelleget: közvetlenül a parasztságot szólította meg bázisaként.)

A nyugati marxizmus problémáját (illetve egyáltalán a marxizmusét) a forradalmi szubjektum hiánya jelentette: hogyhogy nem végzi be a munkáosztály az átmenetet a magábanvalóság fázisából a magáértvalóságéba, s hogyhogy nem szervezi meg magát forradalmi cselekvőként? Főképp e probléma miatt fordult a nyugati marxizmus a pszichoanalízishez: azért, hogy az adjon magyarázatot azokra a tudattalan libidinális mechanizmusokra, amelyek meggátolják a munkáosztály létének a lényegébe (a társadalmi helyzetébe) egyébként belevészt osztálytudat kialakulását. Ily módon sikerült megmenteni a marxista társadalmi-gazdasági elemzés igazságát, s ki lehetett küszöbölni a középosztályok kialakulására stb. vonatkozó „revizionista” elméleteket. Ugyanebből az okból a nyugati marxizmus szüntelenül kutatott más társadalmi cselekvők után, akik eljátszhatnák a forradalmi cselekvő szerepét, beugróként az indiszponált munkáosztály helyett: a harmadik világbeli parasztok, diákok és értelmiségiek, a kirekesztett marginális elemek stb. jöttek szóba ebben az összefüggésben. E gondolat legfrissebb változata a

menekültekkel kapcsolatos: csak egészen nagyszámú menekült revitalizálhatja az európai radikális baloldalt. Ez a gondolatmenet tökéletesen obszcén és cinikus: eltekintve attól, hogy egy ilyen fejlemény bizonyosan hatalmas lökést adna a bevándorlók ellen irányuló erőszaknak, e gondolatnak az az igazán őrült aspektusa, hogy a hiányzó proletárokat külföldről pótolja, hogy így kiszervezett, pótlólagos forradalmi cselekvő által kapjuk meg a forradalmat.

A munkásosztály mint forradalmi szubjektum kudarca már a bolsevik forradalom leglényegében tetten érhető: Lenin művészete abban állt, hogy kitapintotta a csalódott parasztokban rejlő „haragpotenciált” (Sloterdijk). Az októberi forradalom a hatalmas paraszti többséget megszólító „föld és béke” jelszavával győzedelmeskedett, megragadva a radikális kiábrándultságuk rövid pillanatát. Lenin már egy évtizeddel korábban ekképp gondolkodott, s ezért rettegett attól, hogy sikeresnek bizonyulnak Sztolipin földreformjai, melyek független gazdálkodók új, erős osztályát akarták létrehozni: mint írta, ha Sztolipin sikeresnek bizonyul, évtizedekre oda a forradalom esélye. A sikeres szocialista forradalmak Kubától Jugoszláviáig kivétel nélkül ezt a mintát követték: végletesen kritikus helyzetekben megragadták a lehető-

séget, kooptálva a nemzeti felszabadítási törekvéseket vagy más „haragpotenciálokat”. A hegemonia logikájának az elkötelezett híve itt persze rámutatna arra, hogy ez a forradalom nagyon is „normális” logikája, hogy a „kritikus tömeg” pontosan s csakis a sokféle követelés között tételezett ekvivalenciák sorával érhető el, márpedig ez az ekvivalenciasor radikálisan kontingens, és körülmények különleges, sőt egyedi halmazától függ. Forradalom sohasem akkor következik be, amikor minden antagonizmus a nagy Egyetlen Antagonizmusban egyesül, hanem amikor szinergetikusan kombinálják feszítőerejüket...

Itt összetettebb a probléma: nemcsak arról van szó, hogy a forradalmak már nem a történelem mozgonyai²⁶, amelyek követik annak törvényeit, hiszen nincsen történelem, a történelem kontingens, nyitott folyamat; más a probléma: olyan, mintha lenne a Történelemnek Törvénye, mintha léteznék a történelmi fejlődés többé-kevésbé határozottan érvényesülő fővonala, s forradalom mintha csakis távol eső zugokban, az „árral szemben” fordulhatna elő. A forradalmároknak türelmesen várniuk kell arra a (rend-

26 Marx, Karl: *Osztályharcok Franciaországban*. MEM 7/81.

szerint nagyon rövid) időszakra, amikor nyilvánvaló működési zavarokat mutat vagy összeomlik a rendszer, ki kell használniuk a hirtelen feltáruló lehetőséget, meg kell ragadniuk az adott pillanatban közprédaként úgyszólván az utcán heverő hatalmat, majd pedig meg kell szilárdítaniuk, ki kell építeniük az elnyomó apparátusokat azért, hogy a zűrzavaros időszak véget értevel, amikor az időközben kijózanodott többség csalogódik az új rendszerben, már ne lehessen megszabadulni tőle, mert szilárdan kiépültek a hatalom védvonalai. A kommunisták azt a pillanatot is igyekeztek mindig gondosan kiszámítani, amikor már le kell állítaniuk a tömegek mobilizálását. Vegyük példaként a kínai kulturális forradalmat, amelyben kétségtelenül benne rejlettek a megvalósított utópia elemei. E folyamat legvégén, mielőtt maga Mao leállította volna az agitációt (hiszen már elérte célját a teljes hatalom megragadásával és azzal, hogy megszabadult a nómenklatúra felsőbb köreibbe tartozó lehetséges riválisaitól), volt a „sanghaji kommun”: egymillió munkás, egyszerűen komolyan véve a hivatalos jelszavakat, követelte az állam, sőt maga a párt eltörlését is, valamint a társadalom közvetlen megszervezését a kommun elve szerint. Sokatmondó,

hogy Mao pontosan ekkor rendelte el a hadsereg bevetését a rend helyreállítása céljából. Itt annak a vezérnek a paradoxonával van dolgunk, aki miközben személyesen akar teljhatalmat gyakorolni, ellenőrizhetetlen forrongást indít el – a végletes diktatúra egybeesik a tömegek végletes felszabadításával.

Az 1953-as berlini munkásfelkelés hatására írott bökversében²⁷ Brecht idéz egy korabeli pártfunkcionáriust, aki szerint „a nép eljátszotta a kormányzat bizalmát”: „Nem volna ezúttal egyszerűbb – kérdezi Brecht alattomosan –, ha a kormány feloszlattá a népet, és újat választana?” Tanácsos volna nem a brechti ironia megnyilatkozásaként, hanem véresen komolyan érteni ezt a verset: igen, a tömegek mobilizációjakor a „nép” leváltása, transzszubsztanciációja következik be (a hétköznapi emberek tehetetlen tömege politikailag elkötelezett, egyesült erővé lényegül át). A probléma újra csak az, hogy ez az átlényegülés nem tarthat örökké – mindig tudatában kell lennünk annak, hogy a nép állandó jelenléte állandósult kivételes állapotot jelent: mi történik tehát,

27 A megoldás (Ford. Eörsi István).

amikor elfárad a nép, amikor már nem tudja fenn-
tartani a feszültséget? A hatalmat gyakorló kommu-
nisták kétféle megoldást kínáltak (vagy inkább egy
és ugyanazon megoldás két oldalát): a párt uralmát
a passzív nép fölött és a hamis tömegmobilizációt.
Maga Trockij, a permanens forradalom gondolatá-
nak megfogalmazója nagyon is tudatában volt an-
nak, hogy a nép „nem élhet éveken át nagy feszült-
ség és a megfeszített tevékenység állapotában”,²⁸
s ezt a belátást az élcsapat párt szükségessége mellett
hozza fel éryként: az önszerveződés formái, a taná-
csok nem vehetik át a párt szerepét, hiszen az hiva-
tott működtetni a dolgokat, ha elfáradt a nép... ám
a nép szórakoztatására és a látszat fenntartására jár-
hat némi haszonnal a pszeudomobilizáció, azaz egy-
egy nagy látványosság szervezése (ilyen látványossá-
got jelentettek egykor Sztálin katonai parádéi vagy
mai észak-koreai megfelelőik). A kapitalista orszá-
gok természetesen más megoldást alkalmaznak a tö-
megek nyomásának megszüntetésére: a (többé vagy
kevésbé szabad) választásokat – erre látunk példát
napjainkban Egyiptomban és Törökországban, de
1968-ban Franciaországban is bevált megoldásként.

28 Mandel, Ernest: *Trotsky as Alternative*. Verso, 1995, 81.

Ne feledjük, hogy a tömegek nyomását megjelenítő
szereplő mindig valamilyen kisebbség – az aktív
résztvevők tekintetében még az Occupy Wall Street
is jóval közelebb volt az 1, mint a szlogenként hirde-
tett 99%-hoz.

Itt az a probléma húzódik a háttérben, amellyel
esszénk elején már találkoztunk: hogyan gondoljuk
el az emancipatorikus szubjektum egyedi egyete-
mességét – az olyan szubjektumét, amely nem tisz-
tán formailag az, hanem objektíve-materiálisan meg-
határozott, ám nélküli szubsztanciális alapját, a
munkásosztályt? A megoldás negatív: maga a kapi-
talizmus kínál negatív szubsztanciális meghatáro-
zást. A globális kapitalista rendszer az a szubsztan-
ciális „alap”, amely közvetíti és létrehozza azokat a
túlzásokat (nyomortelepeket, ökológiai fenyegetése-
ket stb.), amelyek felfedik az ellenállás helyét. Bal-
oldali elképzelések sokasága fogalmazza meg, hogy
feladatunk az emancipációért vívott harcban egység-
frontba tömöríteni a mai globális kapitalizmus ki-
zsákmányoltjaiból és kisemmizettjeiből álló külön-
böző csoportokat (bevándorlókat, munkanélkülieket,
a bizonytalan feltételekkel dolgozókat, a szexuális,
faji és vallási elnyomás áldozatait, a kiábrándult egye-
temistákat...). Csak az a probléma, hogy – nyilván-

való ellentétben a marxizmus esetével – nem számolhatunk azzal, hogy ezt az egységesítési folyamatot globális szolidaritás fogadja.

Megfelelően dialektikus választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy miért számít továbbra is fontosnak ma, a globális kapitalizmus korszakában Marx politikai gazdaságtanról adott kritikája. Nem egyszerűen még ma is teljesen aktuális az, ahogyan Marx a politikai gazdaságtant bírálta, ahogyan a kapitalista dinamikát körvonalazta, hanem érdemes még egy lépéssel továbbmenve kijelenteni: Hegelül fogalmazva csak ma, a globális kapitalizmussal jutott el a valóság a maga fogalmához. Csakhogy itt lép közbe a megfelelően dialektikus megfordítás: épp a teljes aktualitás e pillanatában meg kell jelennie a határoeltságnak: a győzelem pillanata egyben a vereségé is; a külső akadályok leküzdését követően belülről jön az immansz inkonzisztenciát jelző fenyegetés. Amikor a valóság eljut a teljes fogalmához, e fogalomnak magának át kell alakulnia. Ebben rejlik a voltaképpeni dialektikus paradoxon: Marx nem egyszerűen tévedett, sőt gyakran igaza volt, de sokkal inkább betű szerinti értelemben, mint arra maga is számított volna.

Hogyan összegezhető tehát a tanulság? Írjuk le a *Kommunista kiáltvány*-t, mondván, hogy a múltnak

egy érdekes dokumentuma, semmi több? Kellően dialektikus paradox megfogalmazással azt mondhatjuk, hogy a XX. századi kommunizmusnak a nyilvánvalóan a magában a *Kommunista kiáltvány*-ban tetten érhető behatároeltságokra visszavezethető zsákutcái és kudarcai ugyanakkor az aktualitásáról is tanúskodnak: a klasszikus marxista megoldás kudarcot vallott, de a probléma továbbra is megmarad. A kommunizmus ma nem a megoldás, hanem a probléma neve, a közjavak problémájáé, annak minden dimenziójában: a természet életünk szubsztanciáját alkotó közjavainak, a biogenetikai közjavainknak, a kulturális közjavainknak a problémájáé („szellemi tulajdon”), s végül, de nem utolsósorban a közjavak mint az emberiség egyetemes tere – ahonnan senkit sem volna szabad kizárni – problémájáé. Bármilyen legyen is a megoldás, annak foglalkoznia kell ezekkel a problémákkal.

„Ce qu'il y a de certain, c'est que moi je ne suis pas marxiste”²⁹ – Marx e nevezetes, Paul Lafargue számára megfogalmazott mondását a szovjet kiadás így adja vissza: „Ha ez a marxizmus, akkor én nem va-

29 „Csak az bizonyos, hogy én nem vagyok marxista.” Engels levele Eduard Bernsteinnek, 1882. XI. 2-3. MEM 35/366.

gyok marxista.” E félrefordítás tökéletesen megragadja, azt, milyen átalakuláson ment keresztül a marxizmus az akadémiai diskurzusban: a szovjet marxizmus felfogása szerint még maga Marx is marxista volt, aki a marxizmust alkotó, mindenki számára azonos, egyetemes tudásban részesedett; mivel ezen semmit nem változtat az, hogy történetesen Marx fogalmazta meg az utóbb „marxizmusnak” elnevezett tanítást, ezért a tagadása egyszerűen a marxizmus egy bizonyos téves, magát hamisan „marxistá”-nak nyilvánító változatára vonatkozik. Marx azonban valami sokkal radikálisabbra gondolt: szakadék választja el Marxtól magát, vagyis az alkotót, akit szubsztanciális viszony fűz a tanításához, az ő tanítását követőktől, a „marxisták”-tól. Ez a szakadék jól szemléltethető a Marx testvérek nevezetes párbeszédével: „Maga úgy néz ki, mint Emmanuel Ravelli. – De hiszen Emmanuel Ravelli vagyok. – Nos, akkor nem is csoda, hogy úgy néz ki, mint ő.”

A fickó, aki Ravelli, nem úgy néz ki, mint Ravelli, hanem egyszerűen Ravelli; s ugyanígy: Marx maga nem marxista (nem egy a marxisták közül), hanem a vonatkoztatási pont, amely nem tagja a sorozatnak, vagyis: a rá való hivatkozás tesz másokat marxistává.

S az egyetlen módja annak, hogy ma hívek maradjunk Marxhoz, az, ha nem vagyunk „marxisták”, hanem új módon megismétljük Marx alapító gesztusát.

MARX-ENGELS

A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY

MARX ÉS ENGELS
VALAMENNYI ELŐSZAVÁVAL
ÉS KÉT MELLÉKLETTEL

THEY'VE GOT A REVENUE A

1. PROPOSED AS KNOWN
 2. IDENTIFICATION INFORMATION
 3. DATE OF BIRTH

Kísértet járja be Európát – a kommunizmus kísértete. Szent hajszára szövetkezett e kísértet ellen a régi Európa minden hatalma: a pápa és a cár, Metternich és Guizot, francia radikálisok és német rendőrök.

Hol az az ellenzéki párt, amelynek ne keltették volna kommunista hírét a hatalmat gyakorló ellenfeleik, hol az az ellenzéki párt, amelyik ne bélyegezte volna kommunistának a haladóbb ellenzékieket éppúgy, mint reakciós ellenfeleit?

Ebből a tényből két dolog következik.

A kommunizmust immár az összes európai hatalmak hatalomnak ismerik el.

Legfőbb ideje, hogy a kommunisták nyíltan az egész világ elé tárják nézeteiket, céljaikat, törekvéseiket, és a kommunizmus kísértetéről szóló mesével³⁰ magának a pártnak egy kiáltványát állítsák szembe.

Evégből gyűltek össze Londonban a legkülönbözőbb nemzetiségű kommunisták, s vetették papírra az alábbi kiáltványt, amely angol, francia, német, olasz, flamand és dán nyelven kerül a nyilvánosság elé.

30 (1848) mesékkel

I. BURZSOÁK ÉS PROLETÁROK³¹

Minden eddigi társadalom története³² osztályharcok története.

31 (1888) Burzsoázián a modern tőkés osztályt értem, akik a társadalmi termelési eszközök tulajdonosai, és bér munkát használnak ki. Proletariátuson pedig a modern bér munkások osztályát, akik – minthogy nincsenek saját termelési eszközeik – megélhetésükhöz kénytelenek a saját munkaerejüket áruba bocsátani. – (*Engels jegyzete.*)

32 (1890) Pontosabban: az írásban áthagyományozott története. 1847-ben a társadalom előtörténete, a minden leírt történelmet megelőző társadalmi szerveződés jóformán ismeretlen volt. Azóta Haxthausen felfedezte az oroszországi közös földtulajdont, Maurer bebizonyította, hogy ez az a társadalmi alap, amelyből valamennyi germán törzs történelmi fejlődése kiindult, s fokozatosan kiderült, hogy Indiától Írorszáig mindenütt a föld közös birtoklásán alapuló faluközösségek képviselték a társadalom ősi formáját. Végül Morgannek a *nemzettség* (gens) igazi természetére és a *törzshöz* való viszonyára vonatkozó, mindent megkoronázó felfedezése feltárta tipikus formájában e természetadta-nyers kommunista társadalom belső szerveződését. Ezeknek az eredeti közösségeknek a felbomlásával kezdődik a társadalom hasadása egymástól elkülönülő, s végül egymással szembenálló osztályokra. – (*Engels jegyzete.*) (1888) Ezt a felbomlási folyamatot „A család, a magántulajdon és az állam eredete” című könyvemben (II. kiadás Stuttgart 1886) próbáltam meg nyomon követni. – (*Engels jegyzete.*)

Szabad és rabszolga, patrícius és plebejus, báró és jobbágy, céhpolgár³³ és mesterlegény, röviden: elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot víva, olyan harcot, amely minden esetben az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött.

A történelem korábbi korszakaiban csaknem mindenütt a társadalom különböző rendekre való teljes körű tagolódását, a társadalmi pozíciók sokféle fokozatát látjuk. Az ókori Rómában vannak patríciusok, lovagok, plebejusok, rabszolgák; a középkorban hűbérurak, hűbéresei, céhmesterek, mesterlegények, jobbágyok – ráadásul ezeknek az osztályoknak majd mindegyikében ismét külön fokozatokkal találkozunk.

A hűbéri társadalom pusztulásából keletkezett modern polgári társadalom nem szüntette meg az osztályellentéteket. Csak új osztályokkal, az elnyomás új körülményeivel, a harc új formáival váltotta fel a régieket.

33 (1888) *Céhpolgár*: a céh teljes jogú tagja, mester a céhen belül, nem a céh előjárója. – (Engels jegyzete.)

A mi korszakunkat, a burzsoázia korszakát mégis kitünteti, hogy leegyszerűsítette az osztályellentéteket. Az egész társadalom mindinkább két nagy, elengedhetetlen táborra szakad, két nagy, egymással homlokegyenest szemben álló osztályra: burzsoáziára és proletariátusra.

A középkor jobbágyaiból lettek az első városok – városon kívül élő – polgárai; e városon kívüli polgárságból fejlődtek ki a burzsoázia első elemei.

Amerika felfedezése, Afrika körülhajózása új teret nyitott a felemelkedő burzsoáziának. A kelet-indiai és kínai piac, Amerika gyarmatosítása, a gyarmatokkal folytatott csere, a csereeszközök és általában az áruk mennyiségének a növekedése soha nem látott lendületet adott a kereskedelemnek, a hajózásnak, az iparnak, és ezzel elősegítette a széthulló hűbéri társadalom forradalmi elemének gyors fejlődését.

Az iparüzés addigi feudális vagy céhes módja már nem tudta kielégíteni az új piacokkal megnövekedő szükségletet. A manufaktúra lépett a helyébe. A céhmestereket kiszorította az ipari középrend; a különböző testületek közötti munkamegosztást felváltotta a magukon az egyes műhelyeken belül érvényesülő.

De egyre növekedtek a piacok, egyre növekedett a szükséglet. A manufaktúra sem bizonyult elegendőnek. Ekkor a gőz és a gépi berendezés forradalmasította az ipari termelést. A manufaktúra helyébe a modern nagyipar lépett, az ipari középrend helyét ipari milliomosok, egész ipari hadseregek főnökei, a modern burzsoák foglalták el.

A nagyipar létrehozta a világpiacot, melyet Amerika felfedezése készített elő. A világpiac a kereskedelem, a hajózás, a szárazföldi közlekedés mérhetetlen fejlődését idézte elő. Ez viszont visszahatott az ipar terjeszkedésére, és amilyen mértékben terjeszkedett az ipar, a kereskedelem, a hajózás és a vasút, ugyanolyan mértékben fejlődött a burzsoázia, gyarapította tőkéit, s szorította háttérbe a középkortól átöröklött osztályokat.

Látjuk tehát, hogy maga a modern burzsoázia hosszú fejlődési folyamat, a termelési és érintkezési módban végbement egy sor forradalmi átalakulás terméke.

A burzsoázia e fejlődési fokait mindig megfelelő politikai haladás³⁴ kísérte. A burzsoázia elnyomott

34 (1888) ennek az osztálynak megfelelő politikai haladás

rend a hűbérurak uralma alatt, felfegyverzett és önmagát igazgató társulás a kommunában,³⁵ itt független városköztársaság,³⁶ ott a monarchia harmadik, adóköteles rendje,³⁷ azután a manufaktúra idején a nemesség ellensúlya a rendi vagy az abszolút monarchiában,³⁸ általában a nagy monarchiák fő támasza, végül pedig, a nagyipar és a világpiac létrehozása után a modern képviseleti államban kivívta magának a kizárólagos politikai uralmat. A modern államhatalom nem más, mint az egész burzsoáosztály közös üzleti ügyeit intéző bizottság.

A burzsoázia a történelemben felettébb forradalmi szerepet játszott.

35 (1888) Már azt megelőzően „kommuna”-ként nevezték meg magukat a Franciaországban kialakuló városok, hogy „harmadik rend”-ként helyi öngazgatást és politikai jogokat tudtak volna kiharcolni feudális uraiktól és gazdáiktól. Általában itt a burzsoázia gazdasági fejlődésének tipikus országául Angliát vesszük, politikai fejlődése példájául pedig Franciaországot. – (1890) Kommunának nevezték az olasz- és franciaországi városi polgárok városi közösségüket azután, hogy megvásárolták vagy kikényszerítették hűbéruraiktól első öngazgatási jogukat. – (Engels jegyzete.)

36 (1888) kiegészítés: (mint Olaszországban és Németországban)

37 (1888) kiegészítés: (mint Franciaországban)

38 1848 és

A burzsoázia, ahol uralomra jutott, szétrombolt minden hűbéri, patriarchális, idilli viszonyt. Könyörtelenül szét tépte a tarkabarka hűbéri kötelékeket, melyek az embert természetes feljebbvalójához fűzték, s nem hagyott meg más köteléket ember és ember között, mint a póre érdekét, az érzelemmentes „készpénzfizetést”. A jámbor rajongás, a lovagi lelkesedés, a nyárspolgári mélabú szent borzongását az önző számítás jeges vizébe fojtotta. A személyi méltóságot csereértékké oldotta fel, az oklevelekkel megerősített és megszerzett számtalan szabadság helyébe az egyetlen, a lelkiismeretet nem ismerő kereskedelmi szabadságot állította. Egyszóval, a vallási és politikai illúziókba burkolt kizsákmányolás helyébe a nyílt, szégyentelen, közvetlen, sivár kizsákmányolást állította.

A burzsoázia megfosztotta dicsfényüktől az összes, addig tiszteletre méltónak számító és jámbor félelemmel szemlélt tevékenységet. Fizetett bér munkásaivá változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét.

A burzsoázia leszaggatta a családi viszonyról meghatóan-szentimentális fátylát, pusztá pénzviszonyra redukálva azt.

A burzsoázia leleplezte, hogy a brutális erőmegnyilvánulás, amelyet a reakció oly nagyon csodál a középkorban, a legrenyhébb semmittevésben lelt megfelelő kiegészítőjére. Elsőként a burzsoázia mutatta meg, mit képes létrehozni az emberi tevékenység. Egészen másfajta és más léptékű csodaműveket alkotott, mint amilyenek az egyiptomi piramisok, a római vízvezetékek és a gótikus katedrálisok, egészen másfajta és más léptékű hadműveleteket hajtott végre, mint amilyeneket a népvándorlás és a kereszties hadjáratok igényeltek.

A burzsoázia nem létezhet anélkül, hogy ne forradalmasítsa folyton a termelési szerszámokat, tehát a termelési viszonyokat, tehát a társadalmi viszonyokat a maguk összességében. Ezzel szemben minden korábbi ipari osztály első létezésfeltétele a régi termelési mód változatlan fenntartása volt. A burzsoá korszakot a termelés szüntelen gyökeres átalakítása, az összes társadalmi állapot szakadatlan megrendítése, az örökös bizonytalanság és mozgás különbözteti meg minden más³⁹ korszaktól. A szilárd, berozsdáso-

39 (1848) korábbi

dott viszonyok a kíséretüket alkotó, régtől tisztelt képzetekkel és nézetekkel együtt semmivé foszlanak, az újonnan képződő viszonyok pedig elavulnak, mielőtt még megcsontosodhatnának. Minden, ami rendi jellegű és szilárdan fennálló,⁴⁰ elpárolog, minden, ami szent, megszenteltségtelenítettik, és az emberek végül arra kényszerülnek, hogy hűvös-józan szemmel vizsgálják élethelyzetüket és egymáshoz fűződő kapcsolataikat.

Termékei eladásához szüntelenül terjeszkedő piacra van szüksége, s ez az egész földgolyón végighajszolja a burzsoáziát. Mindenüvé be kell magát fészkelnie, mindenütt be kell rendezkednie, mindenütt kötelékeket kell létesítenie.

A burzsoázia a világpiac kiaknázása által valamennyi ország termelését és fogyasztását kozmopolitává formálta. A reakció sok nagy bánatára kihúzta az ipar lába alól a nemzeti talajt. Az ősrégi nemzeti iparok megsemmisültek, és még mindig, napról napra folyik tovább a megsemmisülésük. Új iparok szorítják ki őket, melyek meghonosítása minden civilizált nemzet életkérdésévé válik, olyan iparok, amelyek már nem hazai nyersanyagot dolgoznak fel, hanem

40 Szójáték: alles Ständische und Stehende (A ford.).

a legtávolabbi égővekeit, s a belőlük készült termékeket nemcsak az adott országban, hanem a világ minden részén egyszerre fogyasztják. A régi, belföldi termékekkel kielégített szükségletek helyébe újak lépnek, amelyek kielégítése a legtávolibb országok és éghajlatok termékeit követeli meg. A régi helyi és nemzeti önellátás és bezárkózás helyébe a nemzetek sokoldalú érintkezése, átfogóan érvényesülő kölcsönös függése lép. És a szellemi termelésben is ugyanaz játszódik le, mint az anyagiban. Az egyes nemzetek szellemi termékei közkinccsé válnak. A nemzeti egyoldalúság és korlátoltság mindinkább lehetetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.

A burzsoázia az összes termelési szerszámok gyors tökéletesítése, a végtelenül megkönnyített kommunikáció révén valamennyi nemzetet, még a legbarbárabbakat is, belerántja a civilizációba. Áruinak olcsósága az a nehéztüzérség, amellyel rommá lő minden kínai falat, amellyel kapitulációra kényszeríti a barbárok legmakacsabb idegengyűlöletét is. Minden nemzetet rákényszerít, hacsak nem akarnak tönkremenni, a burzsoázia termelési módjának elsajátítására; rákényszeríti őket az úgynevezett civilizáció meghonosítására, azaz arra, hogy váljanak burzsoává.

Egyszóval: a burzsoázia a saját képére formált világot teremt magának.

A burzsoázia a város uralma alá vetette a falut. Óriási városokat teremtett, a városi népesség létszámát a falusihoz képest nagymértékben megnövelte, s így a népesség jelentékeny részét kiragadta a falusi élet idiotizmusából. S ahogy a falut a várostól, úgy tette függővé a barbár és félbarbár országokat a civilizáltaktól, a paraszt népeket a burzsoá népektől, a Keletet a Nyugattól.

A burzsoázia mindinkább megszünteti a termelési eszközök, a birtok és a népesség szétforgácsoltságát. A népességet összesűritette, a termelési eszközöket centralizálta, és a tulajdont kevés kézben koncentrált. Ennek szükségszerű következménye a politikai centralizáció volt. Független, egymással épp csak kapcsolatban álló tartományokat egyetlen nemzetté, a különböző érdekeiket, törvényeiket, kormányaikat és adóikat egyetlen kormányra, *egyetlen* törvényre, *egyetlen* nemzeti osztályérdekké, *egyetlen* vámtárrá szorította össze.

A burzsoázia alig százéves osztályuralma alatt tömegesebb és kolosszálisabb termelőerőket teremtett, mint valamennyi letűnt nemzedék együttvéve. Természeti erők leigázása, a gépesítés, a gyógyszer alk-

mazása iparban és földművelésben, gőzhajózás, vasutak, villamos távírók, egész világrészek megművelés alá vétele, folyók hajózhatóvá tétele, lábdobbantásra a földből előpattanó egész népességek – mely korábbi század sejtette volna, hogy a társadalmi munka méhében ilyen termelőerők szunnyadnak!

Láttuk tehát:⁴¹ azok a termelési és érintkezési eszközök, amelyek alapzatán a burzsoázia kiformálódott, a hűbéri társadalomban jöttek létre. E termelési és érintkezési eszközök fejlődésének bizonyos fokán azok a viszonyok, amelyek között a hűbéri társadalom termelt és cserélt, a földművelés és a manufaktúra feudális szerveződése, egyszóval a feudális tulajdonviszonyok nem feleltek meg többé a már kifejlett termelőerőknek. Gátolták, nem pedig előmozdították a termelést. Megannyi béklyóvá változtak át. A burzsoáziának szét kellett törnie, s szét is törte őket.

Helyükbe a szabad versengés lépett, a neki megfelelő társadalmi és politikai berendezkedéssel, a burzsoáosztály gazdasági és politikai uralmával.

Szemünk előtt hasonló mozgás megy végbe. A polgári termelési és érintkezési viszonyok, a polgári tu-

41 (1848) azonban láttuk

lajdonviszonyok, a modern polgári társadalom, amely oly rendkívüli erejű termelési és érintkezési eszközöket varázsolt elő, ahhoz a boszorkánymesterhez hasonlít, aki nem képes többé parancsolni az általa megidézett föld alatti hatalmaknak. Az ipar és a kereskedelem története évtizedek óta nem egyéb, mint a modern termelőerők modern termelési viszonyok elleni pártütésének, a burzsoáziának és uralmának életfeltételeit alkotó tulajdonviszonyok elleni lázadásának a története. Elég a kereskedelmi válságokat említenünk, amelyek periodikus visszatérésükkel egyre fenyegetőbben kérdőjelezik meg az egész polgári társadalom létezését. A kereskedelmi válságokban nemcsak az előállított termékek, hanem⁴² a korábban létrehozott termelőerők nagy része is rendszeresen megsemmisül. A válságokban olyan társadalmi járvány tör ki, mely a korábbi korszakok számára képtelenségnek látszott volna – a túltermelés járványa. A társadalom hirtelen a pillanatnyi barbárság állapotába esik vissza; mintha valami éhínség, általános megsemmisítő háború megfosztotta volna minden létfenntartási eszköztől; az ipar, a kereske-

42 (1848) betoldás: még

delem mintha megsemmisült volna – és miért? Azért, mert a társadalomnak túl sok a civilizációja, túl sok a létfenntartási eszköze, túl sok az ipara, túl sok a kereskedelme. A társadalom rendelkezésére álló termelőerők már nem⁴³ a polgári civilizáció és a polgári tulajdonviszonyok előmozdítására szolgálnak; ellenkezőleg, túl hatalmasokká lettek e viszonyokhoz, melyek így gátolják őket; s mihelyt leküzdik e gátat, rendezetlenséget idéznek elő az egész polgári társadalomban, veszélyeztetik a polgári tulajdon létezését. A polgári viszonyok túl szűkössé tették az önmaguk által létrehozott gazdagságot. – Hogyan küzdi le a burzsoázia a válságokat? Egyrészt úgy, hogy kénytelen megsemmisíteni a termelőerők nagy tömegét; másrészt úgy, hogy új piacokat hódít meg, és alaposabban kizsákmányol régieket.⁴⁴ Tehát hogyan? Úgy, hogy még egyetemesebb, még hatalmasabb válságokat készít elő, és csökkenti a válságok elhárítására szolgáló eszközök számát.

A fegyverek, amelyekkel a burzsoázia a feudalizmust leterítette, most maga a burzsoázia ellen fordulnak.

43 (1848) betoldás: a polgári civilizáció és

44 (1848) kizsákmányolja a régieket

De a burzsoázia nemcsak a halálát hozó fegyvereket kovácsolta ki, hanem azokat a férfiakat is megszülte, akik e fegyvereket forgatni fogják – a modern munkásokat, a *proletárokat*.

Amilyen mértékben a burzsoázia, azaz a tőke fejlődik, ugyanolyan mértékben fejlődik a proletariátus, a modern munkások osztálya, vagyis azoké, akik csak addig élnek, amíg munkát kapnak, és akik csak addig kapnak munkát, amíg munkájuk a tőkét gyarapítja. Ezek a munkások, akik kénytelenek apránként eladni magukat, éppolyan áruk, mint minden egyéb kereskedelmi cikk, s ezért éppúgy ki vannak téve a konkurencia minden viszontagságának, a piac minden ingadozásának.

A proletárok munkája a gépesítés egyre nagyobb kiterjedésével és a munkamegosztással elvesztette minden önálló jellegét és ezzel minden vonzerejét a munkás⁴⁵ számára. A munkás a gép pusztá tartozékává válik, akinek csak a legegyszerűbb, legegyszerűbb, legkönnyebben megtanulható fogást kell elsajátítania. Ezért a munkás okozta költségek szinte kizárólag a megélhetéséhez és faja fenntartásához

szükséges létfenntartási eszközökre korlátozódnak. De valamely áru ára, tehát a munkáé is egyenlő termelési költségeivel. Ezért a munka ellenszenvessége fokozódásával arányosan csökken a munkabér. Továbbá, amilyen mértékben fokozódik a gépek alkalmazása és a munkamegosztás, ugyanolyan mértékben nő a munka tömege is,⁴⁶ a munkaórák számának, az adott idő alatt elvégzendő munka mennyiségének növelése, vagy a gépek gyorsabb járatása stb. révén.

A modern ipar a patriarchális mester kis műhelyét az ipari tőkés nagy gyárává változtatta át. Gyárban összezsúfolt munkástömegeket katonailag szervez meg a burzsoázia. Ipari közkatónákként altisztek és tisztek tökéletesen kiépített hierarchiájának felügyelete alá helyezi őket. A munkások nemcsak a burzsoáosztálynak, a burzsoáállamnak a szolgálói, hanem napról napra, óráról órára szolgásgba görnyeszti őket a gép, a felügyelő, s mindenekelőtt maga az egyes gyártulajdonos burzsoá. Ez a zsarnokság annál kicsinyesebb, gyűlöletesebb, elkeserítőbb, minél nyíltabban hirdeti céljait⁴⁷ a szerzést.

45 (1848) a munkás

46 (1888) tömege helyett: terhe

47 (1848) végcéljaul

Minél kevésbé kíván ügyességet és erő kifejtést a kézi munka, azaz minél inkább kifejlődik a modern ipar, annál inkább kiszorítja a férfiak munkáját a nő és a gyermekmunka.⁴⁸ A nemi és korkülönbségeknek a munkásosztályt illetőleg nincs többé társadalmi érvénye. Már csak munkaszerszámok léteznek, amelyek koruk és nemük szerint különböző költségeket okoznak.

Ha a munkás kizsákmányolását a gyáros már annyira befejezte, hogy a munkás készpénzben megkapja a munkabérét, akkor megrohanja a burzsoázia többi része: a háztulajdonos, a szatócs, a zálogos stb.

Az eddigi kis középrendek, a kisiparosok, kiskereskedők és járadékosok, a kézművesek és parasztok, mindezek az osztályok⁴⁹ aláhullanak a proletariátusba; részben azért, mert kis tőkéjük nem elegendő a nagyipar üzésére, és alulmarad a nagyobb tőkések konkurenciájával szemben, részben azért, mert új termelési módszerek megfosztják értékétől a szakmai ügyességüket. Így toborzódik a proletariátus a népesség minden osztályából.

48 (1848) és gyermekek

49 (1888) kiegészítés: fokozatosan

A proletariátus különböző fejlődési fokon megy át. Harca a burzsoázia ellen létezésével kezdődik.

Kezdetben az egyes munkások, azután egy gyár munkásai, majd egy munkaág egy helységben dolgozó munkásai harcolnak az őket közvetlenül kizsákmányoló egyes burzsoá ellen. A munkások nemcsak a polgári termelési viszonyok ellen indítják támadásaikat, hanem maguk a termelési szerszámok ellen is; megsemmisítik a konkuráló idegen árut, szétzúzzák a gépeket, felgyújtják a gyárakat, igyekeznek a középkori munkás már letűnt helyzetét visszaszerelni maguknak.

Ezen a fokon a munkások az egész országban szétszórótt és a konkurencia által szétforgácsolt tömeget képeznek. A munkások tömegesebb összetartása még nem a saját egyesülésüknek, hanem a burzsoázia egyesülésének a következménye, amelynek saját politikai céljai elérésére az egész proletariátust mozgósítani kell, s egyelőre még képes is erre.

Ezen a fokon a proletárok tehát nem saját ellenségeik, hanem ellenségeik ellenségei, az abszolút monarchia maradványai, a földtulajdonosok, a nem-ipari burzsoák, a kispolgárok ellen harcolnak. Így az egész történelmi mozgás a burzsoázia kezében össz-

pontosul; minden így kivívott győzelem a burzsoázia győzelme.

De az ipar fejlődésével nemcsak létszámban gyarapszik a proletariátus, hanem nagyobb tömegekbe is zsúfolódik, ereje nő, s ezt mindjobban érzi. A proletariátuson belül mindjobban kiegyenlítődnek az érdekek, az életkörülmények, mert a gépi berendezés mindinkább elmosza a különbségeket munka és munka között, s a bért csaknem mindenütt egyformán alacsony színvonalra szorítja le. A burzsoák körében fokozódó konkurencia és az ebből fakadó kereskedelmi válságok mind ingadozóbbá teszik a munkások bérét; a gépi berendezés egyre gyorsabban fejlődő, szüntelen tökéletesítése egész élhelyzetüket teszi mind bizonytalanabbá; az egyes munkás és az egyes burzsoá konfliktusai mindinkább két osztály konfliktusainak jellegét ölti. A munkások elkezdének koalíciókat⁵⁰ képezni a burzsoák ellen; együtt lépnek fel munkabérük megvédelmezésére. Sőt állandó szövetségeket is alapítanak, hogy az alkalmi zendülések esetére gondoskodjanak a maguk ellátásáról. Helyenként a harc felkelésekben tör ki.

50 (1888) kiegészítés: (szakszervezeteket)

Időről időre győznek a munkások, de csak átmenetileg. Harcaik tulajdonképpeni eredménye nem a közvetlen siker, hanem a munkások egyre szélesebb körre kiterjedő egyesülése. Ezt előmozdítják a nagyipar által létrehozott, egyre sokasodó és javuló kommunikációs eszközök,⁵¹ amelyek a különböző helységek munkásai között kapcsolatot teremtenek. Márpedig csak a kapcsolatra van szükség, hogy a sok, mindenütt azonos jellegű helyi harc nemzeti méretű harccá, osztályharccá központosuljon. De minden osztályharc politikai harc. És azt az egyesülést, amihez a középkori polgároknak a rossz utak miatt évszázadok kellettek, a modern proletárok a vasutak segítségével néhány esztendő alatt véghezviszik.

A proletároknak ezt az osztállyá, s ezáltal politikai párttá szerveződését szétrobbantja a munkások egymás közötti konkurenciája. De a szerveződés újra és újra feltámad, erősebben, szilárdabban, hatalmasabban. S – a burzsoázián belüli hasadásokat kihasználva

51 Kommunikationsmittel: a szöveg írása idején a „Kommunikation” elsősorban annyit tett, mint „közlekedés” (Landkommunikation = szárazföldi közlekedés), vagy szűkebb értelemben „szállítás” (személy- és áruszállítás egyaránt). Ebben az értelemben információszállítást vagy -továbbítást is. (A ford.).

– kikényszeríti a munkások egyes érdekeinek törvényi elismerését. Így például a tízórás törvényt Angliában.

Általában a régi társadalomban bekövetkező összeütközések sokféleképpen egyengetik a proletariátus fejlődésének útját. A burzsoázia szakadatlan harcban áll: kezdetben az arisztokráciával, később magának a burzsoáziának azokkal a részeivel, melyek érdekei ellentmondásba kerülnek az ipar haladásával; állandóan harcol minden idegen ország burzsoáziájával. Mindezekben a harcaiban azt tapasztalja meg, hogy kénytelen a proletariátushoz fordulni, az ő segítségét igénybe venni, s így a proletariátust magával ragadni a politikai mozgásba. Maga a burzsoázia nyújtja tehát saját műveltsége elemeit⁵² a proletariátusnak, vagyis a fegyvereket önmaga ellen.

Továbbá, mint láttuk, az ipar haladása az uralkodó osztály egész rétegeit taszítja le a proletariátusba, vagy legalábbis fenyegeti őket életfeltételeikben. E rétegek is a műveltség elemeinek nagy tömegét⁵³ nyújtják a proletariátusnak.

52 (1888) a politikai és általános műveltség elemeit

53 (1888) a felvilágosodás és haladás új elemeit

Végül olyan időkben, amikor az osztályharc döntéshez közeledik, az uralkodó osztályon belül, az egész régi társadalmon belül végbemenő felbomlási folyamat annyira heves, annyira kirívó jelleget ölt, hogy az uralkodó osztály egy kis része elszakad osztályától és a forradalmi osztályhoz csatlakozik, ahhoz az osztályhoz, amely a kezében tartja a jövőt. Ezért ugyanúgy, ahogy korábban a nemesség egy része átpártolt a burzsoáziához, most a burzsoázia egy része pártol át a proletariátushoz, éspedig a burzsoá ideológusok egy része, azok, akik felküzdötték magukat az egész történelmi mozgalom elméleti megértéséig.

Valamennyi osztály közül, amely napjainkban a burzsoáziával szemben áll, csakis a proletariátus valóban forradalmi osztály. A többi osztály a nagyipar kifejlődésével lezüllik és megsemmisül: a proletariátus a nagyipar legsajátabb terméke.

A középrendek, a kisiparos, a kiskereskedő, a kézműves, a paraszt mind azért harcolnak a burzsoázia ellen, hogy középrendként való létezésüket megóvják a pusztulástól. Ők tehát nem forradalmiak, hanem konzervatívok. Sőt mi több: reakciósak,⁵⁴ megpróbálják visszafelé forgatni a történelem kerekét.

54 (1848) betoldás: hiszen

Ha forradalmiak, akkor arra tekintettel azok, hogy a proletársorba kerülés veszélye fenyegeti őket: nem a jelenlegi, hanem jövőbeli érdekeiket védelmézik, s így hagyják el saját álláspontjukat, hogy a proletariátus álláspontjára helyezkedjenek.

A lumpenproletariátust, a régi társadalom legalsó rétegeinek ezt a passzívan rothadó tömegét a proletárforradalom helyel-közzel magával sodorja a mozgásba, de egész élethelyzete szerint inkább lesz hajlandó arra, hogy magát reakciós üzelmekhez megvásároltassa.

A proletariátus életfeltételeiben már megsemmisültek a régi társadalom életfeltételei. A proletárnak nincsen tulajdona; feleségéhez és gyermekeihez fűződő viszonyának már semmi köze a polgári családi viszonyhoz; a modern ipari munka, a tőke modern igája, amely ugyanaz Angliában és Franciaországban, Amerikában és Németországban, lehántott a proletárról minden nemzeti jelleget. A törvények, az erkölcs, a vallás az ő szemében csupa polgári előítélet, amelyek mögött megannyi polgári érdek rejtőzik.

Minden korábbi osztály, amely az uralmat meghódította, úgy igyekezett biztosítani a már megszerzett életpozícióját, hogy az egész társadalmat aláve-

tette szerzése feltételeinek. A proletárok csak úgy hódíthatják meg a társadalmi termelőerőket, hogy megszüntetik a maguk eddigi elsajátítási módját, s így minden eddigi elsajátítási módot. A proletároknak nincs semmi sajátjuk, amit biztosítékokkal védelmezniük kellene – szét kell tehát zúzniuk a magántulajdon biztonságát addig védelmező biztosítékokat.

Minden eddigi mozgalom kisebbségek mozgalma vagy kisebbségek érdekében indított mozgalom volt. A proletármozgalom a hatalmas többség önálló mozgalma a hatalmas többség érdekében. A proletariátus, a mai társadalom legalsó rétege nem képes felemelkedni, nem tud felegyenesedni anélkül, hogy levegőbe ne röptse a hivatalos társadalmat alkotó rétegek egész felépítményét.

A proletariátus burzsoázia ellen vívott harca, ha nem is tartalmában, de formájában eleinte nemzeti. Minden egyes ország proletariátusának természetesen mindenekelőtt a saját burzsoáziájával kell leszámolnia.

A proletariátus fejlődésének legáltalánosabb szakaszait felvázolva a fennálló társadalmon belül dúló többé vagy kevésbé burkolt polgárháborút követték

nyomon addig a pontig, ahol a háború nyílt forradalomban tör ki, és a proletariátus a burzsoázia erőszakos megdöntésével megalapítja uralmát.

Mint láttuk, minden eddigi társadalom az elnyomó és elnyomott osztályok ellentétén nyugodott. De ahhoz, hogy valamely osztályt el lehessen nyomni, biztosítani kell számára azokat a feltételeket, amelyek közt legalább szolgai létét tengetheti. A jobbágy a jobbágyság idején a kommuna tagjává küzdhetette fel magát, ahogyan a kispolgár a feudális abszolutizmus járma alatt burzsoává. Ezzel szemben a modern munkás nemcsak hogy nem emelkedik fel az ipar haladásával, hanem mind mélyebben süllyed saját osztályának feltételei alá. A munkás pauperré válik, és a pauperizmus még gyorsabban⁵⁵ kibontakozik, mint ahogyan a népesség és a gazdagság növekszik.

Ebből világosan kitűnik: a burzsoázia képtelen arra, hogy továbbra is a társadalom uralkodó osztálya maradjon, és hogy osztálya életfeltételeit erőszakolja rá átfogóan szabályozó törvényként a társadalomra. Képtelen az uralkodásra, mert még rabszolgasá-

55 (1848) rohamosabban

ga keretében is képtelen biztosítani a megélhetést a rabszolgája számára, mert kénytelen őt olyan helyzetbe süllyeszteni, amelyben neki kell gondoskodnia a rabszolga táplálékáról, nem pedig a rabszolgának az övéről. A társadalom nem képes már a burzsoázia alatt élni, azaz a burzsoázia élete már nem fér össze a társadalommal.

A burzsoáosztály létezésének és uralmának lényegi⁵⁶ feltétele a gazdagság magánszemélyek kezében való felhalmozódása, a tőkeképződés és -gyarapodás; a tőke feltétele a bér munka. A bér munka kizárólag a munkások egymás közötti konkurenciáján nyugszik. Az ipar haladása, amelynek az akarat nélküli és ellenállásra képtelen hordozója a burzsoázia, a munkások konkurencia okozta elszigetelődése helyébe a munkások társulás révén létrejövő forradalmi egyesülését állítja. A nagyipar fejlődésével tehát az az alapzat tűnik el a burzsoázia lába alól, amelyre támaszkodva termel és a termékeket elsajátítja. Mindenekelőtt saját sírásóját termeli meg. Pusztulása és a proletariátus győzelme egyaránt elkerülhetetlen.

56 (1848) a leglényegesebb

II. PROLETÁROK ÉS KOMMUNISTÁK

Milyen viszonyban állnak a kommunisták általában a proletárokkal?

A kommunisták nem külön párt más munkáspártokkal szemben.

Nincsenek az egész proletariátus érdekeitől elkülönülő érdekeik.

Nem állítanak fel külön⁵⁷ elveket, hogy ezek szerint formálják a proletármozgalmat.

A kommunisták a többi proletárpárttól csak abban különböznek, hogy egyrészt a proletárok különböző nemzeti harcaiban az egész proletariátus közös, a nemzetiségtől független érdekeit hangsúlyozzák és érvényesítik, másrészt abban, hogy a proletariátus és a burzsoázia között folyó harc különböző fejlődési fókáin mindig az összmozgalom érdekét képviselik.

A kommunisták tehát a gyakorlatban minden ország munkáspártjainak legelszántabb, szüntelen továbbhaladásra ösztökélő részét alkotják; elméletben pedig azzal járnak elől a proletariátus maradék tömegéhez képest, hogy felismerik a proletármozgalom feltételeit, menetét és általános eredményeit.

57 (1888) szektás

A kommunisták legközelebbi célja ugyanaz, mint a többi proletárpárté: a proletariátus osztályá alakítása, a burzsoáuralom megdöntése, a politikai hatalom meghódítása a proletariátus által. A kommunisták elméleti tételei korántsem egyik vagy másik világjobbító által kitalált vagy felfedezett eszméken, elveken alapulnak.

Ezek az elméleti tételek csupán a létező osztályharc, a szemünk láttára végbemenő történelmi mozgás tényleges viszonyainak általános kifejezői. Az eddigi tulajdonviszonyok eltörlése nem sajátosan a kommunizmust jellemző vonás.

Minden tulajdonviszony állandó történelmi változásnak, állandó történelmi átalakulásnak volt alávetve.

A francia forradalom például eltörölte a hűbéri tulajdont a polgári tulajdon javára.

Ami a kommunizmust kitünteti, az nem általában a tulajdon, hanem a polgári tulajdon eltörlése.

A modern polgári magántulajdon azonban a termékek osztályellentéteken,⁵⁸ egyesek⁵⁹ mások⁶⁰ általi

58 (1848, 1872, 1883) az osztályellentéteken

59 (1888) a többség

60 (1888) kisebbség

kizsákmányolásán alapuló előállításának és elsajátításának a végső és legtökéletesebb kifejezője.

Ebben az értelemben a kommunisták egyetlen kifejezésben össze tudják foglalni elméletüket: a magántulajdon megszüntetése.

Nekünk, kommunistáknak szemünkre vetették, hogy el akarjuk törölni a személyesen megszerzett, saját munkával előteremtett tulajdont; azt a tulajdont, amely minden személyi szabadság, tevékenység és önállóság alapja.

Munkával megszerzett, előteremtett, megszolgált tulajdon! A kispolgári, kisparaszti tulajdonról beszéltek, amely a polgári tulajdont megelőzte? Ezt a tulajdont nem kell eltörölnünk, az ipar fejlődése eltörölte, és napról napra folyamatosan eltörli.

Vagy a modern polgári magántulajdonról beszéltek?

De teremte-e a bér munka, a proletár munkája tulajdont a számára? Semmiképp. A bér munka a tőkét, vagyis a bér munkát kizsákmányoló tulajdont teremti meg, amely csak azzal a feltétellel tud gyarapodni, hogy új bér munkát hoz létre, hogy azt újra kizsákmányolja. Mai alakjában a tulajdon a tőke és a bér munka ellentétében mozog. Vizsgáljuk meg az el-

lentét mindkét oldalát. Tőkésnek lenni nemcsak tisztán személyi, hanem társadalmi pozíció elfoglalását is jelenti a termelésben.

A tőke közösségi termék, és csak a társadalom sok tagjának közös tevékenységével, sőt végső soron csak a társadalom minden tagjának közös tevékenységével hozható mozgásba.

A tőke tehát nem személyi, hanem társadalmi hatalom.

Tehát a tőkét közösségi, a társadalom minden tagját megillető tulajdonná átváltoztatva nem személyi tulajdon változik át társadalmivá. Csak a tulajdon társadalmi jellege változik meg. Elveszíti osztályjellegét.

Térjünk át a bér munkára.

A bér munka átlagos ára a munkabér minimuma, azaz a munkás mint munkás életben tartásához szükséges létfenntartási cikkek összessége. Amit tehát a bér munkás a maga tevékenységével elsajátít, az póré életének újratermeléséhez elegendő. Mi semmiképp sem akarjuk eltörölni a kifejezetten az élet újratermelésére szolgáló munkatermékeknek ezt a személyes elsajátítását, amelyet követően nem marad tiszta haszon, amely képes volna hatalmat adni ide-

gen munka fölött. Mi csak ennek az elsajátításnak nyomorúságos jellegét akarjuk megszüntetni: azt, hogy a munkás csak a tőke gyarapításáért, azaz csak annyiban éljen, amennyiben az uralkodó osztály érdeke megkívánja.

A polgári társadalomban az eleven munka csak eszköz a felhalmozott munka gyarapítására. A kommunista társadalomban a felhalmozott munka csak eszköz a munkások életfolyamatának a kiterjesztésére, gazdagítására, előmozdítására.

A polgári társadalomban tehát a múlt uralkodik a jelenen, a kommunista társadalomban a jelen a múlton. A polgári társadalomban a tőke önálló és személyes, a tevékeny egyén nem önálló és személytelen.

És ennek a viszornak a megszüntetését nevezi a burzsoázia a személyiség és a szabadság megszüntetésének! És joggal. Természetesen cél a burzsoászemélyiség, -önállóság és -szabadság megszüntetése.

Szabadságon a mai polgári termelési viszonyok között a szabadkereskedelmet, a szabad vételt és eladást szokás érteni.

Ha azonban eltűnik a kufárkodás, akkor szabad kufárkodás sincs többé. A szabad kufárkodásra vonatkozó szófordulatoknak csakúgy, mint burzsoázi-

ánk⁶¹ minden egyéb szabadsághősködésének egyáltalán csakis a kötött kufárkodással egybevetve, a középkor szolgástorba kényszerült polgára tekintetében van értelmük, a kufárkodás, a polgári termelési viszonyok és maga a burzsoázia kommunista megszüntetése tekintetében nincs.

Elborzadtok attól, hogy mi meg akarjuk szüntetni a magántulajdont. De a ti fennálló társadalmatokban a társadalom tagjainak kilenctized részére nézve megszünt a magántulajdon; a magántulajdon épp azáltal létezik, hogy a társadalom kilenctized részének számára nem létezik. Azt vetitek tehát szemünkre, hogy olyan tulajdont akarunk megszüntetni, amelynek szükségszerű előfeltétele a társadalom óriási többségének tulajdonnélkülisége.

Egyszóval azt vetitek szemünkre, hogy a ti tulajdonotokat akarjuk megszüntetni. Természetesen ezt akarjuk.

Azt deklaráljátok: attól a pillanattól fogva, hogy a munka nem változtatható át tőkévé, pénzzé, földjáradékká, azaz nem monopolizálható társadalmi hatalommá, vagyis attól a pillanattól fogva, hogy a sze-

61 (1848) burzsoáink

mélyi tulajdon nem tud átcsapni polgári tulajdonba, megszűnt a személy.

Beismeritek tehát, hogy személyen senki mást nem értetek, mint a burzsoát, a polgári tulajdonost. És ezt a személyt csakugyan meg kell szüntetni.

A kommunizmus senkitől sem veszi el azt a hatalmat, hogy társadalmi termékeket elsajátítson, csupán azt a hatalmat veszi el, hogy ennek az elsajátításnak a révén idegen munkát hajtsa az igájába.

Akadtt olyan ellenvetés, hogy a magántulajdon megszüntetésével minden tevékenység megszűnik majd, és általános lustaság harapódzik el.

A polgári társadalomnak tehát el kellett volna pusztulnia a restség miatt; *azok* ugyanis, akik dolgoznak benne, nem szereznek, és *azok*, akik szereznek benne, nem dolgoznak. Az ellenvetés abban a tautológiában összegezhető, hogy nincs többé bér-munka, ha nincs többé tőke.

Az anyagi termékek kommunista elsajátítási és termelési módja ellen felhozott ellenvetések a szellemi termékek elsajátítására és termelésére kiterjesztve is megfogalmazódtak. Ahogy a burzsoá szemében az osztálytulajdon megszűnése magának a termelésnek a megszűnése, úgy az osztályműveltség megszűnése

szerinté azonos általában a műveltség megszűnésével.

A műveltség, melynek vesztét fájlalja, az óriási többség számára a géppé idomítást jelenti.

De ne úgy vitatkozzatok velünk, hogy a szabadságról, műveltségről, jogról stb. alkotott polgári elképzeléseiteket veszítitek mércéül a polgári tulajdon eltörlésének megítéléséhez. Eszméitek maguk is a polgári termelési és tulajdonviszonyok termékei, amiként jogotok csupán osztályotok törvényre emelt akarata; olyan akarat, amelynek tartalma eleve adott osztályotok anyagi életfeltételeiben.

Abban az érdekezérelt felfogásban, amellyel a természet és az ész örök törvényeivé változtatjátok át a történeti, azaz a termelés folyamán átmenetinek bizonyuló termelési és tulajdonviszonyaitokat,⁶² osztotok minden letűnt uralkodó osztállyal. Amit meg tudtok érteni, ha az ókori tulajdonról van szó, amit meg tudtok érteni, ha a hűbéri tulajdonról van szó, azt már fel sem foghatjátok a polgári tulajdont illetően.

62 (1888) a jelenlegi termelési módokból és tulajdonformákból fakadó társadalmi formákat

A család megszüntetése! Még a legradikálisabbak is felháborodnak a kommunisták e gyalázatos szándékán.

Mi a jelenlegi, a polgári család alapja? A tőke, a magánszerzés. Teljesen kifejlett alakjában csak a burzsoázia számára létezik; megleti azonban kiegészítőjét a proletár kikényszerített családtalanságában és a nyilvános prostitúcióban.

A burzsoák⁶³ családja természetesen megszűnik e kiegészítőjének a megszűnésével, és mindkettő eltűnik a tőke eltűnésével.

Szemünkre vetitek, hogy mi meg akarjuk szüntetni a gyerekek kizsákmányolását a szülők által? Ezt a bűntényt beismerjük.

De, mondjátok ti, mi megszüntetjük a legmeghittebb viszonyokat azzal, hogy az otthoni nevelés helyébe a társadalmat tesszük.

Vajon nem a társadalom határozza-e meg azt is, ahogyan ti nevelték? Nem azok a társadalmi viszonyok határozzák-e meg, nem a társadalom – iskola stb. révén megvalósított – közvetlenebb vagy közvetettebb beavatkozása határozza-e meg azt, hogyan

nevelték? Nem a kommunisták találják ki azt, hogy a társadalom hat a nevelésre; ők csupán megváltoztatják e hatás jellegét, kiragadják a nevelést valamely uralkodó osztály befolyása alól.

A családra és nevelésre, a szülők és gyermekek közötti meghitt viszonyra vonatkozó polgári szófordulatok annál visszataszítóbbak, minél inkább széttépi a nagyipar a proletárok minden családi kötelékét, minél inkább közönséges kereskedelmi cikké és munkaszerszámmá változtatja a gyermekeket.

De ti, kommunisták, a nőközösséget akarjátok bevezetni, kiáltja felénk karban az egész burzsoázia.

A burzsoá pusztá termelési szerszámnak tekinti feleségét. Azt a követelést hallva, hogy a termelési szerszámok közösségileg kiaknázandók, természetesen nem tud másra gondolni, mint arra, hogy a közösségiség sorsa a nőket ugyanígy érinteni fogja.

Nem is sejti, hogy a cél éppenséggel megszüntetni a nők mostani helyzetét, amelyben pusztá termelési szerszámnak számítanak.

Egyébként mi sem nevetségesebb, mint burzsoáink fölöttébb erkölcsi iszonyata a kommunisták nőközösségre vonatkozó állítólag hivatalos elképzelésétől. A kommunistáknak nem szükséges bevezetniük a nőközösséget, hisz majdnem mindig létezett.

63 (1848) burzsoá

Burzsoáink nem érik be azzal, hogy proletárjaik asszonyai és lányai rendelkezésükre állnak, a hivatalos prostitúcióról nem is beszélve, hanem egyik fő gyönyörűségüket egymás feleségének az elcsábításában lelik.

A polgári házasság a valóságban feleségközösség. Legfeljebb azt lehetne a kommunisták szemére vetni, hogy a képmutatóan leplezett nőközösség helyett hivatalos, őszinte nőközösséget akarnak bevezetni. Egyébként magától értetődik, hogy a mostani termelési viszonyok megszűnésével a belőlük fakadó nőközösség, vagyis a hivatalos és nem hivatalos prostitúció is eltűnik majd.

Továbbá szemükre vetették a kommunistáknak, hogy el akarják törölni a hazát, a nemzetiséget. A munkásoknak nincs hazájuk. Nem lehet tőlük elvenni azt, amijük nincs. Minthogy a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell meghódítania, nemzeti osztályá⁶⁴ kell emelkednie, nemzetté kell szerveznie önmagát, ezért maga is még nemzeti, bár semmi esetre sem úgy, ahogyan a burzsoázia érti.

64 (1888) a nemzet vezető osztályává

A népek nemzeti elkülönülése és ellentétei már a burzsoázia fejlődésével, a szabadkereskedelemmel, a világgpiaccal, az ipari termelés és a neki megfelelő életviszonyok egyformaságával egyre inkább eltűnnek.

A proletariátus uralma még inkább eltünteti majd őket. Az együttes cselekvés – legalábbis a civilizált országoké – a proletariátus felszabadulásának egyik első feltétele.

Amilyen mértékben megszűnik az egyik egyén kizsákmányolása a másik által, olyan mértékben szűnik meg az egyik nemzet kizsákmányolása a másik által. Az osztályok nemzetén⁶⁵ belüli ellentétének megszűntével a nemzetek egymás iránt tanúsított ellenségessége is megszűnik.

A kommunizmus ellen vallási, filozófiai, illetve általában ideológiai szempontból megfogalmazott vádak nem érdemes hosszabban taglalni.

Kell-e mélységes belátás annak megértéséhez, hogy az emberek életviszonyainak, társadalmi kapcsolatainak, társadalmi létezésének a megváltozásával megváltoznak képzeik, nézeteik és fogalmaik, azaz megváltozik a tudatuk is?

65 (1848) nemzeteken

Mi egyebet bizonyít az eszmék története, mint azt, hogy a szellemi termelés az anyagi termeléssel együtt alakul át? Valamely korszak uralkodó eszméi mindig csak az uralkodó osztály eszméi voltak.

Szokás egész társadalmat forradalmasító eszméről beszélni; ezzel csak azt a tényt mondják ki, hogy a régi társadalmon belül megképződtek egy újnak az elemei, hogy a régi életviszonyok felbomlásával lépést tart a régi eszmék felbomlása.

Amikor az antik világ pusztulóban volt, az antik vallásokon győzedelmeskedett a keresztény vallás. Amikor a keresztény eszméket a XVIII. században legyűrték a felvilágosodás eszméi, a hűbéri társadalom élethalálharcát vívta az akkor forradalmi burzsoáziával. A lelkiismereti és vallásszabadság eszméi csak a szabad konkurencia uralmát fejezték ki a tudás⁶⁶ terepén.

„Vallási, erkölcsi, filozófiai, politikai, jogi stb. eszmék” – szól majd az ellenvetés – „természetesen mindig módosulnak a történelmi fejlődés folyamán. De a vallás, az erkölcs, a filozófia, a politika, a jog e változások közepette is mindig megőrizte magát. Ráadásul vannak örök igazságok is, mint szabadság,

igazságosság stb., amelyek minden társadalmi állapot közös elemei. A kommunizmus azonban eltörli az örök igazságokat, eltörli a vallást, az erkölcsöt, ahelyett, hogy újraformálná őket, tehát minden eddigi történelmi fejlődésnek ellentmond.”

Mire redukálódik ez a vád? Az egész eddigi társadalom története osztályellentétekben mozgott, amelyek a különböző korszakokban különböző alakot öltöttek. De bárminő formát öltöttek is, az elmúlt évszázadok közös ténye az, hogy a társadalom egyik része kizsákmányolta a másikat. Ezért nem csoda, hogy minden század társadalmi tudata, minden sokféleség és különbözőség dacára bizonyos közös formákban mozog, olyan tudatformákban,⁶⁷ melyek csak az osztályellentét teljes eltűnésével fognak teljesen elenyészni.

A kommunista forradalom a leggyökeresebb szakítás az átöröklött tulajdonviszonyokkal, nem csoda, hogy fejlődése során a leggyökeresebben szakít a hagyományos eszmékkal.

De ne foglalkozzunk tovább a burzsoázia kommunizmussal szemben felhozott ellenvetéseivel.

66 (1848) lelkiismeret

67 (1848, 1872, 1883) formákban

Fentebb már láttuk, hogy a munkásforradalom első lépése a proletariátus uralkodó osztályá emelése, a demokrácia kivívása.

A proletariátus arra használja majd fel politikai uralmát, hogy a burzsoáziától fokról fokra elragadjon minden tőkét, hogy az állam, azaz az uralkodó osztályá szervezett proletariátus kezében centralizáljon minden termelési szerszámot, és a lehető leggyorsabban gyarapítsa a termelőerők tömegét.

Ez természetesen eleinte csak a tulajdonjogba és a polgári termelési viszonyokba való zsarnoki beavatkozások, tehát olyan intézkedések révén történhetik, amelyek gazdasági szempontból elégteleneknek és tarthatatlanoknak látszanak, amelyek azonban a mozgás folyamán túlmutatnak önmagukon,⁶⁸ és az egész termelési mód forradalmi átalakításának eszközeiként elkerülhetetleneknek bizonyulnak.

Ezek az intézkedések természetesen országonként különbözők lesznek.

A legelőrehaladottabb országokban azonban meg lehetős általánosan alkalmazhatók lesznek a következők:

68 (1888) betoldás: a régi társadalmi rendbe való további beavatkozásokat tesznek szükségessé

1. A földtulajdon kisajátítása és a földjáradékok állami kiadásokra fordítása.
2. Erősen progresszív adó.
3. Az örökösödési jog eltörlése.
4. Az emigránsok és lázadók tulajdonának elkobzása.
5. A hitel centralizálása az állam kezében, állami tőkével és kizárólagos monopóliummal rendelkező nemzeti bank révén.
6. A közlekedésügy⁶⁹ centralizálása az állam kezében.
7. A nemzeti gyárak, termelési szerszámok gyarapítása, a földek megművelhetővé tétele és javítása közös terv szerint.
8. Mindenre kiterjedő azonos munkakényszer,⁷⁰ ipari hadseregek felállítása, különösen a mezőgazdaság számára.
9. A mezőgazdaság és az ipar üzésének egyesítése, a város és a falu közötti különbség⁷¹ fokozatos megszüntetésének előmozdítása.⁷²

69 (1848) az egész közlekedésügy

70 Arbeitszwang: a szó valószínűleg itt fordul elő először (A ford.)

71 (1848) ellentét

72 (1888) kiegészítés: a népességnek az egész országban való egyenletesebb elosztása révén

10. Minden gyermek nyilvános és ingyenes nevelése. A gyermekek gyári munkájának eltörlése a mai formájában. A nevelés egyesítése az anyagi termeléssel stb.⁷³

Amikor eltűntek a fejlődés folyamán az osztálykülönbségek, és minden termelés a társult egyének kezében összpontosult, a közhatalom elveszíti politikai jellegét. A politikai hatalom voltaképpen értelembe valamely osztálynak egy más osztály elnyomására szolgáló szervezett hatalma. Ha a proletariátus a burzsoázia elleni harcában szükségszerűen osztállyá egyesül, forradalom révén az uralkodó osztállyá teszi magát, és mint uralkodó osztály erőszakkal megszünteti a régi termelési viszonyokat, akkor e termelési viszonyokkal együtt megszünteti az osztályellentét létezésfeltételeit, általában az osztályokat,⁷⁴ s ezzel saját magát mint osztályt az uralmát is.

A régi polgári társadalom, s vele az osztályok és osztályellentétek helyébe olyan társulás lép, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése mindenki szabad fejlődésének feltétele.

73 (1848, 1872, 1883) stb. stb.

74 (1848): osztályellentét, s általában az osztályok létezésfeltételeit

III. SZOCIALISTA ÉS KOMMUNISTA IRODALOM

1. A reakciós szocializmus

a) *A feudális szocializmus*

A francia és az angol arisztokrácia történelmi helyzete szerint arra volt hivatott, hogy pamfleteket írjon a modern polgári társadalom ellen. Az 1830-as francia júliusi forradalomban, az angol reformmozgalomban az arisztokráciát ismét legyűrte a gyűlölt felkapaszkodott. Komoly politikai harcról nem lehetett szó többé. Már csak az irodalmi harc maradt meg az arisztokrácia számára. De még az irodalom területén is lehetetlenné váltak a restaurációs korszak⁷⁵ régi szófordulatai. Hogy rokonszenvet keltsen, az arisztokrácia, saját érdekeit látszólag figyelmen kívül hagyva csakis a kizsákmányolt munkásosztály érdekében fogalmazhatta meg vádiratát a burzsoázia el-

75 (1888) Nem az 1660–1689-es angol, hanem az 1814–1830-as francia restaurációról van szó. (Engels jegyzete.)

len. Így készítette elő azt az elégtételt, hogy gúnydalokat énekelhessen új ura ellen, s többé-kevésbé verszerű jóslatokat súghasson fülébe.

Ily módon keletkezett a feudális szocializmus – félig siratóénekek, félig gúnydal, félig a múlt utóregése, félig a jövő fenyegetődzése – helyel-közzel szíven találva a burzsoáziát keserű, szellemesen maró ítéletével, de mindig nevetséges hatást keltve azáltal, hogy teljesen képtelen a modern történelem menetének megértésére.

A proletár koldustarisznyát lengették zászlóként kezükben, hogy a népet maguk mögé gyűjtsék. Valahányszor azonban a nép utánuk indult, meglátta hátsó felükön a régi feudális címet, s hangos és tiszteletlen kacagással faképnél hagyta őket.

A francia legitimisták egy része és az „Ifjú Anglia” adták elő ezt a színjátékot.

Amikor arra mutatnak rá a feudálisok, hogy a kizsákmányolás általuk alkalmazott módja másféle volt, mint a polgári kizsákmányolás, csak arról feledkeznek meg, hogy ők egészen más, s ma már idejüket múlt körülmények és feltételek között úrték a kizsákmányolást. Amikor arra mutatnak rá, hogy az ő uralmuk alatt a modern proletariátus nem létezett, csak arról feledkeznek meg, hogy a modern burzsoá-

zia éppenséggel az ő társadalmi rendjük szükségszerű sarja volt.

Egyébként oly kevésbé titkolják kritikájuk reakciós jellegét, hogy fő vádjuk a burzsoázia ellen éppen az, hogy annak uralma alatt fejlődik ki olyan osztály, amely az egész régi társadalmi rendet a levegőbe fogja röpíteni.

De még inkább szemére vetik a burzsoáziának, hogy forradalmi proletariátust, mint azt, hogy egyáltalán proletariátust teremtet.

A politikai gyakorlatban ezért részt vesznek a munkásosztály ellen irányuló minden erőszakos intézkedésben, a köznapi életben pedig nem tartják méltóságukon alulinak, hogy hangzatos szófordulataik ellenére leszüretelve az aranyalmákat,⁷⁶ a hűséget, szeretetet és becsületet a gyapjával, cukorrépával és a pálinkával üzött kufárkodással cserélik fel.⁷⁷

76 1888: az ipar fájáról lehullott aranyalmákat

77 (1888) Ez főképp Németországra vonatkozik, ahol a földbirtokos arisztokrácia és a junkerek birtokaik nagy részét saját számlájukra, intézőikkel műveltetik meg, s ezenfelül répacukrot gyártanak és burgonyaszeszt főznek nagy mennyiségben. A gazdagabb angol arisztokraták még nem sülyedtek le idáig, de ők is tudják, hogyan kárpótolhatják magukat földjáraadéuk csökkentéséért azzal, hogy átengedik nevük használatát részvénytársaságok kétes hírű alapítóinak. (Engels jegyzete.)

Ahogy a pap mindig egy húron pendült a hűbérúrral, azonképpen a papi szocializmus is a feudálissal.

Mi sem könnyebb, mint szocialista mázzal bevonni a keresztény aszketizmust. Nem kelt-e ki a kereszténység is a magántulajdon ellen, a házasság ellen, az állam ellen? Nem a jótékonytságot és a koldulást, a cölibátust és a test sanyargatását, a szerzetesi életet és az egyházat prédikálta-e helyettük? A keresztény⁷⁸ szocializmus csupán az a szenteltvíz, amellyel a pap az arisztokraták haragját megszenteli.

b) A kispolgári szocializmus

A feudális arisztokrácia nem az egyetlen osztály, amelyet a burzsoázia megdöntött, amelynek életfeltételei a modern polgári társadalomban elsorvadtak és elhaltak. A középkori városon kívüli polgárság és kisparashti rend a modern burzsoázia előfutára volt. Az iparilag és kereskedelmileg fejletlenebb országokban ez az osztály még elvegetél a felemelkedő burzsoázia mellett.

Azokban az országokban, amelyekben kifejlődött a modern civilizáció, egy új kispolgárság képződött

meg, amely a proletariátus és a burzsoázia között lebeg, és a polgári társadalom kiegészítő részeként újra és újra megképzí magát; tagjait azonban a konkurencia szüntelenül lesodorja a proletariátusba, sőt a nagyipar fejlődésével ők maguk is közeledni látják azt az időpontot, amikor teljesen eltűnnek mint a modern társadalom önálló része, és amikor a kereskedelemben, az iparban és a földművelésben munkafelügyelők és alkalmazottak lépnek a helyükbe.

Olyan országokban, mint Franciaország, ahol a parasztosztály a népességnek jóval több mint a felét teszi ki, természetes volt, hogy azok az írók, akik a proletariátus érdekében felleptek a burzsoáziával szemben, a burzsoá rendszert bírálva kispolgári és kisparashti mértékkel mértek, s a kispolgárság álláspontjáról fogták pártját a munkásoknak. Így keletkezett a kispolgári szocializmus. Ennek az irodalomnak Sismondi a feje nemcsak Franciaországban, hanem Angliában is.

Ez a szocializmus fölöttébb éleselméjűen szedte ízekre a modern termelési viszonyokban rejlő ellentmondásokat. Leleplezte a közgazdászok képmutató szépítgetéseit. Cáfolhatatlanul kimutatta a gépi berendezés és a munkamegosztás romboló hatásait, a tőkék és a földbirtok koncentrációját, a túltermelést,

78 (1848): szent

a válságokat, a kispolgárok és kisparasztok szükség-szerű pusztulását, a proletariátus nyomorát, a termelés anarchiáját, a gazdagság elosztásának kiáltó visszasságait, a nemzetek között dülő ipari megsemmisítő háborút, a régi erkölcsöknek, a régi családi viszonyoknak, a régi nemzetiségeknek a felbomlását.

Ami azonban a pozitív tartalmát illeti, ez a szocializmus vagy a régi termelési és érintkezési eszközöket akarja visszaállítani és velük együtt a régi tulajdonviszonyokat és a régi társadalmat, vagy pedig a modern termelési és érintkezési eszközöket akarja visszaerőszakolni azoknak a régi tulajdonviszonyoknak a keretébe, amelyet szétfeszítettek, s szét kellett feszíteniük. Ez a szocializmus mindkét esetben egyszerre reakciós és utópikus.

Céhrendszer az iparban és patriarchális gazdálkodás a falun: ezek az utolsó szavai.

További fejlődésében ez az irányzat a gyávák nyomorult másnaposságába torkollott.⁷⁹

79 (1888) Végül, amikor a makacs történelmi tények eloszlatták az önáltatás minden kábító hatását, a szocializmus e formája nyomorúságos másnapossággá korcsosult.

c) *A német vagy az „igazi” szocializmus*

A franciaországi szocialista és kommunista irodalom, amely egy uralmat gyakorló burzsoázia nyomása alatt keletkezett s amely ez ellen az uralom ellen vívott harcnak az irodalmi kifejeződése, olyan időszakban került Németországba, amikor a burzsoázia épp csak megkezdte harcát a feudális abszolutizmus ellen.

Német filozófusok, félfilozófusok és széplelkek mohón rávetették magukat erre az irodalomra, és csak arról feledkeztek meg, hogy ezeknek az írásoknak a bevándorlásával nem vándoroltak be egyszersmind a francia életviszonyok is Németországba. A német viszonyokkal szemben a francia irodalom minden közvetlen gyakorlati jelentőségét elveszítette, és külsőre tisztán irodalmi formát öltött. Szükségképpen⁸⁰ az emberi lényeg megvalósításáról való üres spekulációként jelent meg. Így a XVIII. század német filozófusainak szemében az első francia forradalom követeléseinek csak az volt az értelmük, hogy ezek általában a „gyakorlati ész” követelései, a forradalmi

80 (1848) betoldás: az igazi társadalomról. (Az 1888-as angol kiadásból az egész mondat kimaradt.)

francia burzsoázia akaratának megnyilatkozásai pedig az ő szemükben a tiszta, az olyan akarat törvényeit jelentették, amilyenek annak lennie kell: a valóban emberi akaratéit.

A német írástudók munkája kizárólag abban állt, hogy az új francia eszméket összhangba hozzák a maguk régi filozófiai lelkiismeretével, vagy jobban mondva, hogy a maguk filozófiai álláspontjáról sajátítsák el a francia eszméket.

Ez az elsajátítás ugyanolyan módon történt, ahogyan idegen nyelvet szokás elsajátítani: fordítás útján.

Ismeretes, hogy a szerzetesek azokra a kéziratokra, amelyeken a pogány ókor klasszikus művei voltak feljegyezve, ráírták a katolikus szentekről szóló ízléstelen történeteiket. A német írástudók ennek éppen a fordítottját cselekedték meg a profán francia irodalommal. Értelmetlen filozófiai elképzeléseiket a francia eredeti mögé írták. Például a pénzviszonyok francia bírálata mögé ezt írták: „az emberi lényeg külsővé-idegenné válása”, a burzsoá állam francia bírálata mögé pedig ezt: „az elvont általános uralmának megszüntetése” stb.

Ezeket a francia fejtegetések mögé becsempésztett filozófiai szófordulataikat elkeresztelték „a tett filozófiájának”, „igazi szocializmusnak”, „a szocializ-

mus német tudományának”, „a szocializmus filozófiai megalapozásának” stb.

A francia szocialista-kommunista irodalmat ily módon annak rendje és módja szerint kiherélték. És minthogy német kézben az irodalom nem fejezte ki többé egyik osztálynak a másik elleni harcát, a németek abban a tudatban voltak, hogy legyűrték a „francia egyoldalúságot”, hogy igazi szükségletek helyett az igazság szükségletét, és a proletariátus érdekei helyett az emberi lényeg, általában az ember érdekeit képviselik – az emberéit, aki sem osztályhoz, sem általában a valósághoz, hanem csakis a filozófiai fantázia ködképei közé tartozik.

Ez a német szocializmus, amely oly komolyan és ünnepélyesen vette a maga ügyetlen iskolai gyakorlatait, és oly harsányan kürtölte világga, eközben fokról fokra elvesztette pedáns ártatlanságát.

A német, főként a porosz burzsoáziának a feudálisok és az abszolút királyság ellen vívott harca, egy szóval a liberális mozgalom komolyabbá vált.

Az „igazi” szocializmus számára tehát adva volt a várva várt alkalom, hogy a politikai mozgalommal szembeszegezze a szocialista követeléseket, hogy szórja a hagyományos átkokat a liberalizmusra, a képviseleti államra, a polgári konkurenciára, a polgá-

ri sajtószabadságra, a polgári jogra, a polgári szabadságra és egyenlőségre, s prédikálja a néptömegeknek, hogy ebben a polgári mozgalomban semmit sem nyerhet, sőt ellenkezőleg, mindent elveszíthet. A német szocializmus idejében elfelejtette, hogy a francia kritika, amelynek ő szellem nélküli visszhangja volt, előfeltételezi a modern polgári társadalmat a megfelelő anyagi életfeltételekkel és a hozzászabott politikai alkotmánnyal – csupa olyan előfeltételek, amelyek kivívása cél volt Németországban.

Az „igazi” vagy német szocializmus kapóra jött madárijesztőként a német abszolút kormányok és a papokból, iskolamesterekből, kurtanemesekből és bürokratákból álló kíséretük számára a fenyegetően feltörekvő burzsoázia ellen.

Ez a szocializmus a keserű korbácsütések és puska-golyók édeskés kiegészítője volt; amelyekkel ugyancsak a kormányok a német munkásfelkeléseket kezelték.

Az „igazi” szocializmus ily módon a német burzsoázia ellen bevethető fegyverré vált a kormányok kezében, ugyanakkor közvetlenül is reakciós érdeket képviselt, a német városon kívüli polgárság⁸¹ érdekét.

81 (1888) a filiszterek

Németországban a XVI. századból átöröklődött és itt azóta különböző formában mindig újból felbukkanó kispolgárság képezte a fennálló állapotok tulajdonképpeni társadalmi alapját.

A kispolgárság fennmaradása egyet jelent a fennálló német állapotok fennmaradásával. A kispolgárság attól retteg, hogy a burzsoázia ipari és politikai uralma a biztos pusztulását jelenti egyrészt a tőke koncentrációja következtében, másrészt a forradalmi proletariátus felemelkedése révén. Úgy látta, az „igazi” szocializmus egy csapásra agyonüti mind a két legyet. S az „igazi” szocializmus járvány módjára terjedt el.

A spekulatív pókhálóból szőtt, finomkodó lelkek szóvirágaival kihímzett, az ömlengő szeretet kedélyharmatától átitatott köntös, ez az agyoncicomázott köntös, amelybe a német szocialisták néhány vézna „örök igazságukat” bebugyolálták, csak fokozta árujuk kelendőségét e közönség körében.

A német szocializmus pedig a maga részéről mindinkább felismerte azt a hivatását, hogy e városon kívüli polgárság fellengző képviselője legyen.

Kikiáltotta a német nemzetet mintanemzetnek, a német nyárspolgárt pedig mintaembernek. Alantaságait rendre rejtett, magasabb, szocialista értelemmel

ruházta föl, s így ezek épp az ellentétüket jelentették. Azzal vonta le a végkövetkeztetést, hogy közvetlenül fellépett a kommunizmus „nyersen destruktív” irányzatával szemben, hirdelve, hogy pártatlan emelkedettségében minden osztályharcnak fölötte áll. A Németországban közkézen forgó, állítólag szocialista és kommunista írás igen kevés kivételt leszámítva e dühítő szennyirodalom körébe tartozik.⁸²

2. A konzervatív vagy burzsoászocializmus

A burzsoázia egy része orvosolni kívánja a *társadalmi visszasságokat*, hogy ezzel a polgári társadalom fennmaradását biztosítsa.

Közgazdászok, filantrópok, humanitáriusok,⁸³ a dolgozó osztályok helyzetén javítók, jótékonykodás-

82 (1890) Az 1848-as forradalmi vihar az egész mocsos irányzatot elsöpörte és képviselőinek elvette a kedvét attól, hogy továbbra is szocializmust csináljanak. Ennek az irányzatnak fő képviselője és klasszikus típusa Karl Grün úr. (*Engels jegyzete.*)

83 Humanitár: a főnév valószínűleg itt fordul elő egyetlen alkalommal (*A ford.*).

szervezők,⁸⁴ állatvédők, antialkoholista egyesületek alapítói, zugreformerek tartoznak ide a legtarkább változatosságban. S e burzsoá szocializmust egész rendszerekké is kidolgozták.

Példaként említsük meg Proudhon „Philosophie de la misère”-jét.

A szocialista burzsoák a modern társadalom életfeltételeit akarják, a belőlük szükségszerűen fakadó harcok és veszélyek nélkül. A fennálló társadalmat akarják, az azt forradalmasító és bomlasztó elemek nélkül. Burzsoáziát akarnak proletariátus nélkül. A burzsoázia természetesen azt a világot képzei minden világok legjobbjának, amelyben ő uralkodik. A burzsoászocializmus többé-kevésbé egész rendszerré dolgozza ki ezt a vigasztaló elképzelést. Amikor felszólítja a proletariátust, hogy valósítsa meg az ő rendszereit, hogy bevonulhasson az új Jeruzsálembe, akkor alapjában véve csak azt kívánja tőle, hogy maradjon meg a mai társadalomban, de vesse el a róla alkotott gyűlöletes elképzeléseit.

84 Wohltätigkeitsorganisierer: valószínűleg a szó egyetlen előfordulása (*A ford.*).

E szocializmus egy második, kevésbé rendszeres, csak⁸⁵ gyakorlatiasabb formája azzal próbálta elvenni a munkásosztály kedvét minden forradalmi mozgalmától, hogy kimutatta: nem ilyen vagy olyan politikai változás, hanem csakis az anyagi életviszonyok, a gazdasági viszonyok megváltozása válhat a hasznára. Az anyagi életviszonyok megváltoztatásán azonban ez a szocializmus semmiképpen sem a polgári termelési viszonyok eltörlését érti, ami csakis forradalmi úton lehetséges, hanem adminisztratív jellegű javítgatásokat e termelési viszonyok talaján, tehát olyanokat, amelyek mit sem változtatnak a tőke és a bér munka viszonyán, hanem a legjobb esetben csökkentik a burzsoázia számára az uralkodása költségeit, és egyszerűsítik államháztartását.

A burzsoászocializmus csak merőben szónoki alakzattá válva fejeződik ki megfelelően.

Szabadkereskedelem!, a munkásosztály érdekében; védővámok!, a munkásosztály érdekében; cellás fogházak! a munkásosztály érdekében; ez a burzsoászocializmus utolsó szava, az egyetlen, komolyan gondolt szava.

85 (1848, 1872, 1883) és

A burzsoázia szocializmusa pontosan ebben a kijelentésben foglalható össze: a burzsoák a munkásosztály érdekében burzsoák.

3. A kritikai-utópikus szocializmus és kommunizmus

Nem arról az irodalomról szólunk itt, amely minden nagy modern forradalomban kimondta a proletariátus követeléseit (Babeuf írásai stb.).

A proletariátus első kísérletei, hogy az általános nyugtalanság és zűrzavar, a hűbéri társadalom megdöntése időszakában közvetlenül saját osztályérdekét érvényesítse, szükségképpen kudarcot vallottak amiatt, hogy maga a proletariátus még nem formálódott ki, nem voltak meg felszabadulásának az anyagi feltételei, hiszen ezek csak a polgári korszak termékei. A proletariátusnak ezeket az első mozgalmait kísérő forradalmi irodalom tartalmilag szükségképpen reakciós. Általános aszketizmust és durva egyenlősítést⁸⁶ hirdet.

86 Gleichmacherei: rendkívül ritkán előforduló szó (A ford.).

A tulajdonképpeni szocialista és kommunista rendszerek, Saint-Simon, Fourier, Owen stb. rendszerei, a proletariátus és a burzsoázia harcának az első, fejletlen, általunk fentebb tárgyalt időszakában bukkannak fel. (Lásd: Burzsoázia és proletariátus.)

E rendszerek kitalálói látják ugyan az osztályok elmentését csakúgy, mint azt, hogy magában az uralkodó társadalomban működnek bomlasztó elemek. De nem látnak a proletariátus részéről semmilyen, a saját kezdeményezését kifejező történelmi tevékenységet, semmilyen, sajátosan őt jellemző politikai mozgalmat.

Mivel az osztályellentét fejlődése az ipar fejlődésével tart lépést, ezért ugyanúgy nem találják meg a proletariátus felszabadításának anyagi feltételeit sem, és e feltételek megteremtéséhez a társadalom valamiféle tudománya, társadalmi törvények után kutatnak.

A társadalmi tevékenység helyébe szükségképpen személyes feltaláló tevékenységük lép, ahogyan a felszabadítás történelmi feltételeinek helyébe a fantáziaszülté feltételek lépnek, a proletariátus fokozatosan végbemenő osztállyá szerveződése helyébe a társadalom külön kiesztelt megszervezése. A világ jövőbeli történelme társadalmi tervezeteik propagandájává és gyakorlati megvalósításává oldódik fel az ő szemükben.

Tökéletesen tudatában vannak annak, hogy tervezeteikben főképpen a munkásosztálynak mint a legszenvetőbb osztálynak érdekeit képviselik. A proletariátus csak ebből a szempontból, csak mint a legszenvetőbb osztály létezik számukra.

Az osztályharc formájának kifejejetlenségéből és a saját élethelyzetükből adódóan azonban úgy vélik, magasan fölötte állnak ennek az osztályellentétnek. A társadalom minden tagjának élethelyzetén, a legjobb sorban levőkén is javítani akarnak. Ezért szüntelen az egész társadalomhoz apellálnak, megkülönböztetés nélkül, sőt kiváltképpen az uralkodó osztályhoz. Elegendő csak megérteni a rendszerüket annak elismeréséhez, hogy az övék a lehető legjobb társadalom lehető legjobb tervezete.

Ennélfogva elvetnek minden politikai, s főként minden forradalmi akciót, céljukat békés úton akarják elérni, és megpróbálnak apró, természetes kudarcba fulladó kísérletekkel, a példa erejével utat törni az új társadalmi evangéliumnak.

A jövődő társadalmának⁸⁷ fantasztikus rajza annak az időszaknak⁸⁸ felel meg, amikor a proletari-

87 (1848) ez a

88 (1890) olyan időszaktól fakad

átus még nagyon fejletlen, tehát maga is még fantasztikusan fogja fel saját helyzetét, vagyis a társadalom általános átalakítására irányuló első, homályos megérzéstől vezérelt próbálkozásának.

A szocialista és kommunista írások azonban kritikai elemeket is tartalmaznak. Támadást intéznek a fennálló társadalom minden alapja ellen. Ebből adódóan rendkívül értékes anyagot nyújtottak a munkások felvilágosításához. A jövő társadalmára vonatkozó tételes javaslataik – például a város és a falu ellentétének, a családnak, a magánszerzésnek, a bér-munkának a megszüntetése, a társadalmi harmónia hirdetése, az állam átváltoztatása a termelési folyamat pusztá felvigyázójává – pusztán az épp kibontakozóban levő, s általuk csak első, alakatlan határozatlanságában ismert osztályellentét eltűnését fejezik ki. Maguknak e javaslatoknak ennél fogva tisztán utópikus értelmük van csupán.

A kritikai-utópikus szocializmus és kommunizmus jelentősége fordítottan arányos a történelmi fejlődéssel. Amilyen mértékben kifejlik és alakot ölt az osztályharc, olyan mértékben veszíti el minden gyakorlati értékét, minden elméleti jogosultságát ez a rajta a fantáziavilágban bekövetkező felülemelkedés,

az osztályharcnak ez a fantasztikus leküzdése. Ezért, ha e rendszerek megalapítói sok tekintetben forradalmiak voltak is, tanítványaik mindenkor reakciós szektákat alkotnak. A proletariátus további történelmi fejlődését illetően ragaszkodnak a mesterek régi nézeteihez. Ezért következetesen igyekeznek újból tompítani az osztályharcot, s közvetíteni az ellentétek között. Még mindig álmodoznak társadalmi utópiáik kísérleti megvalósításáról, különálló falanszterek létrehozásáról, home-kolóniák alapításáról, kis Ikária felállításáról⁸⁹ – az új Jeruzsálem zsebkiadásáról –, és mindezeknek a légváraknak felépítéséhez a polgári szívek és pénzeszsákok emberszeretetére kell apellálniuk. Lassacskán az előbb jellemzett reakciós vagy konzervatív szocialisták kategóriájába süllyed-

89 (1888) Falansztereknek hívták a Charles Fourier tervezte szocialista kolóniákat; Ikáriának nevezte Cabet a maga Utópiáját, majd később az általa létesített amerikai kommunista kolóniát. – (1890) Home-kolóniáknak (anyaországi kolóniáknak) nevezte Owen a maga kommunista mintatársaságait. Falansztereknek a Fourier által tervbe vett társadalmi palotákat nevezték. Ikária volt a neve annak az utópikus, képzeletbeli országnak, amelynek kommunista intézményeit Cabet vázolta fel. (Engels jegyzete.)

nek, és már csak⁹⁰ abban különböznek tőlük, hogy pedantériájuk rendszeresebb, s hogy fanatikus, babonás hittel bíznak társadalmi tudományuk csodahatásaiban.

Ezért elkeseredetten szembeszállnak a munkások minden politikai mozgalmával, mondván, hogy azok csakis az új evangéliumban való vak hitetlenségből fakadhatnak.

Az angliai owenisták a chartisták, a franciaországi fourier-isták pedig a reformisták ellen lépnek föl, az ő tevékenységükre reagálnak.

IV. A kommunisták viszonya a különböző ellenzéki pártokhoz

A II. fejezetben elmondottak után magától értetődik, hogyan viszonyulnak a kommunisták a már megalakult munkáspártokhoz, tehát az angliai chartistákhoz és az észak-amerikai agrár-reformerekhez.

A kommunisták a munkásosztály közvetlen céljaiért és érdekeiért küzdenek, de a jelen mozgalomban egyszersmind a mozgalom jövőjét képviselik.

90 (1848) inkább

Franciaországban a kommunisták a szociáldemokrata⁹¹ párthoz csatlakoznak a konzervatív és radikális burzsoázia ellen, nem mondva le arról a jogukról, hogy kritikai magatartást tanúsítsanak a forradalmi hagyományokból sarjadzó frázisokkal és illúziókkal szemben.

Svájcban a radikálisokat támogatják, de nem tévesztik szem elől, hogy ez a párt ellentmondásos elemekből áll: részben francia értelemben vett demokrata szocialistákból, részben radikális burzsoákból.

A lengyeleknél a kommunisták azt a pártot támogatják, amelyik az agrárforradalmat a nemzeti felszabadulás feltételének tekinti, vagyis azt a pártot, amelyik az 1846. évi krakkói felkelést életre hívta.

Németországban a kommunista párt, mihelyt a burzsoázia forradalmi módon lép fel, együtt küzd

91 (1888) Akkoriban ezt a pártot a parlamentben Ledru-Rollin, az irodalomban Louis Blanc, a napisajtóban a „La Réforme” képviselte. A szocialista-demokrata név a névnek ezeknél a feltalálói-nál a demokrata vagy köztársasági párt többé-kevésbé szocialista színezetű szekcióját jelentette. – (1890) Az akkoriban magát szocialista-demokratának nevező francia párt az volt, amelyet a politikában Ledru-Rollin, az irodalomban Louis Blanc képviselt; annyira különbözött tehát a mai német szociáldemokráciától, mint ég a földtől. (Engels jegyzete.)

a burzsoáziával az abszolút monarchia, a feudális földtulajdon és a kispolgáriság⁹² ellen.

Egyetlen pillanatra sem mulasztja el azonban a lehető legvilágosabban tudatosítani a munkásokban a burzsoázia és a proletariátus ellenséges szembenállását azért, hogy a német munkások mint megannyi fegyvert tudják szembefordítani a burzsoáziával azokat a társadalmi és politikai feltételeket, amelyeket az uralmával szükségképpen megteremt – így a németországi reakciós osztályok bukása után nyomban megindulhat a harc maga a burzsoázia ellen.

A kommunisták azért irányítják főképp Németországra a figyelmüket, mert Németország polgári forradalom küszöbén áll, és mert ezt a forradalmi átalakulást általában az európai civilizáció előrehaladottabb feltételei között és sokkal fejlettebb proletariátussal hajtja végre, mint Anglia a XVII. és Franciaország a XVIII. században: a német polgári forradalom tehát csak egy proletárforradalom közvetlen előjátéka lehet.

Egyszóval, a kommunisták mindenütt támogatnak a fennálló társadalmi és politikai állapotokkal szembeforduló minden forradalmi mozgalmat.

92 Kleinbürgerei: a szó valószínűleg első előfordulása (*a ford.*).

Mindezekben a mozgalmakban a kommunisták a tulajdon kérdését helyezik előtérbe alapkérdésként, függetlenül attól, hogy az mennyire kifejlett formát öltött.

A kommunisták végül mindenütt minden ország demokratikus pártjainak szövetkezésén és egyetértésén munkálkodnak.

A kommunisták nem hajlandók titkolni nézeteiket és szándékaikat. Nyíltan kijelentik, hogy céljaik csakis minden eddigi társadalmi rend erőszakos megdöntésével érhetők el. Reszkessenek az uralkodó osztályok egy kommunista forradalomtól. A proletároknak e forradalomban nincs mit veszíteniük, csak a láncukat. Egy világot nyerhetnek.

Világ proletárjai, egyesüljetek!

MARX ÉS ENGELS ELŐSZAVAI
A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY
KIADÁSAIHOZ

ELŐSZÓ
AZ 1872-ES NÉMET KIADÁSHOZ

A „Kommunisták Szövetsége”, a nemzetközi munkásegyesület, mely az akkori viszonyok között természetesen csak titkos lehetett, az 1847 novemberében Londonban megtartott kongresszusán a nyilvánosságnak szánt részletes elméleti és gyakorlati pártprogram összeállításával bízta meg az alulírottakat. Így keletkezett az itt olvasható kiáltvány, amelynek kézírata néhány héttel a februári forradalom⁹³ előtt került egy londoni nyomdába. Először németül jelent meg, s Németországban, Angliában és Amerikában legalább tizenkét különböző kiadása készült ezen a nyelven. Angolul első ízben 1850-ben közölte a londoni „Red Republican” Miss Helen Macfarlane fordításában, majd 1871-ben Amerikában, legalább három különböző fordításban. Franciaul első ízben Párizsban, nem sokkal az 1848-i júniusi felkelés előtt, nemrégiben pedig a New York-i „Le Socialiste”-ban jelent meg. Megindultak egy új fordítás előkészületei is. Lengyelül Londonban je-

93 Az 1848-as francia forradalomról van szó. – Szerk.

lent meg, nem sokkal az első német kiadás után. Oroszul Genfben, a hatvanas években. Dánra szintén röviddel a megjelenése után fordították le.

Bármennyire megváltoztak is a viszonyok az utóbbi huszonöt esztendőben, az e *Kiáltvány*-ban kifejtett általános alapelvek nagyjából-egészében ma is teljesen érvényesek. Egyet-mást itt-ott lehetne helyesbíteni. Maga a *Kiáltvány* szögezi le, hogy ezeknek az alapelveknek a gyakorlati alkalmazása mindenütt és mindig a történelmileg adott körülményektől függ, s ezért nem tulajdonítunk különlegesen nagy jelentőséget a második fejezet végén ajánlott forradalmi intézkedéseknek. Ez a szakasz ma sok tekintetben másképp hangoznék. Ma már, a nagyiparban az elmúlt huszonöt évben végbement mérhetetlenül nagy fejlődésnek és a munkásosztály ezzel párhuzamosan előrehaladó párttá szerveződésének a fényében, az először a februári forradalom, de még inkább később, a párizsi kommün során szerzett gyakorlati tapasztalatoknak a fényében – a kommün alatt a proletariátus első ízben volt két hónapig a politikai hatalom birtokában – helyenként elavult ez a program. A kommün jelesül bebizonyította: „a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira hozza működésbe”. (Lásd: „Polgár-

háború Franciaországban. A Nemzetközi Munkás-szövetség Központi Tanácsának üzenete” német kiadásának 19. lapját, ahol ezt bővebben kifejtettük.⁹⁴) Továbbá a szocialista irodalom bírálata ma már természetesen kiegészítésre szorul, hiszen csak 1847-ig terjed az áttekintés; éppígy természetes az is, hogy a kommunisták különböző ellenzéki pártokhoz való viszonyára vonatkozó megjegyzések (IV. fejezet) – bár az alapvonalakat tekintve helyesek – már csak azért is elavultak, mert mára teljesen átalakult a politikai helyzet, és a történelmi fejlődés megsemmisítette az ott felsorolt pártokat.

De a kiáltvány történelmi dokumentum, s úgy gondoljuk, nincs jogunk változtatni rajta. Egy későbbi kiadás talán egy olyan bevezető kíséretében jelenik majd meg, amely áttekinti az 1847-től máig eltelt időszakot; a jelenlegi lenyomat megjelenésének híre túl váratlanul ért bennünket ahhoz, hogy időt szakíthattunk volna erre.

LONDON, 1872. JÚNIUS 24.

Marx Károly – Engels Frigyes

94 Lásd Marx, Karl 1981. *A polgárháború Franciaországban*. Kosuth, 68. o. (*A ford.*)

ELŐSZÓ

AZ 1882-ES, MÁSODIK OROSZ KIADÁSHOZ

A „Kommunista Párt kiáltvány”-ak első orosz kiadása a hatvanas évek elején jelent meg Bakunyin fordításában, a „Kolokol” nyomdájában. A Nyugat akkoriban legfeljebb irodalmi kuriózumot láthatott benne (a *Kiáltvány* orosz kiadásában). Manapság ilyen felfogás lehetetlen volna.

Hogy a proletármozgalom akkoriban (1847 decemberében) milyen szűk területre korlátozódott, azt legvilágosabban az utolsó fejezet mutatja: „A kommunisták viszonya a különböző országok különböző ellenzéki pártjaihoz”. Itt ugyanis éppen Oroszország és az Egyesült Államok hiányzik az áttekintésből. Akkoriban Oroszország az európai összreakció utolsó nagy tartalékát jelentette, az Egyesült Államok pedig az oda bevándorló európai proletariátus fölös erőit szívták fel. Mind a két ország nyersanyaggal látta el Európát, és ugyanakkor ipari termékei piacául is szolgált. Mind a két ország tehát, így vagy úgy, a fennálló európai társadalmi rend támasza volt.

Mennyire másképp van ez ma! Éppen az európai bevándorlás tette képessé Észak-Amerikát az óriási

gabonatermelésre, amelynek a konkurenciája alapjaiban rendíti meg az európai – nagy és kis – földbirtokot. Azonkívül megadta az Egyesült Államoknak azt a lehetőséget, hogy rendkívüli energiával és léptékben aknázza ki hatalmas ipari segédforrásait: így bizonyosan rövid időn belül megtöri Nyugat-Európa, jelesül pedig Anglia ipari egyeduralmát. Mindkét körülmény forradalmian hat vissza magára Amerikára is. A farmerek kis- és középbirtokát, Amerika egész politikai alkotmányának alapját fokról fokra megfojtja az óriásfarmok konkurenciája; s ezzel egy időben az ipari körzetekben most először fejlődik ki tömegméretű proletariátus, és jön létre a tőke mesés koncentrációja.

Most pedig nézzük Oroszországot! Az 1848/49-i forradalom idején nemcsak az európai uralkodók, hanem az európai burzsoák is az orosz beavatkozásban látták az egyedüli menedéket az épp ébredező proletariátus elől. A cárt az európai reakció fejévé kiáltották ki. Ma a cár a forradalom hadifogllya Gacsinában, és Oroszország a forradalmi cselekvés élcsapata Európában.

A *Kommunista kiáltvány* feladata a modern polgári tulajdon elkerülhetetlenül küszöbönálló pusztulásának proklamálása volt. Oroszországban azonban

azt látjuk, hogy miközben felpörög a kapitalista szabadrablás, és csak most fejlődik ki a polgári földtulajdon, a föld nagyobbik fele a parasztok köztulajdonában van. A kérdés most ez: képes-e az orosz obscsina (falusi földközösség), a föld ősrégi közös tulajdonának egy, habár igencsak szétesőben levő formája, közvetlenül átváltozni a kommunista közös földtulajdon magasabb rendű formájává? Vagy pedig, ellenkező esetben, végig kell-e előbb mennie a felbomlás nyugati fejlődésben megfigyelhető folyamatán?

Ma az egyetlen lehetséges válasz erre a kérdésre a következő: ha az orosz forradalom a nyugati proletárforradalom riadója lesz, s a kettő kiegészíti egymást, akkor a mai orosz köztulajdon lehet kommunista fejlődés kiindulópontja.

LONDON, 1882. JANUÁR 21.

Marx Károly – Engels Frigyes

ELŐSZÓ AZ 1883-AS NÉMET KIADÁSHOZ

E mostani kiadás előszavát sajnos egyedül kell jegyeznem. Marx, az a férfiú, akinek Európa és Amerika egész munkásosztálya többet köszönhet, mint bárki másnak, a highgate-i temetőben nyugszik, és sírja fölött immár az első fű zöldell. Halála óta még kevésbé lehet szó a *Kiáltvány* átdolgozásáról vagy kiegészítéséről. Annál szükségesebbnek tartom ismételten leszögezni az alábbiakat.

A *Kiáltvány*-on végighúzódo alapgondolat – a gazdasági termelés és minden történelmi korszak ebből szükségképpen következő társadalmi tagolódása képezi e korszak politikai és intellektuális történetének az alapját; ennek megfelelően (az ősi közös földtulajdon felbomlása óta) az egész történelem osztályharcok története volt, kizsákmányoltak és kizsákmányolók, elnyomott és elnyomó osztályok által a társadalmi fejlődés különböző fokain vívott harcoké; ez a harc azonban most eljutott arra a fokra, amelyen a kizsákmányolt és elnyomott osztály (a proletariátus) nem tudja felszabadítani magát az őt kizsákmányoló és elnyomó osztály (a burzsoázia) ha-

talma alól anélkül, hogy ugyanakkor örökre meg ne szabadítsa az egész társadalmat a kizsákmányolástól, az elnyomástól és az osztályharcoktól – tehát ez az alapgondolat egyedül és kizárólag Marxtól ered.⁹⁵

Ezt már többször leszögeztem, most azonban épp az szükséges, hogy maga a *Kiáltvány* előtt is olvasható legyen.

LONDON, 1883. JÚNIUS 28.

Engels Frigyes

95 (1890) Ehhez a gondolathoz, amely véleményem szerint arra hivatott, hogy ugyanolyan haladás kiindulópontja legyen a történettudományban, mint amilyenek Darwin elmélete bizonyult a természettudományban, már 1845 előtt több évvel kezdtünk el mindketten, lépésről lépésre közeledni. Hogy milyen messze haladtam előre önállóan ebben az irányban, „A munkásosztály helyzete Angliában” című munkám mutatja legjobban. Midőn azonban 1845 tavaszán Brüsszelben ismét találkoztam Marxszal, ő akkorra már teljesen kidolgozta ezt a gondolatot, és majdnem ugyanolyan világos szavakkal fejtette ki előttem, mint amilyenekkel én a fentiekben összefoglaltam. (*Engels jegyzete.*)

ELŐSZÓ

AZ ANGOL KIADÁSHOZ (1888)

A *Kiáltvány* a „Kommunisták Szövetsége”-nek, egy oly, kezdetben kizárólag német, később nemzetközi munkásszövetségnek programjaként jelent meg, amely az európai kontinens 1848 előtti politikai viszonyai között elkerülhetetlenül titkos szervezet volt. A Szövetség 1847 novemberében megtartott londoni kongresszusán Marx és Engels megbízást kapott egy teljes elméleti és gyakorlati pártprogram kidolgozására. A német nyelvű kéziratot 1848 januárjában, a február 24-i francia forradalom előtt néhány héttel Londonba küldték kinyomtatni. Egy francia fordítás nem sokkal az 1848. júniusi felkelés előtt jelent meg Párizsban. Az első angol fordítás 1850-ben jelent meg Londonban, George Julian Harney „Red Republican”-jében, Helen Macfarlane szöveggondozásában. Dán és lengyel kiadása is napvilágot látott.

Az 1848. júniusi párizsi felkelés leverését, a proletariátus és a burzsoázia ez első nagy csatáját követően Európa munkásosztályának szociális és politikai törekvései egy időre ismét háttérbe szorultak. A ha-

talomért vívott harc azóta, akárcsak a februári forradalom előtt, ismét kizárólag a tulajdonosi osztály különböző csoportjai között folyt; a munkásosztály lehetőségei a politikai mozgástérért vívott harcra és a középosztály radikálisai szélsőséges szárnya pozíciójának az elfoglalására korlátozódtak. Ha továbbra is működtek, ha adtak életjelet magukról önálló proletármozgalmak, a hatalom könyörtelenül lecsapott rájuk. A porosz rendőrség például felkutatta a Kommunisták Szövetségének központi vezetőségét, amelynek akkoriban Kölnben volt a székhelye. A tagokat letartóztatták, és 18 havi vizsgálati fogság után 1852 októberében bíróság elé állították. Ez a híres kölni „kommunista per” október 4-től november 12-ig folyt; a letartóztatottak közül hetet 3–6 évig terjedő várfogságra ítélték. Nyomban az ítélet kihirdetése után a megmaradt tagok formailag is feloszlatták a Szövetséget. Ami a *Kiáltvány*-t illeti, úgy látszott, attól kezdve arra kárhoztatott, hogy a teljes feledésbe merüljön.

Midőn az európai munkásosztály ismét elég erőt gyűjtött ahhoz, hogy új támadást indítson az uralkodó osztály ellen, létrejött a Nemzetközi Munkásszövetség. De ez a szövetség, amely kifejezetten abból a célból alakult, hogy Európa és Amerika harcra kész

proletariátusának összességét egyetlen testületté kívácsolja, nem proklamálhatta azonnal a *Kiáltvány*-ban lefektetett alapelveket. Az Internacionálénak olyan programot kellett meghirdetnie, amely elég tág teret biztosít ahhoz, hogy az angliai trade unionok, a francia, belga, olasz és spanyol Proudhon-, illetve a németországi Lassalle-követők⁹⁶ is elfogadhassák.

Marx, aki ezt a programot az összes párt megedésére kidolgozta, feltétel nélkül bízott a munkásosztály intellektuális fejlődésében, az együttes cselekvés és a közös vita szükségszerű eredményében. A tőke ellen vívott harc eseményei és fordulatai elkerülhetetlenül tudatosították – a vereségek még inkább, mint a győzelmek – az emberekben kedvenc kuruzslószereik hatástalanságát, előkészítve az utat annak tökéletes felismeréséhez, hogy melyek a munkásosztály felszabadulásának valódi előfeltételei. És Marxnak igaza volt. Midőn 1874-ben az Internacio-

96 Maga Lassalle előttünk mindig Marx tanítványának vallotta magát, és mint ilyen, a *Kiáltvány* talaján állt. Azonban a nyilvánosságban 1862–1864 folyamán végzett agitációs tevékenységében nem ment túl az állami hitelekkel támogatott termelőszövetkezetek követelésén. (*Engels jegyzete.*)

nálé feloszlott, már egészen más magatartás jellemezte a munkásokat, mint 1864-ben, az alapításkor. A proudhonizmus Franciaországban, a lasalle-izmus Németországban kihalóban volt, és a konzervatív angol trade unionok is fokozatosan eljutottak odáig – bár többségük már régen megszüntette kapcsolatát az Internacionáléval –, hogy elnökük tavaly Swansea-ben kijelenthesse a nevükben: „A kontinentális szocializmus nem ijesztő már a számunkra.” S csakugyan: a *Kiáltvány* alaptételei jelentős előrehaladást értek el abban, hogy valamennyi ország munkásai a magukénak tekintsék őket.

Maga a *Kiáltvány* így módon került ismét előtérbe. A német szöveget 1850 óta többször is újra nyomták Svájcban, Angliában és Amerikában. 1872-ben fordították angolra, New Yorkban, s a fordítást a „Woodhull and Claflin's Weekly” közölte. Ennek az angol változatnak az alapján francia fordítása is készült, amely a New York-i „Le Socialiste”-ban látott napvilágot. Azóta Amerikában legalább két további – többé-kevésbé csonka – angol fordítás készült, s az egyiket Angliában is kiadták. Az első orosz fordítás Bakunyin műve, 1863 körül jelent meg Herzen genfi „Kolokol”-nyomdájában, egy második ugyancsak Genfben, 1882-ben, a hős lelkű Vera Zaszulics for-

dításában. Újabb dán kiadása jelent meg a „Socialdemokratisk Bibliothek”-ben (Koppenhága, 1885), valamint egy újabb francia fordítás a „Le Socialiste”-ban (Párizs, 1886). Ez utóbbi kiadásból készült egy 1886-ban Madridban kiadott spanyol változat. A német újranyomások száma meg sem állapítható – mindezenetre legalább tizenkettő van. Az örmény fordítás, amelynek néhány hónappal ezelőtt Konstantinápolyban kellett volna napvilágot látnia, nem jelent meg, mert értesülésem szerint a kiadónak nem volt bátorsága Marx nevével könyvet kihozni, a fordító pedig nem volt hajlandó nevét adni a műhöz. Halottam ugyan egyéb nyelvű fordításokról is, de ezek nem jártak a kezemben. Így hát a *Kiáltvány* története hűen tükrözi a modern munkásmozgalom történetét; jelenleg kétségtelenül az egész szocialista irodalom legelterjedtebb, legnemzetközibb műve, közös program, melyet Szibériától Kaliforniáig a munkások milliói magukénak vallanak.

Megírásakor mégsem nevezhattük volna *szocialista* kiáltványnak. Szocialistákon 1847-ben egyfelől a különböző utópikus rendszerek híveit értették (az owenistákat Angliában és a fourier-istákat Franciaországban; akkoriban már mindkét csoport pusztán szektává zsugorodott össze, s kihalófélben volt), más-

részt a legkülönbélebb szociális kuruzslókat, akik azt ígérték, hogy mindenféle toldozgatással-foldozgatással, a tőke és a profit legcsekélyebb mértékű veszélyeztetése nélkül orvosolják a mindenféle társadalmi bajokat. Mindkét esetben a munkásmozgalmon kívül állókról volt szó, akik inkább a „művelt” osztályoknál kerestek támogatást. A munkásosztálynak az a része nevezte akkoriban kommunistának magát, amelyik meggyőződött a pusztán politikai fordulatok elégtelenségéről, és a társadalom teljes átalakításának szükségességét hirdette. Még nyers, csiszolatlan, tisztán ösztönös kommunizmus volt ez, de a döntő pontra tapintott rá, és a munkásosztályban elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy életre hívja az utópikus kommunizmust: Franciaországban a Cabet, Németországban pedig a Weitling nevéhez kötődött. 1847-ben tehát a szocializmus a közép-, a kommunizmus pedig a munkásosztály mozgalma volt. A szocializmus, legalábbis a kontinensen, „szalonképes” volt, a kommunizmus ennek épp az ellenkezője. S mivel a kezdetektől fogva az volt a véleményünk, hogy „a munkások felszabadításának magának a munkásosztály művének kell lennie”, nem lehetett kétség afelől, hogy a két név közül melyiket kell vá-

lasztanunk. S mi több, azóta sem jutott soha eszünkbe megválni tőle.

Bár a *Kiáltvány* kettőnk közös munkája, mégis kötelességemnek tartom leszögezni: a magvát alkotó alapgondolat Marxé. Ez a gondolat ebben ragadható meg: minden történelmi korszakban a termelés és a csere uralkodó módja és a belőle szükségszerűen következő társadalmi tagolódás alkotják az alapot, amelyre e korszak politikai és intellektuális története épül és amelyből ez egyedül megmagyarázható; tehát az emberiség egész története (a földközösségen alapuló primitív törzsi szervezet megszűnte óta) osztályharcok története, kizsákmányoló és kizsákmányolt, uralkodó és elnyomott osztályok harcaié; ezeknek az osztályharcoknak története fejlődési sort alkot, s ma az a fejlődési fok következett el, mikor a kizsákmányolt és elnyomott osztály – a proletariátus – csak is úgy szabadulhat fel a kizsákmányoló és uralkodó osztály – a burzsoázia – igája alól, ha ugyanakkor az egész társadalmat is egyszer s mindenkorra megszabadítja minden kizsákmányolástól és elnyomástól, minden osztálykülönbségtől és osztályharctól.

Ehhez a gondolathoz, amely véleményem szerint arra hivatott, hogy ugyanolyan haladás kiindu-

lópontja legyen a történettudományban, mint amilyenek Darwin elmélete bizonyult a természettudományban, már 1845 előtt több évvel kezdtünk el mindketten, lépésről lépésre közeledni. Hogy milyen messze haladtam előre önállóan ebben az irányban, „A munkásosztály helyzete Angliában” című munkám mutatja legjobban.⁹⁷ Midőn azonban 1845 tavaszán Brüsszelben ismét találkoztam Marxszal, ő akkorra már teljesen kidolgozta ezt a gondolatot, és majdnem éppoly világos szavakkal fejtette ki előttem, mint amilyenekkel én a fentiekben összefoglaltam.

Az 1872-es német kiadáshoz írt közös előszavunkból idézem az alábbiakat:

„Bármennyire megváltoztak is a viszonyok az utóbbi huszonöt esztendőben, az e *Kiáltvány*-ban kifejtett általános alapelvek nagyjából-egészében ma is teljesen érvényesek. Egyet-mást itt-ott lehetne helyesbíteni. Maga a *Kiáltvány* szögezi le, hogy ezeknek az alapelveknek a gyakorlati alkalmazása mindenütt és mindig a történelmileg adott körülmé-

nyektől függ, s ezért nem tulajdonítunk különlegesen nagy jelentőséget a második fejezet végén ajánlott forradalmi intézkedéseknek. Ez a szakasz ma sok tekintetben másképp hangoznék. Ma már, a nagyiparban az elmúlt huszonöt évben végbement mérhetetlenül nagy fejlődésnek és a munkásosztály ezzel párhuzamosan előrehaladó párttá szerveződésének a fényében, az először a februári forradalom, de még inkább később, a párizsi kommün során szerzett gyakorlati tapasztalatoknak a fényében – a kommün alatt a proletariátus első ízben volt két hónapig a politikai hatalom birtokában – helyenként elavult ez a program. A kommün jelesen bebizonyította: »a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira hozza működésbe«. (Lásd: »Polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Központi Tanácsának üzenete« német kiadásának 19. lapját, ahol ezt bővebben kifejtettük.) Továbbá a szocialista irodalom bírálata ma már természetesen kiegészítésre szorul, hiszen csak 1847-ig terjed az áttekintés; éppígy természetes az is, hogy a kommunisták különböző ellenzéki pártokhoz való viszonyára vonatkozó megjegyzések (IV. fejezet) – bár az alapvonalakat tekintve helyesek – már csak azért is elavultak, mert

97 *The Condition of the Working Class in England in 1844*. By Frederick Engels. Translated by Florence K. Wischnewetzky, New York, Lovell – London, W. Reeves, 1888. (*Engels jegyzete.*)

mára teljesen átalakult a politikai helyzet, és a történelmi fejlődés megsemmisítette az ott felsorolt par-
tokat.

De a *Kiáltvány* történelmi dokumentum, s úgy
gondoljuk, nincs jogunk változtatni rajta.”

Az itt olvasható fordítás Samuel Moore úr mun-
kája, aki *A tőke* nagyobb részét is fordította. A for-
dítást közösen átnéztük, s én a történelmi utalások
magyarázata céljából hozzáfűztem néhány lábjegy-
zetet.

LONDON, 1888. JANUÁR 30.

Engels Frigyes

ELŐSZÓ

AZ 1890-ES, NEGYEDIK NÉMET KIADÁSHOZ

Mióta a fentieket⁹⁸ írtam, ismét újabb német kiadás
vált szükségessé a *Kiáltvány*-ból és sok mindenféle
történet is vele, ami itt megemlítenőd.

Egy második orosz fordítása – Vera Zaszulicstól
– 1882-ben jelent meg Genfben, előszavát Marx és
én írtuk. Az eredeti német kézirat, sajnos, elkalló-
dott, oroszból kell tehát visszafordítanom, ami bi-
zony nem válik a munka javára, így hangzik:

A „Kommunista Párt kiáltványá”-nak első orosz ki-
adása a hatvanas évek elején jelent meg Bakunyin
fordításában, a „Kolokol” nyomdájában. A Nyugat
akkoriban legfeljebb irodalmi kuriózumot láthatott
benne (a *Kiáltvány* orosz kiadásában). Manapság
ilyen felfogás lehetetlen volna.

Hogy a proletármozgalom akkoriban (1847 de-
cemberében) milyen szűk területre korlátozódott, azt
legvilágosabban az utolsó fejezet mutatja: A kom-
munisták viszonya a különböző országok különböző

98 Engels itt az 1883-as német kiadás előszavára utal. – Szerk.

ellenzéki pártjaihoz. Itt ugyanis éppen Oroszország és az Egyesült Államok hiányzik az áttekintésből. Akkoriban Oroszország az európai összreakció utolsó nagy tartalékát jelentette, az Egyesült Államok pedig az oda bevándorló európai proletariátus fölös erőit szívták fel. Mind a két ország nyersanyaggal látta el Európát, és ugyanakkor ipari termékei piacául is szolgált. Mind a két ország tehát, így vagy úgy, a fennálló európai társadalmi rend támasza volt.

Mennyire másképp van ez ma! Éppen az európai bevándorlás tette képessé Észak-Amerikát az óriási gabonatermelésre, amelynek a konkurenciája alapjaiban rendíti meg az európai – nagy és kis – földbirtokot. Azonkívül megadta az Egyesült Államoknak azt a lehetőséget, hogy rendkívüli energiával és léptékben aknázza ki hatalmas ipari segédforrásait: így bizonyosan rövid időn belül megtöri Nyugat-Európa, jelesül pedig Anglia ipari egyeduralmát. Mindkét körülmény forradalmian hat vissza magára Amerikára is. A farmerek kis- és középbirtokát, Amerika egész politikai alkotmányának alapját fokról fokra megfojtja az óriásfarmok konkurenciája; s ezzel egy időben az ipari körzetekben most először fejlődik ki tömegméretű proletariátus, és jön létre a tőke mesés koncentrációja.

Most pedig nézzük Oroszországot! Az 1848/49-i forradalom idején nemcsak az európai uralkodók, hanem az európai burzsoák is az orosz beavatkozásban látták az egyedüli menedéket az épp ébredező proletariátus elől. A cárt az európai reakció fejévé kiáltották ki. Ma a cár a forradalom hadifoglya Gacsinában, és Oroszország a forradalmi cselekvés élcsapata Európában.

A *Kommunista kiáltvány* feladata a modern polgári tulajdon elkerülhetetlenül küszöbönálló pusztulásának proklamálása volt. Oroszországban azonban azt látjuk, hogy miközben felpörög a kapitalista szabadrablás, és csak most fejlődik ki a polgári földtulajdon, a föld nagyobbik fele a parasztok köztulajdonában van. A kérdés most ez: képes-e az orosz obscsina (falusi földközösség), a föld ősrégi közös tulajdonának egy, habár igencsak szétesőben levő formája, közvetlenül átváltozni a kommunista közös földtulajdon magasabb rendű formájává? Vagy pedig, ellenkező esetben, végig kell-e előbb mennie a felbomlás nyugati fejlődésben megfigyelhető folyamatán?

Ma az egyetlen lehetséges válasz erre a kérdésre a következő: ha az orosz forradalom a nyugati proletárforradalom riadója lesz, s a kettő kiegészíti egy-

mást, akkor a mai orosz köztulajdon lehet kommunista fejlődés kiindulópontja.

London, 1882. január 21.

Ugyanebben az időben új lengyel fordítás jelent meg Genfben: Manifest kommunistyczny.

Új dán fordítás is megjelent a „Socialdemokratisk Bibliothek” sorozatban (Kjöbenhavn, 1885). A fordítás sajnos nem teljes: a fordító kihagyott belőle néhány olyan lényeges helyet, amely láthatólag fejtorést okozott a számára, s egyébként is észrevehető itt-ott a kapkodás nyomai, melyek annál is bosszantóbbak, mivel a munkán látszik, hogy a fordító kissé több gondossággal kiválót alkothatott volna.

1886-ban új francia fordítás jelent meg a „Le Socialiste”-ban (Párizs), mely a legjobb az eddig megjelentek közül.

Ugyanabban az évben spanyol átültetés is napvilágot látott, előbb a madridi „El Socialista”-ban, majd külön brosúraként: Manifiesto del Partido Comunista por Carlos Marx y F. Engels, Madrid, Administración de El Socialista, Hernán Cortés 8.

Kuriózumként megemlítem még, hogy 1887-ben örmény fordítás kéziratát ajánlották fel egy konstan-

tinápolyi kiadónak; a jóembernek azonban nem volt annyi bátorsága, hogy kinyomtasson valamit, amin Marx neve áll, és azt javasolta, a fordító inkább magát nevezze meg szerzőként – ő persze ezt visszautasította.

Miután hol az egyik, hol a másik, a többé-kevésbé hibás amerikai fordítást többször újra kinyomtatták Angliában, 1888-ban végre megjelent egy autentikus is. Samuel Moore barátom készítette, és kinyomtatása előtt még egyszer mind a ketten átnéztük. Címe: Manifesto of the Communist Party, by Karl Marx and Frederick Engels. Authorized English Translation, edited and annotated by Frederick Engels. 1888. London, William Reeves, 185 Fleet st. E. C. E kiadás néhány jegyzetét átemeltem a mostaniba.

A *Kiáltvány* sajátos életpályát futott be. Megjelenése pillanatában a tudományos szocializmus akkoriban még nem túl nagy létszámú előőrse lelkesen üdvözölte (amit az első előszóban megemléített fordítások bizonyítanak), a párizsi munkások 1848 júniusában elszenvedett vereségével kezdődő reakció azonban rövid idő múlva háttérbe szorította, s végül, a kölni kommunisták 1852. novemberi elítélé-

sével, a „törvény erejével” kiközösítettnek és betiltottnak nyilvánították.⁹⁹ Majd pedig, miután eltűnt a nyilvánosság színpadáról a februári forradalommal kezdődő munkásmozgalom, a *Kiáltvány* is háttérbe szorult.

Amikor az európai munkásosztály ismét eléggé megerősödött, hogy új rohamot indítson az uralkodó osztályok hatalma ellen, létrejött a Nemzetközi Munkásszövetség. Célja az volt, hogy *egyetlen* nagy hadtestté olvassza Európa és Amerika egész harc képes munkásságát. Ezért nem vehette *kiindulópontul* a *Kiáltvány*-ban lefektetett alapelveket. Oly programmal kellett rendelkeznie, amely nem csapta be az ajtót sem az angol trade unionok (szakszervezetek), sem a francia, belga, olasz és spanyol proudhonisták, sem a német lassalle-isták¹⁰⁰ előtt. Ezt a programot – A Nemzetközi Munkásszövetség ideiglenes szer-

99 A „Kommunista Szövetség” tagjai ellen lefolytatott kölni perrel van szó. – Szerk.

100 Lassalle maga előttünk mindenkor Marx „tanítványának” vallotta magát s mint ilyen, természetesen, a *Kiáltvány* talaján állott. Más a helyzet azokkal a híveivel, akik nem mentek túl az ő követelésén, az állami kölcsönrel létesített termelőszövetkezeteken, s az egész munkásosztályt államsegélyesekre és önszegélyesekre osztották fel. (*Engels jegyzete.*)

vezeti szabályzatát¹⁰¹ – Marx még magától Bakunyintól és az anarchistáktól is elismert művészettel vetette papírra. A *Kiáltvány*-ban felállított tételek végső győzelmét Marx egyedül és kizárólag a munkásosztály intellektuális fejlődésétől várta, amelynek színtere szükségszerűen kellett fakadnia az együttes cselekvésből és a vitából. A tőke ellen vívott harc eseményeinek és fordulatainak – a kudarcoknak még inkább, mint a sikereknek – elkerülhetetlenül világossá kellett tenniük a harcolók számára az addigi csodaszereik hatástalanságát, fogékonyra kellett tenniük gondolkodásukat a munkásemancipáció igazi feltételeinek radikális felismerésére. És Marxnak igaz volt. A munkásosztály 1874-ben, az Internacionálé feloszlásakor, egészen más volt már, mint 1864-ben, az alapítás évében. A proudhonizmus a latin államokban, a specifikus lassalle-izmus Németországban kihalófélben volt, és még maguk az akkoriban csontkonzervatív angol szakszervezetek is lassanként eljutottak odáig, hogy kongresszusuk elnöke 1887-ben Swansea-ben kijelenthette a nevükben: „A kontinentális szocializmus nem ijesztő már számunkra.” De a kontinentális szocializmus már 1887-ben majd-

101 MEM 16, 12–14. o.

nem kizárólag a *Kiáltvány* által hirdetett elmélet volt. És így a *Kiáltvány* története bizonyos mértékben visszatükrözi a modern munkásmozgalom 1848-tól máig terjedő történetét. Manapság kétségtelenül az egész szocialista irodalom legszélesebb körben elterjedt, legnemzetközibb terméke, Szibériától Kaliforniáig minden ország sokmilliónyi munkásának közös programja.

Megjelenésekor mégsem lett volna szabad *szocialista* kiáltványnak neveznünk. Szocialistának 1847-ben kétféle ember számított. Egyrészt a különböző utópikus rendszerek hívei, nevezetesen az owenisták Angliában és a fourier-isták Franciaországban, akik már akkor pusztá, fokozatosan kiháló szektákká zsugorodtak össze. Másrészt a legkülönbözőbb társadalmi kuruzslókat, akik különféle csodaszerekkel és mindenféle toldozással-foldozással akarták eltüntetni a társadalmi bajokat, anélkül, hogy a legcsekélyebb fájdalmat is okoznák a tőkének és a profitnak. Mindkét esetben olyan emberekről volt szó, akik a munkásmozgalmon kívül állottak és inkább a „művelt” osztályok támogatását keresték. A munkásoknak az a része ellenben, amelyik a pusztá politikai fordulatok elégtelen voltáról meggyőződve a társadalom alapvető átalakítását követelte, akkoriban kom-

munistának nevezte magát. Csak durván kimunkált, csak ösztönös, néha kissé nyers kommunizmus volt ez, de ahhoz volt elég ereje, hogy az utópikus kommunizmus két rendszerét is világra hozza: Franciaországban Cabet „ikáriai” kommunizmusát, Németországban Weitlingét. 1847-ben a szocializmus burzsoámozgalmat, a kommunizmus pedig munkásmozgalmat jelentett. A szocializmus, legalábbis a kontinensen, szalonképes volt, a kommunizmus épp ellenkezőleg. S mivel mi már akkor nagyon határozottan azt a nézetet vallottuk, hogy „a munkások emancipációjának magának a munkásosztály művének kell lennie”, ezért egyetlen pillanatig sem kételkedhettünk abban, a két név közül melyiket választjuk. Azóta sem jutott soha eszünkbe elvetni ezt a megnevezést.

„Világ proletárai, egyesüljetek!” Amikor, immár negyvenkét esztendeje, az első párizsi forradalom előestéjén, amelyben a proletariátus saját követelésekkel állott elő, e szavakat világgá kiáltottuk, csak kevés hang válaszolt. De 1864. szeptember 28-án a legtöbb nyugat-európai ország proletariátusa a dicső emlékezetű „Nemzetközi Munkásszövetség”-ben egyesült. Igaz, hogy maga az Internacionálé csak kilenc esztendeig élt. De hogy az egész világ proleta-

riátusának az Internacionálé révén kötött örök szövetsége még él és erőteljesebben él, mint valaha, arra éppen a mai napnál jobb tanú nem akad. Mert ma, amikor e sorokat írom, az európai és amerikai proletariátus hadiszemléét tart első ízben *egy* hadseregként, *egy* zászló alatt, *egy* közvetlen cél érdekében mozgósított fegyveres erői fölött: az Internacionálénak már az 1866. évi genfi kongresszusán és a párizsi munkáskongresszuson 1889-ben ismét proklamált, törvényben rögzítendő nyolcórás normál munkanapért. És a mai nap látványa az egész világ tőkéseinek és földesurainak megmutatja, hogy mára a világ proletárjai valóban egyesültek.

Bár mellettem állana még Marx, hogy ezt saját szemével láthatná!

LONDON, 1890. MÁJUS 1.

Engels Frigyes

ELŐSZÓ

AZ 1892-ES LENGYEL KIADÁSHOZ

Az a tény, hogy a *Kommunista kiáltvány*-ból új lengyel kiadás vált szükségessé, különféle gondolatokat ébreszt. Mindenekelőtt azt kell megemlítenünk, hogy a *Kiáltvány* újabban a nagyipari fejlődés fokmérője lett az európai kontinensen. Amilyen mértékben kiterjed egy országban a nagyipar, ugyanolyan mértékben fokozódik az igény a felvilágosodásra a munkások körében (annak igénye, hogy világosan lássák, milyen pozíciót foglalnak el a birtokos osztályokkal szemben), terjed közöttük a szocialista mozgalom, s fokozódik a kereslet a *Kiáltvány* után. Így azután egy-egy országban a *Kiáltvány*-nak az ország nyelvén forgalomba hozott példányszámából nemcsak a munkásmozgalom helyzete, hanem a nagyipar fejlettségi foka is megközelítő pontossággal megállapítható.

E megfontolások alapján az új lengyel kiadás a lengyel ipar határozott fejlődését jelzi. És hogy ez a fejlődés a tíz évvel ezelőtt megjelent utolsó kiadás óta a valóságban is végbement, ehhez kétség nem férhet. Orosz-Lengyelország – a Kongresszusi Lengyelország – az Orosz Birodalom nagy iparvidéke

lett. Az orosz nagyipar szétszóródott – egy része a Finn-öböl mentén, másik része a központban (Moszkva és Vlagyimir), harmadik része a Fekete- és az Azovi-tengernél, további részei egyebütt –, a lengyel ipar viszont viszonylag kis területen zsúfolódott össze, és élvezi ennek az összpontosításnak az előnyeit, s szenved a hátrányait. Az előnyöket felismerték az orosz konkurens gyárosok is, amikor Lengyelország ellen védővámokat követeltek, annak ellenére, hogy oly sóváran kívánták a lengyeleket oroszokká változtatni. A hátrányok – melyek e helyzetből mind a lengyel gyárosokra, mind pedig az orosz kormányra háramlottak – abban mutatkoznak meg, hogy a lengyel munkások között rohamosan terjedtek a szocialista eszmék, és fokozódik a kereslet a *Kiáltvány* után.

Az orosz ipar fejére nőtt lengyel ipar gyors fejlődése azonban csak újabb bizonyítéka a lengyel nép elpusztíthatatlan életerejének és újabb biztosíték a nemzet küszöbönálló újjászületésére. A független, erős Lengyelország helyreállítása azonban nemcsak Lengyelország, de mindnyájunk ügye. Az európai nemzetek őszinte nemzetközi együttműködése csak úgy lehetséges, ha minden egyes nemzet teljes autonómiát élvez saját házában. Az 1848-as forradalom,

amely a proletár harcosoknak proletár zászlók alatt csak a burzsoázia munkáját engedte elvégezni, végrendelete végrehajtói – Louis Bonaparte és Bismarck – révén azonban Olaszország, Németország és Magyarország függetlenségét is valóra váltotta; de azt a Lengyelországot, amely 1792 óta többet tett a forradalomért, mint ez a három együttvéve, magára hagyták, amikor 1863-ban kapitulált a tízszeres orosz túlerő előtt. Lengyelország függetlenségét a nemesség sem megtartani, sem újra kiharcolni nem tudta; a függetlenség a burzsoázia számára ma már legalábbis közömbös. Lengyelország függetlensége mégis követelménye az európai nemzetek harmonikus együttműködésének. Ezt a függetlenséget azonban csak a fiatal lengyel proletariátus harcolhatja ki, és nála jó kezekben is van. Ez azért fontos, mert Lengyelország függetlensége ugyanolyan fontos a többi európai ország munkásai, mint maguk a lengyel munkások számára.

LONDON, 1892. FEBRUÁR 10.

Engels Frigyes

AZ OLASZ OLVASÓHOZ

(1893)

A *Kommunista Párt Kiáltványá*-nak közzététele csaknem pontosan egybeesett 1848. március 18-ával, a milánói és berlini forradalommal, amelynek során egyfelől az európai szárazföld, másfelől a földközi-tengeri térség centrumában elhelyezkedő két, addig területi feldaraboltság és belviszály miatt legyengült s ezért idegen uralom alá került nemzet emelkedett föl. Míg Olaszország Ausztria császáranak volt alávetve, addig Németországnak, ha nem is annyira közvetlenül, de minden oroszok cánya nem kevésbé nehéz igáját kellett hordoznia. 1848. március 18-a következményei megszabadították Olaszországot és Németországot a szégyentől; ha ez a két nagy nemzet az 1848 és 1871 közötti időszakban újjászületett és bizonyos értelemben visszaadatott önmagának, ez, mint Marx Károly mondotta, azért történt, mert ugyanazok az emberek, akik az 1848-as forradalmat leverték, utóbb, akaratuk ellenére örökségének a végrehajtói is lettek.

Ez a forradalom akkoriban mindenütt a munkásosztály műve volt; a munkásosztály építette a bariká-

dokat, és kockáztatta az életét. Csak a párizsi munkásoknak volt kimondott szándékuk a kormány megdöntését követően a burzsoá rendszert is megdönteni. De bármennyire is tudatában voltak a saját osztályuk és a burzsoázia között feszülő, elkerülhetetlen antagonizmusnak, sem az ország gazdasági haladása, sem a francia munkástömegek szellemi fejlődése nem jutott el arra a fokra, amely a társadalom átalakítását lehetővé tette volna. A forradalom gyümölcseit tehát végeredményben a kapitalista osztály szüretelte le. A többi országban – Olaszországban, Németországban, Ausztriában, Magyarországon – a munkások eleve nem tettek mást, mint hatalomra segítették a burzsoáziát. De egy országban sem lehetséges a burzsoázia uralma nemzeti függetlenség nélkül. Az 1848-as forradalom tehát szükségképpen azoknak a nemzeteknek egységét és önállóságát hozta magával, melyek addig azt nélkülözni kényszerültek: Olaszországot, Németországot, Magyarországot. Lengyelország következik majd a maga idejében.

Ha tehát az 1848-as forradalom nem volt is szocialista forradalom, mégis egyengette az útját és előkészítette számára a talajt. A nagyipar minden ország-

ban végbemenő fejlődésével a burzsoá rendszer az utóbbi 45 évben mindenütt nagy létszámú, szilárdan összetartó és erős proletariátust teremtett – a *Kiáltvány* kifejezésével élve: kitermelte saját sírásóit. Minden európai nemzet függetlenségének és egységének helyreállítása nélkül sem a proletariátus nemzetközi egyesülése, sem e nemzetek nyugodt, egyszerű együttműködése közös célok érdekében nem lett volna megvalósítható. Próbáljuk csak meg az olasz, magyar, német, lengyel, orosz munkások valamilyen közös nemzetközi fellépését elképzelni az 1848-at megelőző politikai viszonyok között!

Ily módon 1848 csatái nem voltak hiábavalók; ugyanígy nem hiábavaló módon telt el a bennünket e forradalmi időszakról elválasztó 45 év sem. A gyümölcsök beérnek, és csak azt kívánom, hogy ennek az olasz fordításnak a közzététele az olasz proletariátus győzelmének kedvező előjele legyen, ahogy az eredeti közzététele a nemzetközi forradalom kedvező előjele volt.

A *Kiáltvány* teljes igazságot szolgáltat a kapitalizmusnak a múltban játszott forradalmi szerepe tekintetében. A legelső kapitalista nemzet Itália volt. A feudális középkor végét, a modern kapitalista korszak

hajnalát hatalmas alak jelzi: az olasz Dante, a középkor utolsó és egyben az újkor első költője. Ma, mint 1300 körül, új történelmi korszak születik. Megajándékoz-e bennünket Olaszország új Dantéval, aki ez új, proletár korszak születését adja majd hírül?¹⁰²

LONDON, 1893. FEBRUÁR 1.

Engels Frigyes

102 Jelen kiadás Rudas László 1948-ban megjelent fordítását veszi alapul. A centenáriumi kiadvány a szerzők – illetve Marx halála után csak Engels – által a már életükben több nyelven megjelent történelmi dokumentumhoz írott összes előszót is közli; tartalmazza továbbá Engels A „*Kommunisták Szövetsége*” történetéhez című írását, valamint a *Kiáltvánnyal* egy időben keletkezett dokumentumot, A *Kommunisták Szövetsége* alapszabályai-t. A jelen kiadás az alapul vett kötet (nem nevesített) szerkesztőjének megjegyzéseit is tartalmazza, apró, a tárgyilagosságot szem előtt tartó módosításokkal.

MELLÉKLETEK

ELSŐ MELLÉKLET

A „KOMMUNISTÁK SZÖVETSÉGE”

TÖRTÉNETÉHEZ¹⁰³

A kölni kommunisták elítélésével 1852-ben legördül a függöny az önálló német munkásmozgalom első korszakának véget értével. Ez a korszak ma jóformán feledésbe merült. Pedig 1836-tól 1852-ig tartott, és hála a külföldön élő német munkások nagy számának, szinte minden kultúrországba eljutott ez a mozgalom. De ez még nem minden. A mai nemzetközi munkásmozgalom valójában közvetlen folytatása az akkori németnek: ez volt egyáltalán az *első nemzetközi munkásmozgalom*, és a benne részt vevők közül sokan kaptak vezető szerepet a Nemzetközi Munkásszövetségben. S azok az elméleti alapelvek, amelyeket a Kommunisták Szövetsége az 1847-es *Kommunista kiáltvány*-nyal zászlajára írt, ma a teljes – európai és amerikai – munkásmozgalom legerősebb nemzetközi kötőanyagát jelentik.

103 Engels bevezetése Marx: „Leleplezések a kölni kommunistápeerről” című művének 1885-ben megjelent harmadik kiadásához. – Szerk.

A mozgalom összefüggő történetéről mindmáig csak egy forrásmunka van. Ez az ún. Fekete Könyv: Wer-muth-Stieber: Die Kommunisten-Verschwörungen des 19. Jahrhunderts. T. 1–2. Berlin, 1853–54. Ez a századunk két leghitványabb rendőrcsibésze által összehazudott, szándékos hamisításoktól hemzsegő fércmunka még ma is e korra vonatkozó minden nemkommunista munka végső forrása.

Én itt csak vázlatot adhatok, s azt is csak ámeny-nyiben magáról a Szövetségről van szó; csakis annyit, amennyi feltétlen szükséges a „Leleplezések” meg-értéséhez. Remélhetőleg megadatik még feldolgoz-nom egyszer a Marx és magam gyűjtötte gazdag anyagot a nemzetközi munkásmozgalom e dicső-séges ifjúkorának történetéről.

A „Számkivetettek” Párizsban, német menekül-tek által 1834-ben alapított demokrata-köztársasá-gi titkos szövetségéből 1836-ban kiváltak a legszél-sőségebb, többnyire proletárelemek, és létrehoz-ták az új titkos társaságot, az „Igazak Szövetségét”. Az anyaszövetség, amelyben csak a legalamuszibb elemek maradtak meg à la Jacobus Venedey, csak-hamar egészen nyugvóra szenderült. Mikor a rend-őrség 1840-ben kiszimatolta néhány csoportját Né-metországban, szinte árnyéka sem volt már önma-gának. Az új szövetség ellenben viszonylag gyorsan

fejlődött. Eredetileg a babouvista¹⁰⁴ emlékekhez kap-csolódó, ugyanekkor kiformalódó francia munkás-kommunizmus német ága volt, s a vagyonszűkösséget követelte mint az „egyenlőség” szükségszerű folyo-mányát. Céljai ugyanazok voltak, mint a többi pári-zi titkos társaságnak: félig propagandaegylet volt, félig összeesküvés, mindenesetre Párizs számított a forradalmi cselekvés központjának, noha adott eset-ben németországi puccsok előkészítését sem tartották kizártnak. Minthogy azonban Párizs maradt a döntő csatatér, a Szövetség akkoriban valójában nem volt sokkal több, mint a francia titkos társaságok német ága – nevezetesen a Blanqui és Barbès irányította „Société des Saisons”-é, amelyhez ezer szállal kötő-dött.¹⁰⁵ A franciák 1839 május 12-én¹⁰⁶ rohamra in-dultak, s a Szövetség csoportjai velük meneteltek a közös vereségbe.

A németek közül *Karl Schapper*-t és *Heinrich Bauer*-t fogták el; Lajos Fülöp kormánya beérte azzal, hogy hosszabb fogság után kiutasította őket.

104 *Babouvizmus* – Gracchus Babeuf (1760–1797) utópikus kom-munista tana. – Szerk.

105 A republikánus-jakobinus titkos társaságot a „Société des Saisons”-t (Évszakok Társasága) Auguste Blanqui, Martin Bernard és Armand Barbès alapította 1837-ben. – Szerk.

106 Ez volt az 1839. május 12-i párizsi felkelés. – Szerk.

A nassauai Weillburgból származó Schapper, aki az erdészettudomány hallgatójaként Giessenben 1832-ben tagja volt Georg Büchner összeesküvésének, 1833. április 3-án ott volt a frankfurti rendőrorszoba megrohamozásában, majd külföldre szökött, és 1834-ben részt vett Mazzini savoyai hadjáratában. Ez az óriás termetű, határozott és tetterős férfi, aki mindig készen állt arra, hogy feláldozza polgári egzisztenciáját és életét, a hivatásos forradalmár harmincas évekből ismert típusának mintaképe volt. Kissé nehézkes gondolkodása ellenére a jobb elméleti belátásra is fogékony volt – ahogyan ezt „démagóg”-ból kommunistává fejlődése igazolja –, hogy annál csökönyösebben kitartson amellett, amit egyszer megismert. Éppen ezért forradalmi szenvedélye néha maga alá gyűrte a gondolkodását, de ilyenkor utólag mindig belátta, és nyíltan beismerte tévedését. Ember volt a talpán, és amit a német munkásmozgalom megalapításáért tett, felejtethetlen marad.

A frank Heinrich Bauer cipész volt; eleven, jó eszű, elmés emberke, akinek kicsiny testében azonban szintén sok ravaszság és elszántság lakozott.

Londonba érkezve Schapper, aki Párizsban betűszedő volt, nyelvtanításból igyekezett megélni. Ő és Bauer ismét felvették a Szövetség megszakadt fona-

lát, és Londont tették meg a Szövetség központjává. Itt csatlakozott hozzájuk, ha ugyan már nem korábban, Párizsban, *Josef Moll*, a kölni órás, egy középtermetű Herkules – hányszor védte meg Schapperrel győzelmesen egy-egy terem bejáratát a rájuk törő ellenség százai ellen! –, aki erélyben és határozottságban minden bizonnyal felért két elvtársával, szellemileg pedig mindkettőnek fölötte állott. Nemcsak született diplomata volt, mint számos kiküldetésének eredményei igazolták, hanem az elméleti belátásra is fogékonyabbnak bizonyult. Magam 1843-ban ismertem meg mindhármukat Londonban. Ők voltak az első forradalmár proletárok, akiket láttam; s bármennyire eltértek is a részleteket illetően az akkori nézeteink – mert korlátolt egyenlőség-kommunizmusukkal¹⁰⁷ én akkoriban még jó adag ugyanolyan korlátolt filozófiai gőgöt szegeztem szembe –, sohasem fogom elfelejteni, milyen imponálóan hatott rám, aki akkor serdültem csak férfivá, ez a három igazi férfi.

107 Egyenlőség-kommunizmuson azt a kommunizmust értem, amely kizárólag vagy túlnyomóan az egyenlőség követelményére támaszkodik. (*Engels jegyzete.*)

Londonban, ahogyan kisebb mértékben Svájcban is, kapóra jött nekik az egyesülési és gyülekezési szabadság. Már 1840. február 7-én megalakították a ma működő, nyilvános Német Munkásművelődési Egyletet. Ez az egylet a Szövetség toborzókörzétől szolgált, s mivel – mint mindig – a kommunis-ták voltak a legtevékenyebbek és legintelligenseb-bek, az egylet irányítása magától értetődően a Szö-vetség kezében volt. A Szövetségnek csakhamar több közössége, vagy mint akkor nevezték, „Hütté”-je lé-tesült Londonban. Ugyanezt a kézenfekvő taktikát követték Svájcban és másutt is. Ahol volt mód mun-kásegyletetet alapítani, ott ugyanígy használták fel őket. Ahol a törvények ezt megtiltották, ott dal-és tornaegyleteket, illetve más efféléket létesítettek. A kapcsolatot nagyrészt a folyamatosan oda-vissza utazó tagok tartották fenn, akik szükség esetén emisszáriusként is működtek. Mindkét szempont-ból élénken támogatta a Szövetséget a kormányok bölcsessége, amelyek kiutasításaikkal minden nekik nem tetsző munkást – tíz eset közül kilencben a Szö-vetség tagját – emisszáriussá változtatott át.

A helyreállított Szövetség kiterjedése jelentős volt. Nevezetesen Svájcban, *Weitling*, *August Becker* (kitű-nő koponya, aki azonban a belső tartás híján ment

tönkre, mint annyi más német) és több társuk te-remtett egy erős, többé-kevésbé *Weitling* kommu-nista rendszerére felesküdtött szervezetet. Nem ez a megfelelő alkalom *Weitling* kommunizmusát bírál-ni. Azt illetően viszont, hogy milyen jelentőség illeti meg abból a szempontból, hogy benne találkozunk a német proletariátus első önálló elméleti megnyil-vánulásával, ma is teljesen egyetértek Marxnak a pá-rizsi „*Vorwärts*”-ben 1844-ben megjelent szavaival: „Hol mutathatott fel a burzsoázia – filozófusait és írástudóit is beleértve – hasonló művet *a burzsoázia emancipációjáról* – a politikai emancipációról –, mint *Weitling* munkája: „*Garantien der Harmonie und Freiheit*”? Ha összehasonlítjuk a német politikai iro-dalom józan, megszeppent közepszerűségét a német munkások *e szertelen* és ragyogó irodalmi bemutatko-zásával; ha összehasonlítjuk a proletariátusnak eze-ket az óriás *gyerekcipőit* a német burzsoázia kitapo-sott politikai cipőinek törpeségével, *atlétatermetet* kell jövendőlnünk *a német Hamupipőkének*.”¹⁰⁸ Ez az atlétatermet ma már előttünk áll, jóllehet még min-dig növekedőben van.

108 Lásd Marx, Karl: *Kritikai széljegyzetek „Egy porosz” cikkéhez.* MEM I/404. o. (*Aford.*)

Németországban is számos, a dolog természete szerint mulandóbb jellegű csoport létezett; de a keletkezők száma mindig jóval felülmúlta a megszűnőket. A rendőrség csak hat évvel később, 1846 végén fedezte fel Berlinben (Mentel) és Magdeburgban (Beck) a Szövetség nyomát, de képtelen volt azt tovább követni.

Svájcba távozása előtt az 1840-ben még Párizsban tartózkodó Weitling éppígy újból összegyűjtötte a szétszóródott elemeket.

A Szövetség élcsapatát a szabók alkották. Német szabók mindenütt voltak, Svájcban, Londonban, Párizsban. Ez utóbbi városban annyira a német volt az üzletág uralkodó nyelve, hogy ismertem ott norvég szabót, aki 1846-ban tengeren jött Drontheimből egyenesen Franciaországba: 18 hónap múlva franciául jóformán egy szót sem értett még, németül viszont kitűnően megtanult. A párizsi közösségek közül 1847-ben kettő túlnyomórészt szabókból állott, egy pedig műbútorasztalosokból.

Mióta a súlypont Párizsból Londonba helyeződött, új mozzanat lépett előtérbe: az eredetileg német Szövetség nemzetközivé lett. A munkásegyületben németeken és svájciakon kívül mindenféle más nem-

zetiségű tagok is voltak – jelesen skandinávok, hollandok, magyarok, csehek, délszlávok, de oroszok és elzásziak, de 1847-ben többek között egy egyenruhás angol gárdagránátos is állandó törzsvendég volt –, akiknek a német túlnyomóan a külföldiekkel való érintkezés nyelvét szolgált. Az egyesület csakhamar Kommunisták Munkás Művelődési Egyesületnek nevezte el magát, és a tagsági igazolványokon legalább húsz nyelven volt olvasható, ha nem is mindig teljesen hibátlanul, a „Minden ember testvér” jelmondat. A nyilvános együlethez hasonlóan a titkos Szövetség is csakhamar nemzetközibb jelleget öltött: kezdetben csak korlátozott értelemben, vagyis gyakorlatilag a tagok különböző nemzetisége által, elméletileg pedig annak felismerésével, hogy minden forradalomnak, ha győzni akar, európainak kell lennie. Ennél tovább egyelőre nem mentek; de az alap adva volt:

A francia forradalmárokkal a londoni menekültek, az 1839. május 12-i harcostársak segítségével tartottak fenn szoros kapcsolatot. Ugyanígy a radikálisabb lengyelekkel. A hivatalos lengyel emigráció, éppúgy, mint Mazzini is, természetesen inkább ellenfél volt, mint szövetséges. Az angol chartistákat mozgalmuk sajátosan angol jellege miatt mellőzték mint

nem forradalmárokat. Velük a Szövetség londoni vezetői csak később, általam kerültek kapcsolatba.

Az eseményekkel együtt egyébként is megváltozott a Szövetség jellege. Ámbár még mindig – és akkor teljes joggal – Párizsban látták a forradalom szülővárosát, a párizsi összeesküvőktől való függésből kikerültek. A Szövetség terjedése tagjainak az öntudatát is erősítette. Úgy érezték, egyre inkább meggyökereznek a német munkásosztályban, és e német munkások történelmi hivatása, hogy zászlóvivőként járjanak Észak- és Kelet-Európa munkásai előtt. Weitlingben olyan kommunista teoretikusuk volt, akit bátran állíthattak akkori francia versenytársai mellé. Végül pedig a május 12-i tapasztalat megtanította az embereket arra, hogy a puccskísérletektől egyelőre nincs mit várniuk. És ha továbbra is minden eseményt a kitörni készülő vihar előjelének értelmezték, ha egészében fenntartották is a régi, konspirációs szervezeti szabályokat, ebben inkább a régi forradalmi dac volt a vétkes, amely már kezdett összeütközésbe kerülni a felszínre törő jobb belátással.

A Szövetség társadalmi tanításában, akármilyen határozatlan volt is, rejlett egy nagy hiba, melynek okai magukban a viszonyokban keresendők. A tagok, amennyiben egyáltalában munkások voltak, jófor-

mán mind a tulajdonképpeni kézművesek közül kerültek ki. Az, aki kizsákmányolta őket, még a nagy világvárosokban is többnyire csak kismester volt. A nagy léptékben űzött szabászat – amit ma konfekciónak nevezünk – kizsákmányolása a szabó mesterség átváltoztatásával a nagytőkés számlájára dolgozó háziiparrá még Londonban is csak ekkor kezdett kibontakozni. Egyfelől e kézművesek kizsákmányolója kismester volt, másfelől ők maguk is azt remélték, hogy kismester lehet belőlük. Ráadásul az akkori német kézműves, ha nem tudatosan is, de még ragaszkodott nagyon sok öröklött céhes elképzeléshez. A legnagyobb becsületükre válik, hogy ők, akik maguk még nem is voltak teljes értékű proletárok, csupán a kispolgárságnak a modern proletariátus felé tartó függeléke, amely még nem került közvetlen ellentétbe a burzsoáziával, vagyis a nagytőkével – e kézművesek legnagyobb becsületére válik, hogy képesek voltak jövőbeli fejlődésüket ösztönösen anticipálni, s ha nem is teljesen tudatosan, a proletariátus pártjává szerveződni. De a régi kézműves-előítéleteik minden pillanatban elkerülhetetlenül gátolták is őket, mihelyt a fennálló társadalom részletes bírálására, azaz gazdasági tények vizsgálatára került sor. De azt sem hiszem, hogy az egész Szövetségben

akadt akkor egyetlen ember is, aki végigolvasott volna egy közgazdasági művet. Ez azonban keveset számított – az „egyenlőség”, a „testvériség” és az „igazságosság” egyelőre átsegített mindenkit az elméleti akadályokon.

Közben a Szövetség és Weitling kommunizmusa mellett kialakult egy másik, ettől lényegesen eltérő kommunizmus is. Manchesterben szinte orrommal ütköztem bele az alábbi felismerésekbe: a gazdasági tények, amelyek az eddigi történetírásban semmilyen vagy csak nagyon lenézett szerepet játszottak, legalábbis a modern világban döntő történelmi erők; a mai osztályellentétek keletkezésének az alapját képezik; ezek az osztályellentétek azokban az országokban, ahol a nagyipar segítségével teljesen kifejlődtek – tehát nevezetesen Angliában –, a politikai pártképződés, a pártharcok s ezzel az egész politika-történet alapja. Marx nemcsak ugyanerre a nézetre jutott, hanem a „Deutsch-französische Jahrbücher” (1844) lapjain már úgy fogalmazta meg általánosan, hogy egyáltalában nem az állam a polgári társadalom feltétele és szabályozója, hanem a polgári társadalom az államé, s így tehát a politikát és annak történetét is a gazdasági viszonyokból és azok fejlődéséből kell megmagyarázni, nem pedig megfordítva.

Mikor Marxot 1844 nyarán Párizsban meglátogattam, kiderült, hogy teljes egyetértés van köztünk minden elméleti területen, s ettől datálódik közös munkánk. Mikor 1845 tavaszán Brüsszelben újra találkoztunk, Marx a fenti alapokból főbb vonásaiban már kialakította materialista történelemelméletét, és ekkor nekiláttunk a legkülönbözőbb irányokban részleteiben is kidolgozni az újonnan kialakított szemléletet.

Ez a történettudományt gyökeresen átalakító felfedezés – amely az előbbiekből láthatóan lényegében Marx műve, én csak nagyon csekély részt tulajdoníthatok benne magamnak – azonban közvetlen fontossággal bírt az akkori munkásmozgalom számára. A franciák és németek kommunizmusa, az angolok chartizmusa most már nem valami esetlegesnek, azaz nem olyasminek látszott, aminek a nem létezése ugyanígy elképzelhető lenne. Ezek a mozgalmak immár a modern elnyomott osztály, a proletariátus mozgalmaként, az uralkodó osztály, a burzsoázia ellen vívott, történelmileg szükségszerű harc többé-kevésbé kifejlett formáiként jelentek meg: az osztályharc formáiként, ám amely osztályharcot annak minden korábbi formájától megkülönböztet egy mozzanat, nevezetesen az, hogy a mai elnyomott osztály, a pro-

letariátus nem viheti véghez saját felszabadítását egyszersmind az egész társadalom felszabadítása nélkül (azaz anélkül, hogy meg ne szabadítaná a társadalmat az osztályokra szakadástól s így az osztályharcoktól). A kommunizmus pedig ettől kezdve nem a lehető legtokéletesebb társadalom ideáljának a ki-gyálását jelentette, hanem belátást a proletariátus által vezetett harc természetébe, feltételeibe és belőlük adódó általános céljaiba.

S ettől a pillanattól kezdve semmiképp sem az volt a szándékunk, hogy az új tudományos eredményeket vastag könyvekben kizárólag a „tudós” világ fülébe sűgjük. Ellenkezőleg. Mindketten nyakig benne voltunk már a politikai mozgalomban, akadt már bizonyos számú hívünk a műveltebb körökben, konkrétan Nyugat-Németországból, és eleven kapcsolat fűzött bennünket a szervezett proletariátushoz. Kötelességünk volt tudományosan megalapozni felfogásunkat; ugyanolyan fontos volt azonban számunkra is, hogy megnyerjük meggyőződésünk számára az európai, s legelőször is a németországi proletariátust. Mihelyt tisztába jöttünk önmagunkkal, munkához láttunk. Brüsszelben német munkásegyletet alapítottunk és kezünkbe kerítettük a „Deutsche Brüsseler Zeitung”-ot, amely a februári forradalo-

mig szócsövünk volt. Az angol chartisták forradalmi részével Julien Harney, a mozgalom központi lapja, a „The Northern Star” szerkesztője segítségével érintkeztünk. (Az említett lapnak én is munkatársa voltam.) Szintúgy egyfajta kartellban álltunk a brüssze-li demokratákkal – Marx alelnöke volt a Demokrata Társaságnak – és a „Réforme” francia szociáldemokratáival, amely lapnak tudósításokat küldtem az angol és német mozgalomról. Röviden: teljesen a kívánságaink szerint alakultak a kapcsolataink a radikális és proletár szervezetekkel és sajtóorgánumokkal.

Az „Igazak Szövetsége”-vel a következőképpen állottunk. Természetesen tudtunk a Szövetség létezéséről; 1843-ban Schapper felajánlotta nekem a tagságot, én azonban akkor magától értetődően elutasítottam. De nemcsak a londoniakkal maradtunk állandó levelezésben, hanem még szorosabb érintkezésben voltunk Ewerbeck doktorral, a párizsi közösségek mostani vezetőjével. A Szövetség belső ügyei-vel nem sokat törődtünk, de azért minden fontosabb eseményről értesültünk. Másfelől szóban, levélben és a sajtón keresztül hatottunk a legjelentősebb szövetségi tagok elméleti nézeteinek formálódására. Ezt a célt szolgálták különféle könyomatú körleveleink is, amelyeket különleges alkalmakkor, ha az alakuló-

ban levő kommunista párt belső ügyeiről volt szó, elküldtünk a világon mindenfelé élő barátainknak és tudósítóinknak. Ezekben néha magáról a Szövetségről esett szó. Egy ízben például amiatt, hogy Hermann Kriege, egy fiatal vesztfáliai diák Amerikába ment, s ott a Szövetség emisszáriusaként lépett fel, társult a hobbant Harro Harringgal, hogy a Szövetség segítségével kiforgassa sarkaiból Dél-Amerikát. Lapot alapított, amelyben egy „szereteten” alapuló, szeretettől túlaradó, fellengzős „szeretet-kommunizmust” prédikált a Szövetség nevében. Mi ez ellen *körlevélben* léptünk fel, amely nem tévesztette el hatását. Kriege eltűnt a Szövetség színpadáról.

Később Brüsszelbe jött Weitling. De most már nem a naiv, fiatal szabólegény volt, aki saját tehetségén megdöbbenve tisztázni igyekszik, vajon hogyan is festhet egy kommunista társadalom. Most a fölényes esze miatt irigyeitől üldözött nagy ember volt, aki mindenütt vetélytársakat, titkos ellenségeket, kelepécét szimatolt; országról országra hajszolt próféta, akinek zsebében kész recept volt a mennyország megvalósítására a földön, és aki úgy képzelte, hogy mindenki azt szeretné tőle ellopni. Már Londonban összekülönbözött a Szövetség embereivel és Brüsszelben sem tudott összeférni senkivel, pedig

különösen Marx és felesége itt szinte emberfölötti türelemmel bántak vele. Így hát csakhamar Amerikába hajózott át, hogy ott próbálja meg a próféta-skodást.

Mindezek a körülmények hozzájárultak a csendes átalakuláshoz, amely a Szövetségben, nevezetesen a londoni vezetők között végbement. Egyre világosabb lett számukra a kommunizmusról, és pedig mind az egyszerű francia egyenlőség-kommunizmusról, mind a Weitling-féléről vallott eddigi felfogásuk elégtelensége. A kommunizmus Weitling kezdeményezte visszavezetése az őskereszténységre – jöllehet „A szegény bűnös evangéliumá”-ban zseniális részletek találhatók – Svájcban odavezetett, hogy a mozgalom jórészt előbb olyan bolondok kezébe került, amilyen Albrecht volt, azután olyan kizsákmányoló szélhámos prófétákéba, mint Kuhlmann. Az egyes szépírók által űzött „igazi szocializmus” (francia szocialista szófordulatok lefordítása romlott hegelnémetre és érzelgős ömlengésekre – lásd a *Kommunista kiáltvány* német vagy „igazi” szocializmusról szóló fejezetét), amelyet Kriege és az idevágó művek olvasása vitt a Szövetségbe, már nyálas erőtlensége miatt szükségképpen undort keltett a Szövetség régi forradalmárai között. Tekintettel az addigi elméleti

elképzelések tarthatatlanságára, tekintettel a belőlük fakadó gyakorlati eltévelyedésekre, Londonban mindinkább belátták, hogy Marxnak és nekem igazunk van új elméletünkkel. Ezt a belátást kétségtelenül elősegítette, hogy a londoni vezetők között most akadt két olyan férfiú, akik az elméleti belátás készségét illetően jelentősen fölülmúlták az eddig említett személyeket – jelesül a miniatűrfestő Karl Pfänder Heilbronnból és a szabó Georg Eccarius Tübingiából.¹⁰⁹

Nos, 1847 tavaszán megjelent Moll Brüsszelben Marxnál, és rögtön utána Párizsban nálam, hogy elvtársai nevében ismételten felszólítson bennünket, hogy csatlakozzunk a Szövetséghez. Éppúgy meg vannak győződve, mondotta, felfogásmódunk általános helyességéről, mint annak szükségességéről, hogy a Szövetséget megszabadítsák a régi konspirációs hagyományoktól és formáktól. Ha hajlandóak

109 Pfänder mintegy nyolc évvel ezelőtt halt meg Londonban. Sajátságos, finoman gondolkodó fő volt, elmés, ironikus, dialektikus. Eccarius utóbb tudvalevőleg hosszú évekig a Nemzetközi Munkásegylet főtákará volt, míg a főtanácsban többek között az alábbi régi szövetségi tagok kaptak helyet: Eccarius, Pfänder, Lessner, Lochner, Marx, én. Eccarius később egészen az angol szakszervezeti mozgalomnak szentelte magát. *(Engels jegyzete.)*

volnánk belépni, akkor alkalmat kellene kapnunk kritikai kommunizmusunk kifejtésére a Szövetség egyik kongresszusán, amely aztán a Szövetség kiáltványaként jelennék meg; s szintúgy módunk lenne kivenni a részünket a Szövetség elavult szervezetének átalakításából új, kor- és célszerű szervezet létrehozásából.

Hogy valamilyen szervezetre a német munkásosztályon belül már csak a propaganda miatt is szükség van, s hogy ez a szervezet, ha nem csupán helyi jelentőségű, még Németországon kívül is csak titkos lehet, afelől nem voltak kétségeink. Csakhogy már létezett ilyen szervezet, s épp a Szövetség formájában. Amit addig kifogásoltunk a Szövetségen, most a Szövetség képviselői maguk vetették el mint téveset; minket magunkat pedig felszólítottak, hogy működjünk közre az átszervezésben. Mondhattunk-e nemet? Semmiképp sem. Beléptünk tehát a Szövetségbe. Marx Brüsszelben hozott létre a közelebbi barátainkból álló szövetségi közösséget, én pedig a három párizsi közösség életében vettem részt.

1847 nyarán került sor a Szövetség első kongresszusára Londonban, amelyen W. Wolf képviselte a brüsszeli, én pedig a párizsi közösségeket. A kongresszus legelőször a Szövetség átszervezését hajtotta

végre. A konspirációs időkből még megmaradt megnevezéseket kiiktatta: a Szövetség ettől kezdve közösségekben, körzetekben, vezetőkörzetekben, központi vezetőségben és a kongresszusban szerveződött meg, és a „Kommunisták Szövetsége” nevet vette fel. „A Szövetség célja a burzsoázia megdöntése, a proletariátus uralma, a régi, osztályellentéteken alapuló polgári társadalom megszüntetése és egy új, osztály- és magántulajdon nélküli társadalom megalapítása” – így szól az első cikkely. Maga a szervezet teljességgel demokratikus volt, választott és mindenkor leváltható bizottságokkal: ez már önmagában elejét vette minden diktatúrát követelő konspirációs hajlamnak, a Szövetséget pedig – legalább közönséges békeidőkre – tisztán propagandatársasággá változtatta át. Ezeket az új szervezeti szabályokat – ilyen demokratikus volt most az eljárás – megvitatás céljából a kongresszus megküldte a közösségeknek, aztán a második kongresszus újból megtárgyalta, és 1847. december 8-án végérvényesen elfogadta őket. Szövegük elolvasható Wermuth és Stieber könyvében, I. rész, 239. 1. X. függelék.

A második kongresszus ugyanabban az évben zajlott le, november végén és december elején. Ezen Marx is ott volt, és hosszabb vitában – a kongresszus

legalább tíz napig tartott – képviselte az új elméletet. Végül minden ellentmondás és kétség megszűnt, az új elveket egyhangúlag elfogadták, és megbíztak bennünket, Marxot és engem a kiáltvány kidolgozásával. Ez mindjárt azután meg is történt. Néhány héttel a februári forradalom előtt Londonba küldtük kinyomtatásra. Azóta megjárta a világot, szinte minden nyelvre lefordították, és még ma is a legkülönbözőbb országokban a proletármozgalom vezérfonalául szolgál. A régi szövetségi jelszó „Minden ember testvér” helyébe az új, a harc nemzetközi jellegét nyíltan proklamáló csatakiáltás lépett: „Világ proletárjai, egyesüljetek!” Tizenhét évvel később a Nemzetközi Munkásszövetség harci jelszavaként zúgott végig a világon ez a csatakiáltás, melyet mára minden ország harcos proletariátusa a zászlajára írt.

Kitört a februári forradalom. Az addigi londoni központi bizottság rögtön átruházta jogait a brüsszeli vezetőkörzetre. Ez a határozat azonban olyan időpontban érkezett meg, amikor Brüsszelben már tényleges ostromállapot uralkodott, s jelesül a németek már sehol sem tudtak gyülekezni. Valamennyien ugrásra készen állottunk, hogy Párizsba menjünk; így az új központi vezetőség elhatározta, hogy szintűgy felosztatja magát, teljhatalommal ruházza fel

Marxot, s teljes felhatalmazást ad neki arra, hogy Párizsban nyomban új központi vezetőséget alakítson. Alig oszlott szét az öt ember, aki (1848. március 3-án) ezt a határozatot hozta, a rendőrség máris behatolt Marx lakására, letartóztatta, és másnap kényszerítette őt, hogy utazzék Franciaországba, ahová éppen készülődött.

Párizsban csakhamar ismét találkoztunk valamennyien. Ott fogalmaztuk meg az új központi vezetőség tagjai által aláírt alábbi, egész Németországban terjesztett okmányt is. Még ma is sokan tanulhatnak belőle egyet s mászt:

A kommunista párt követelései Németországban:

1. Egész Németország egységes, oszthatatlan köztársasággá nyilváníttatik.
2. A népképviselők fizetést kapnak, hogy a munkás is tagja lehessen a német nép parlamentjének.
3. A nép általános felfegyverzése.
4. A fejedelmi és más hűbéri földbirtokok, minden bánya stb. állami tulajdonná változtatik. Ezeken a birtokokon a földművelést nagyban és a tudomány legmodernebb segédeszközeinek felhasználásával az összesség javára kell üzni.

5. A parasztbirtokokat terhelő jelzálogokat állami tulajdonnak kell nyilvánítani. E jelzálogok kamatait az államnak fizetik a parasztok.
 6. Azokon a vidékeken, ahol kifejlődött a bérbeadás rendszere, a földjáradék vagy haszonbér adóként az államnak fizetendő.
 7. A közlekedési eszközök – vasutak, csatornák, gőzhajók, utak, posta stb. – az állam kezébe kerülnek. Állami tulajdonná változtatnak, és ingyen a vagyontalan osztály rendelkezésére bocsáttatnak.
 8. Az örökösödési jog korlátozása.
 9. Erősen progresszív adók bevezetése és a fogyasztási adók eltörlése.
 10. Nemzeti műhelyek felállítása. Az állam minden munkás megélhetését szavatolja, és gondoskodik a munkaképtelenekről.
 11. Általános, ingyenes népoktatás.
- A német proletariátusnak, a kispolgárnak és parasztságnak érdeke, hogy minden erejével dolgozzék a fenti rendszabályok keresztülvitelén. Hiszen csak ezek megvalósításával juthatnak jogaikhoz és az őket mint minden gazdagság létrehozóit megillető hatalomhoz az addig egy kis létszámú rétegtől kizsákmányolt és ezentúl is elnyomatásban tartani szándékozott milliók.

A Bizottság:

Karl Marx, Karl Schapper, H. Bauer, F. Engels, J. Moll, W. Wolff.

Párizsban akkor a forradalmi légiók mániája dívott. Spanyolok, olaszok, belgák, hollandok, lengyelek, németek csapatokba verődtek össze, ki-ki saját hazája felszabadítására. A német légiót Herwegh, Bornstedt, Börnstein vezették. Minthogy rögtön a forradalom után a külföldi munkások nemcsak munkanélkülivé lettek, hanem még a közönség külön is zaklatta őket, sokan tódultak ezekbe a légiókba. Az új kormány eszközt látott bennük arra, hogy megszabaduljon az idegen munkásoktól és megadta nekik az „étape du soldat”-t, azaz úti kvartélyt és napi 50 centime-os menetelési pótlékot a határig. Ott aztán a mindig könnyekig meghatott külügyminiszter, a mézesszájú Lamartine módját ejtette, hogy elárulja őket a kormányaiknak.

Mi a leghatározottabban ellene voltunk e forradalmasdinak. Az akkori erjedést még invázióval te-
tézni, mely a forradalmat kényszerűen kívülről importálta volna, annyit tett volna, mint magában Németországban elgáncsolni a forradalmat, magukat

a legionáriusokat pedig – erről Lamartine gondoskodott – védtelenül kiszolgáltatni a német csapatoknak. Mikor aztán Bécsben és Berlinben győzött a forradalom, a légió végképp céltalanná vált, de ha már egyszer elkezdték, tovább folytatták a játékot.

Mi német kommunista klubot alapítottunk, s azt javasoltuk a munkásoknak, hogy maradjanak távol a légiótól, inkább térjen vissza ki-ki a hazájába, és dolgozzék ott a mozgalomért. Régi barátunk, Flocon, aki az ideiglenes kormányban ült, kieszközölte az általunk hazaküldött munkások számára a legionáriusoknak megítélt utazási kedvezményeket. Ily módon három-négyszáz munkást juttattunk vissza Németországba, köztük a Szövetség tagjainak nagy részét.

Mint könnyen előre látható volt, a Szövetség túlságosan csekély erőt képviselt a néptömegek most kirobbant mozgalmának a támogatásához. A Szövetség tagjainak kétharmada – az addig külföldön élők – a hazatéréssel lakóhelyet változtatott; ezzel addigi közösségei nagyrészt feloszlottak, elvesztettek minden kapcsolatot a Szövetséggel. A becsvágyóbbak közülük nem is igyekeztek helyreállítani ezt a kapcsolatot, hanem ki-ki a saját helységében, a saját szakállára indított el egy kis különmozgalmat. Amellett

a viszonyok minden egyes kisállamban, minden tartományban, minden városban olyan különbözők voltak, hogy a Szövetség nem adhatott mást, mint csak általános utasításokat; ezek viszont sajtó útján sokkal jobban voltak terjeszthetők. Szóval abban a pillanatban, mikor megszűntek az okok, amelyek a titkos Szövetséget szükségessé tették, a titkos Szövetség sem jelentett már ebben a minőségben semmit. Ez azonban a legkevésbé azokat lephette meg, akik épp akkor tüntették el e titkos Szövetség konspirációs jellegének utolsó nyomait is.

Most azonban beigazolódott, hogy a Szövetség a forradalmi tevékenység kiváló iskolája volt. A Rajna-vidéken (ahol a „Neue Rheinische Zeitung” kínált szilárd központot), Nassauban, Rajna-Hessenben stb. mindenütt a Szövetség tagjai állottak a szélsődemokrata mozgalom élén. Ugyanígy Hamburgban. Dél-Németországban a kispolgári demokrácia uralma állt útban. Breslauban Wilhelm Wolff egészen 1848 nyaráig nagy sikerrel dolgozott; az egyik sziléziai mandátum birtokában a frankfurti parlamentben. Végül Berlinben Stephan Born betűszedő, aki Brüsszelben és Párizsban a Szövetség tevékeny tagjaként működött, „munkástestvériséget” alapított, amely egészen széles kiterjedést elért, és 1850-ig fennállott. Born, ez

az igen tehetséges fiatalember, aki némileg túl sietősen akart politikai nagysággá átváltozni, a legkülönbébb szervezetekkel „testvériesült”, csak hogy egy halom embert gyűjtsön maga köré, nem az a férfi volt, aki az ellentétes törekvésekbe egységet, a káoszba világosságot vihetett volna. Az egyeslet hivatalos kiadványaiban ezért a *Kommunista Kiáltvány* eszméi is tarkabarka összevisszaságban keverednek céhbeli emlékekkel és kívánságokkal, Louis Blanc-tól és Proudhontól felszedett hulladékokkal, védővámokodással stb., röviden: mindenkinek mindenné¹¹⁰ akart lenni. Kiváltképpen sztrájkokat, szakszervezeteket és termelőszövetkezeteket szerveztek, elfelejtve, hogy mindenekelőtt politikai győzelmekkel kell a terepet meghódítani, hiszen az ilyen dolgok csak ezen tartósan keresztülvihetők. Mikor aztán a reakció győzelmei világossá tették a „testvériség” vezetői számára, hogy közvetlen forradalmi harcot kell indítaniok, a maguk köré gyűjtött zagyva tömeg természetesen cserbenhagyta őket. Born Drezdában részt vett az 1849-es májusi felkelésben, és szerencsésen épen került ki onnan. A „munkástestvériség” azonban a proletariátus nagy politikai

110 1Kor 9,22. (A ford.)

mozgalmával szemben tiszta, különálló szövetségnek (Sonderbund) bizonyult, amely nagyrészt csak papirosan volt meg, és olyan alárendelt szerepet játszott, hogy a reakció csak 1850-ben, továbbra is működő fiókjait pedig csak néhány évvel utóbb tartotta szükségesnek betiltani. Born, akinek tulajdonképpen Buttermilch a neve,¹¹¹ nem lett politikai nagyság, hanem kis svájci professzor, aki most már nem Marxot fordítja a céhnyelvre, hanem a szelíd Renant a maga édeskés németjére.

A párizsi 1849. június 13-ával, a német májusi felkelések vereségével és a magyar forradalom orosz leverésével lezárult az 1848-as forradalmak nagy korszaka. De a reakció győzelme ezzel még korántsem volt végleges. Újra kellett szervezni a szétugrasztott forradalmi erőket, így a Szövetséget is. A viszonyok, mint 1848 előtt, ismét lehetetlenné tették a proletariátus minden nyilvános szervezkedését; ismét titokban kellett tehát szervezkedni.

1849 őszén a régebbi központi vezetőségek és kongresszusok legtöbb tagja újból találkozott Lon-

111 A zsidó családba született Simon Buttermilch megkeresztelkedése után a Stephan Born nevet vette föl. (A ford.)

donban. Csak Schapper hiányzott, akit Wiesbadenben lefogtak, de felmentése után 1850 tavaszán szintén megérkezett, továbbá Moll, aki miután a legnehezebb küldetések és agitációs utazások egész sorát bonyolította le – legutoljára a porosz hadsereg kellős közepén, a Rajna-vidéken hajtótüzéreket toborzott a pfalzi tüzéség számára – a Willich-féle hadtest besançoni munkásszázádába lépett be, és a Murg melletti ütközetben, a rotenfelsi híd előterében halálos fejsébet kapott. Helyette Willich állott be a sorba. Willich az 1845 óta Nyugat-Németországban oly gyakori hangulat-kommunisták közül való volt, tehát már csak azért is ösztönös, titkos ellenfele a mi kritikai irányunknak. Ő azonban ennél több, a teljes értelemben vett próféta volt, azzal a meggyőződéssel, hogy személyes küldetése van: ő a német proletariátus eleve elrendelt felszabadítója, s mint ilyen, közvetlenül igényt támaszthat a politikai és a katonai diktatúra gyakorlására is. A Weitlingtől korábban hirdetett öskeresztény kommunizmus mellett így egyfajta kommunista iszlám is színre lépett. De ez új vallás propagandája egyelőre csak a Willich vezénylete alatt álló menekültkaszárnyára szorítkozott.

A Szövetséget tehát újjászerveztük, kibocsátottuk a függelékben található¹¹², 1850 márciusában kelt körlevelet, és Heinrich Bauert Németországba küldtük emisszáriusként. A Marx által és általam szerkesztett felhívás azért érdekes még ma is, mert a kispolgári demokrácia ma is az a párt, amely a most már nemsokára esedékes európai megrázkódtatásnál (az európai forradalmak esedékessége – az 1815, 1830, 1848–1852, 1870 – a mi századunkban mindenkor 15–18 év) Németországban szükségképpen elsőként kerül a kormányrúdhhoz, nevezetesen a társadalom megmentőjeként a kommunista munkásoktól. Abból, amit ott elmondottunk, még ma is megállja egy s más a helyét. Heinrich Bauer küldetését teljes siker koronázta. A kis, kedélyes cipész született diplomata volt. A részben közömbössé lett, részben saját szakállukra dolgozó korábbi szövetségi tagokat ismét belevitte az aktív szervezetbe, így a „munkásterestvériség” mostani vezetőit is. A Szövetség kezdett a munkás-, paraszt- és tornaegyletekben az 1848 előttinél sokkal nagyobb mértékben vezető szerepet játszani, úgyhogy a közösségekhez intézett legköze-

112 A Központi Vezetőség üzenete a Kommunisták Szövetségéhez 1850. március, MEM VII/125–135. o.

lebbi negyedéves körlevél már 1850 júniusában lezögezhetette: a kispolgári demokrácia érdekében Németországot beutazó Schurz nevű bonni diák (a későbbi amerikai exminiszter) „minden használható erőt már a Szövetség kezében talált”. A Szövetség feltétlenül az az egyetlen forradalmi szervezet volt, amely Németországban jelentőséggel bírt.

De hogy ez a szervezet mire szolgáljon, nagyon lényegbevágóan attól függött, vajon megvalósulnak-e a forradalom megújuló fellendülésének kilátásai. Ez pedig 1850 folyamán egyre valószínűtlenebb, sőt lehetetlenebb lett. Az 1847-es ipari válságot, amely az 1848-as forradalmat előkészítette, leküzdötték; az ipari prosperitás új, eddig ismeretlen korszaka köszöntött be. Akinek volt szeme a látásra, és használni is tudta, annak látnia kellett, hogy az 1848-as forradalom vihara lassanként elül.

„Ilyen általános virágzás idején, amikor a polgári társadalom termelőerői oly buján fejlődnek, amennyire ez polgári viszonyok között egyáltalán lehetséges, valódi forradalomról szó sem lehet. Ilyen forradalom csak azokban a periódusokban lehetséges, mikor ez a két tényező, a modern termelőerők és a polgári termelési formák egymással ellentmondásba jutnak. Azok a különböző civódások, melyeket a konti-

nentális rendpárt egyes frakcióinak képviselői most egymással folytatnak és amelyekkel egymást kölcsönösen lejárátják, nemhogy új forradalomra adnának alkalmat, ellenkezőleg, csak azért lehetségesek, mert a viszonyok alapja pillanatnyilag annyira biztos és – amit a reakció nem tud – annyira *polgári*. A polgári fejlődés feltartóztatására irányuló minden reakciós kísérlet ugyanúgy vissza fog róla pattanni, *mint a demokraták minden erkölcsi felháborodása és minden lelkes szózata*.” Így írtunk Marx és én a „Neue Rheinische Zeitung, Politisch-ökonomische Revue” (V-VI. füzet, Hamburg, 1850. 153. 1.), „Szemle 1850. május-októbról” című cikksorozatában.¹¹³

A helyzet e hűvös, tárgyilagos felfogása azonban sokak szemében eretnekség volt akkor, amikor Ledru-Rollin, Louis Blanc, Mazzini, Kossuth és a kisebb német nagyságok közül Ruge, Kinkel, Gögg és ahogy még hívják őket, Londonban csapatostul álltak össze ideiglenes jövőbeli kormányokká, nemcsak saját hazájuk, hanem egész Európa számára is. Már nem is kellett hozzá egyéb, mint a szükséges pénzt felvenni Amerikában forradalmi kölcsön formájában, hogy az európai forradalom a maguktól értetődő különböző

113 Lásd *Osztályharcok Franciaországban*, MEM VII/93. sk. o.

köztársaságokkal egyetemben azon nyomban megvalósuljon. Csoda-e, ha olyan ember, mint Willich, lépre ment, hogy Schappert is magával sodorta régi forradalmi hevülete, hogy a londoni munkások nagyrészt szintén menekültekből álló többsége követte őket a polgári-demokrata forradalom-csinálók táborába? Elég az hozzá, a tőlünk ajánlott tartózkodás ezeknek az embereknek nem volt ínyükre. Ők azt akarták, hogy menjünk bele a forradalmasdiba. Mi ezt a leghatározottabban megtagadtuk. A szakadás megtörtént; a továbbiak a „Leleplezések”-ben olvashatók. Azután jött először Nothjung letartóztatása, majd Haupté Hamburgban. Ez utóbbi árulóvá lett, mert megadta a kölni központi vezetőség tagjainak a nevét, és a pörben koronatanú lett volna. Rokonai nem akarták megérni ezt a szégyent és Rio de Janeíróba küldték, ahol később mint kereskedő telepedett le és érdemei elismerésül előbb porosz, majd német főkonzul lett. Most újra Európában van.¹¹⁴

114 Schapper 1870-ben halt meg Londonban. Willich kitüntetéssel harcolt az amerikai polgárháborúban; a Murfreesboro (Tennessee) melletti ütközetben mint dandártábornok mell-lövést kapott, de felgyógyult és mintegy tíz évvel ezelőtt halt meg Amerikában. – A többi fent szereplőről megjegyzem még, hogy Heinrich Bauernek nyoma veszett Ausztráliában, Weitling és Ewerbeck pedig Amerikában halt meg. (*Engels jegyzete.*)

A következők könnyebb megértésére itt adom a kölni vádlottak jegyzékét: 1. P. G. Röser, dohánygyári munkás; 2. Heinrich Bürgers, azóta elhunyt haladó országgyűlési képviselő; 3. Peter Nothjung, szabó, néhány évvel ezelőtt fényképészként halt meg Breslauban; 4. W. J. Reiff; 5. dr. Hermann Becker, most kölni polgármester és a Felsőház (Herrenhaus) tagja; 6. dr. Roland Daniels, orvos, néhány évvel a pör után a börtönben szerzett tüdőbajban halt meg; 7. Karl Otto, vegyész; 8. dr. Abraham Jacoby, most orvos New Yorkban; 9. dr. J. J. Klein, most orvos és városi képviselő Kölnben; 10. Ferdinand Freiligrath, aki azonban akkor már Londonban volt; 11. J. L. Ehrhard, segéd; 12. Friedrich Lessner, szabó, most Londonban. Ezek közül, miután az esküdtszék előtt 1852. október 4-től november 12-ig tartott nyilvános tárgyalást követően hazaárulás kísérlete miatt Rösert, Bürgerst és Nothjungot 6, Reifföt, Ottót, Beckert 5, Lessnert pedig 3 évi várfogságra ítélte a bíróság. Danielst, Kleint, Jacobyt és Ehrhardot felmentették.

A kölni pörrel zárul a német munkásmozgalomnak ez az első korszaka. Közvetlen az ítéletek után feloszlattuk Szövetségünket; néhány hónappal azután Willich-Schapper különszövetsége is örök nyugovóra szenderült.

Egy emberöltő választja el azokat az időket a mától. Németország akkor a kézművesség és a kézi munkán alapuló háziipar országa volt; most egy még folytonos átalakulásban levő nagyiparé. Akkoriban egyenként kellett felkutatni a munkásokat, akik megértették munkáshelyzetüket és történelmi-gazdasági el-lentétüket a tőkével, mert ez az ellentét maga is csak keletkezőben volt. Ma az egész német proletariátust kivételes törvények alá kell helyezni, hogy némileg lassítsák azt a fejlődési folyamatot, amely során teljesen tudatára ébrednek helyzetüknek, hogy ők elnyomott osztályt alkotnak. Abban az időben annak a kevés embernek, aki eljutott a proletariátus történelmi szerepének felismeréséig, titokban kellett össze-
szejönnie, kis, három-, de legfeljebb húsztagú közösségekben kellett gyülekeznie. Ma a német proletariátusnak nincs már szüksége hivatalos szervezetre, sem nyilvánosra, sem titkosra; a hasonlóan gondolkodó, ugyanahhoz a társadalmi osztályhoz tartozók egyszerű, magától értetődő összetartozása elég ahhoz, hogy minden alapszabály, vezetőség, határozat és egyéb megfogható forma nélkül az egész Német Birodalmat megingassa. Bismarck választóbíró

Európában, künn a határon túl; benn azonban naponként fenyegetőbben növekszik a német proletariátus Marx által már 1844-ben előre látott atlétai alakja; az óriásé, aki immár nem fér a filiszterekre szabott szűk birodalmi épületbe, s akinek hatalmas termete és széles válla egészen addig növekszik, míg nem pusztán az romba dönti a birodalmi alkotmány egész épületét, hogy feláll ültéből. Sőt! Mára annyira megerősödött az európai és amerikai proletariátus nemzetközi mozgalma, hogy nemcsak első, szűk formája – a titkos szövetség –, hanem még a második, sokkal-sokkal átfogóbb formája – a nyilvános Nemzetközi Munkásszövetség – is béklyó lett számára, és a szolidaritás egyszerű, az osztályhelyzet azonosságának belátásán alapuló érzése elég lesz ahhoz, hogy minden országbeli és minden nyelvű munkásból a proletariátusnak egyetlen, nagy pártját megteremtse és összetartsa. Azoknak a tanoknak, melyeket a Szövetség 1847-től 1852-ig képviselt és amelyeket akkor a bölcs filiszterség mint szélsőséges örültek megannyi agyszüleményét, mint néhány szétugrasztott sektárius titkos tanítását vállrándítással intézhetett el, most számtalan hívük van a világ minden civilizált országában, a szibériai bányák elítéltjei között éppúgy, mint Kalifornia aranyásói körében. És e tan

megalapítója, korának leggyűlöltebb, legrágalmazottabb embere, Marx Károly, halála előtt mindkét világ proletariátusának mindig keresett és mindig készséges tanácsadója volt.

LONDON, 1885. OKTÓBER 8.

Friedrich Engels

Világ proletárjai, egyesüljetek!

MÁSODIK MELLÉKLET

A KOMMUNISTÁK SZÖVETSÉGE ALAPSZABÁLYAI¹¹⁵

I. SZAKASZ

A SZÖVETSÉG

1. *cikkely.* A Szövetség célja a burzsoázia megdöntése, a proletariátus uralma, a régi, osztályellentéteken alapuló polgári társadalom megszüntetése és egy új, osztály- és magántulajdon nélküli társadalom meg alapítása.

2. *cikkely.* A szövetség tagja lehet, aki:

- a) ennek a célnak megfelelő életmódot és tevékenységet folytat;
- b) forradalmi energiával rendelkezik, és buzgó propagandát fejt ki;
- c) a kommunizmus mellett hitet tesz:

115 Először németül Londonban, 1848 februárjában, a *Kommunisták kiáltvány* első kiadásával egyidejűleg jelent meg. – Szerk.

d) minden kommunistaellenes politikai vagy nemzeti társaságtól távol tartja magát, és bármilyen társaságban való részvételéről a felettes szervnek jelentést tesz;

e) a Szövetség határozatainak aláveti magát;

f) a Szövetség minden ügyét titokban tartja;

g) valamelyik közösségbe egyhangúlag felvétetik.

Aki ezeknek a feltételeknek nem felel meg, azt a Szövetségből kizárják. (Lásd VIII. szakasz.)

3. cikkely. Az összes tagok egyenlők és testvérek; segíteniük kell egymást minden helyzetben.

4. cikkely. A tagok szövetségi neveket vesznek fel.

5. cikkely. A Szövetség szervezeti felépítése: közösségek, körzetek, vezető körzetek, központi vezetőség és kongresszusok.

II. SZAKASZ

A KÖZÖSSÉG

6. cikkely. A közösség legalább három, s legfeljebb húsz tagból áll.

7. cikkely. Minden közösség választ egy előljárót és egy helyettes előljárót. Az előljáró vezeti az ülést, a

helyettes kezeli a pénztárat és helyettesíti az előljárót távolléte esetén.

8. cikkely. Új tagok felvétele a közösség előjárósága és az ajánló tag révén, a közösség előzetes beleegyezésével történik.

9. cikkely. Különböző fajta közösségek kölcsönösen nem ismerik egymást, és nem folytatnak egymással levelezést.

10. cikkely. A közösségek megkülönböztető neveket viselnek.

11. cikkely. Minden tag, aki lakóhelyét megváltoztatja, tartozik erről előljáróját előzetesen értesíteni.

III. SZAKASZ

A KÖRZET

12. cikkely. A körzet legalább két, legfeljebb tíz közösséget foglal magában.

13. cikkely. A körzetvezetőség a közösségek előjáróiból és helyetteseiből áll. Ez saját kebeléből elnököt választ. Levelezést folytat közösségeivel és a vezető körzettel.

26. *cikkely.* A választásokra szeptember hónapban kerül sor.

27. *cikkely.* A körzetvezetőségeknek a Szövetség céljával összhangban kell irányítaniuk a közösségek vitáit.

Ha a központi vezetőség bizonyos kérdések megvitatását általános és közvetlen érdekűnek tartja, akkor az egész Szövetséget ezeknek a kérdéseknek megvitatására kell felszólítania.

28. *cikkely.* A szövetségi tagok legalább háromhavonként, a közösségek legalább havonként kötelesek körzetvezetőségükkel levélben érintkezni.

Minden körzet köteles legalább kéthavonként a vezetőkörzetnek, minden vezetőkörzet legalább háromhavonként a központi vezetőségnek kerületéről jelentést tenni.

29. *cikkely.* Minden szövetségi vezetőség saját felelősségére köteles az alapszabályokon belül a Szövetség biztonságát és hathatós működését szolgáló minden intézkedést megtenni és erről a felsőbb vezetőséget haladéktalanul értesíteni.

VII. SZAKASZ A KONGRESSZUS

30. *cikkely.* A kongresszus az egész Szövetség törvényhozó hatalma. Az alapszabályokban eszközrendő változtatásokra vonatkozó javaslatokat a vezető körzeteken keresztül küldik be a központi vezetőségnek, mely a kongresszus elé terjeszti azokat.

31. *cikkely.* Minden körzet küld képviselőt.

32. *cikkely.* Minden egyes körzet 30 tagig egy, 60 tagig két, 90 tagig három stb. képviselőt küld. A körzetek képviseltethetik magukat nem az adott helységhez tartozó szövetségi tagok által is.

Ebben az esetben azonban képviselőjüknek részletes megbízólevelet kell küldeniök.

33. *cikkely.* A kongresszus minden év augusztusában gyűlésezik. Sürgős esetekben a központi vezetőség rendkívüli kongresszust hív össze.

34. *cikkely.* A kongresszus határozza meg mindenkor, hogy a központi vezetőség a következő évben hol ülésezzék és a kongresszus legközelebb hol üljön össze.

35. *cikkely.* A központi vezetőség a kongresszuson részt vesz, de nincs döntő szavazata.

36. *cikkely.* A kongresszus minden ülésszak után körlevelén kívül a Párt nevében kiáltványt bocsát ki.

VIII. SZAKASZ

A SZÖVETSÉG ELLENI VÉTSÉGEK

37. cikkely. Aki a tagsági feltételeket megsérti (II. szakasz), azt a körülményektől függően vagy eltávolítják, vagy kitaszítják a Szövetségből.

A kitaszítás kizárja az újrafelvételt.

38. cikkely. A kiválások felől csak a kongresszus dönthet.

39. cikkely. Egyes tagokat úgy távolíthat el a körzet vagy a különálló közösség, hogy arról a felsőbb vezetőséget azonnal értesítenie kell. Végső fokon ebben is a kongresszus dönt.

40. cikkely. Eltávolított tagok újrafelvételét a körzet indítványára a központi vezetőség intézi.

41. cikkely. A Szövetség elleni vétségekről a körzet vezetősége ítélik és gondoskodik az ítélet végrehajtásáról.

42. cikkely. Az eltávolított és kitaszított egyének csakúgy, mint általában a gyanús egyének, a Szövetség érdekében megfigyelés alatt tartandók és ártalmatlanná teendőek. Ilyen egyének üzelmeit az illetékes közösségeknél azonnal jelenteni kell.

IX. SZAKASZ

SZÖVETSÉGI TAGDÍJAK

43. cikkely. A kongresszus minden ország részére minimális hozzájárulást állapít meg, amelyet valamennyi tag köteles megfizetni.

44. cikkely. Ezt a hozzájárulást felerészben a központi vezetőség kapja, felerészben a körzeti és a közösségi pénztárban marad.

45. cikkely. A központi vezetőség vagyonát a következőkre használja fel:

1. a levelezési és kezelési költségek fedezésére;
2. propaganda-röpiratok nyomására és terjesztésére;
3. a központi vezetőség meghatározott célból kirendelt emisszáriusai költségének fedezésére.

46. cikkely. A helyi vezetőségek vagyonukat a következőkre használják fel:

1. a levelezési költségek fedezésére;
2. propaganda-röpiratok nyomására és terjesztésére;
3. alkalmi emisszáriusok kirendelésére.

47. cikkely. Azokat a közösségeket és körzeteket, amelyek hat hónapig elmulasztották járuléukat a központi vezetőségnek befizetni, a központi vezetőség értesíti a Szövetségből való eltávolításukról.

48. cikkely. A körzetvezetőségek legalább háromhavonként kötelesek elszámolni közösségeiknek a bevételekről és a kiadásokról. A központi vezetőség a kongresszusnak számol el a szövetségi pénz kezeléséről és a szövetségi pénztár állásáról. A szövetségi pénz hűtlen kezelését a legszigorúbb büntetéssel sújtják.

49. cikkely. Rendkívüli és kongresszusi költségeket rendkívüli járulékokból fedeznek.

X. SZAKASZ

FELVÉTEL

50. cikkely. A közösség elöljárója a felvételre jelentkező tagnak felolvassa az 1–49. cikkelyt, megmagyarázza azokat, rövid beszéd keretében külön hangsúlyozza a kötelezettségeket, melyeket a belépő vállal és azután a következő kérdést intézi hozzá: „Be akarsz-e hát a Szövetségbe lépni?” Ha „Igen!”-nel felel, az elöljáró becsületszavát veszi, hogy a szövet-

ségi tag kötelezettségeinek eleget kíván tenni, szövetségi taggá nyilvánítja és a következő ülésen bevezeti a közösségbe.

LONDON, 1847. DECEMBER 8.

Az 1847. évi őszi második kongresszus nevében
a titkár
Engels sk.

az elnök
Karl Schapper sk.

TARTALOM

SLAVOJ ŽIŽEK:

A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY

MEGKÉSETT AKTUALITÁSA / 5

A KOMMUNISTA PÁRT KIÁLTVÁNYA / 75

I. Burzsoák és proletárok / 79

II. Proletárok és kommunisták / 104

III. Szocialista és kommunista irodalom / 121

1. *A reakciós szocializmus* / 121

a) *A feudális szocializmus* / 121

b) *A kispolgári szocializmus* / 124

c) *A német, vagyis az „igazi” szocializmus* / 127

2. *A konzervatív vagy burzsoá szocializmus* / 132

3. *A kritikai-utópikus szocializmus és kommunizmus* / 135

IV. A kommunisták viszonya a különböző
ellenzéki pártokhoz / 140

MARX ÉS ENGELS ELŐSZAVAI

A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY KIADÁSAIHOZ / 145

Az 1872-es német kiadáshoz / 147

Az 1882-es orosz kiadáshoz / 150

Az 1883-as német kiadáshoz / 153

Az 1888-as angol kiadáshoz / 155

Az 1890-es német kiadáshoz / 165

Az 1892-es lengyel kiadáshoz / 175

Az olasz olvasóhoz (1893) / 178

MELLÉKLETEK / 183

Első melléklet:

A „Kommunisták Szövetsége” történetéhez / 185

Második melléklet:

A Kommunisták Szövetsége alapszabályai / 223

VOJ S EK Ž

Slavoj Žižek filozófus a kordokumentumként is használható *Kommunista kiáltvány*-t vizsgálja: leltárt készít arról, hogy a marxizmus főbb elképzelései közül melyek számíthatnak továbbgondolandónak, és melyektől tanácsos inkább végleg megszabadulnunk. Az azóta száz nyelven kiadott mű megírásakor alig harmincéves publicista és filozófus **Karl Marx** az intézményektől független gondolkodói egzisztenciáját biztosító szerzőtársával, **Friedrich Engelsszel** azt állapította meg (némi retorikai túlzással és megelőlegezve az eljövendőket), hogy a kommunizmus kísértete bejárja Európát. A szöveg bizonyos mondatai azóta – különböző előjellel használt – szállóigékké váltak. Az első magyar fordítása 1896-ban jelent meg.

3299 Ft

ISBN 978 963 405 938 7

9 789634 059387

www.europakiado.hu

www.facebook.com/europakiado

SLAVOJ ŽIŽEK

A KOMMUNISTA KIÁLTVÁNY MEGKÉSETT AKTUALITÁSA

„Feladatunk megteremteni azt
az érzést, hogy van cél.”

Mark Zuckerberg

„Ha ez a marxizmus, én nem
vagyok marxista.”

Karl Marx

EUROPA

